

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

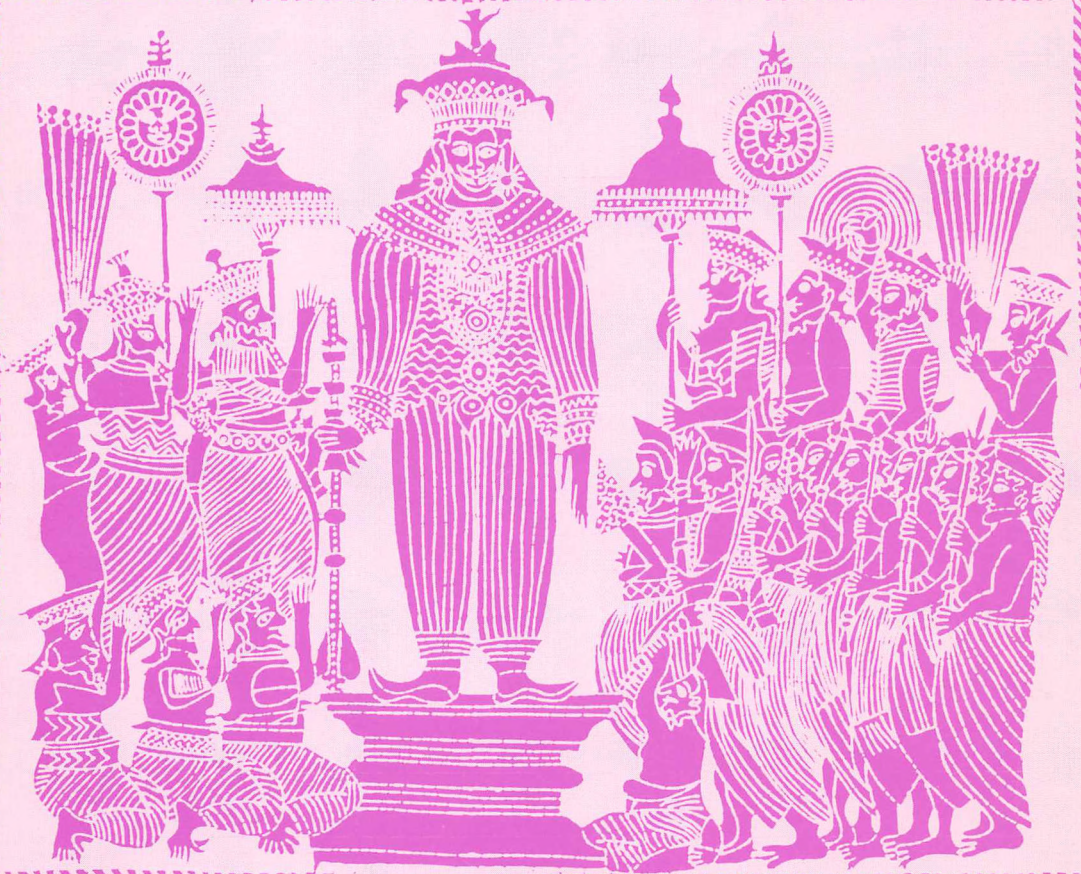
Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

nord
nytt

10

nordisk tidsskrift for folkelivsforskning

nord nytt

nordisk tidsskrift for folkelivsforskning

JULI 1981

udgivet af NEFA-Norden

Special-Trykkeriet Viborg a-s

NORD NYTT er et nordisk tidsskrift for etnologi, folkemindevidenskab og beslægtede fagområder samt meddelelsesblad for forskningsinstitutioner, museer, arkiver o.a. NORD NYTT udkommer 6–8 gange om året med fast stof om etnologisk debat, anmeldelser, nyhedsstof. Desuden udvides indholdet jævnligt med artikler om bestemte temaer. Tidsskriftet redigeres af et nordisk redaktionsudvalg. Dog bliver temastoffet redigeret af skiftende gæsteredaktioner.

NORD NYTT har siden 1963 været udgivet af NEFA-Norden. NEFA (Nordisk Etnologisk Folkloristisk Arbejdsgruppe) er en nordisk organisation af studerende og yngre forskere inden for etnologi og folkloristik med lokalafdelinger på de enkelte universiteter.

Dette nummer er udgivet med støtte fra Statens Humanistiske Forskningsråd, Danmark, Norges almenvitenskapelige forskningsråd og Hum. Samhällsvetenskap. Forskningsrådet, Sverige.

Abonnement og løssalg: Museumstjenesten, Lysgård, DK-8800 Viborg. Tlf. (06) 66 76 66.

Abonnementet er løbende, og der betales kun for de modtagne numre. For studenter findes særlig rabat. Prisen varierer afhængig af sidetal, og er inklusiv porto og andre omkostninger. Priskeksempler: (Dkr.).

Sidetal	16	48	80	112	144
Abonnement	7,50	17,50	27,50	37,50	47,50
Studenter abonnement	4,50	9,50	14,50	19,50	24,50

Forsideillustration: Batik fra Sri Lanka: "tillbedjan".

Redaktionssekretariat: NORD NYTT, c/o IEF, Brede Alle 69, DK-2800 Lyngby.

Meddelelser, nyhedsstof, bøger til anmeldelse, artikler og anmeldelser af nordisk interesse modtages gerne. Skriv efter manuskriptvejledning og manuskriptark. For stof, tilsendt uden opfordring, tages intet ansvar. Ved forslag til artikler, anmeldelser, temastof, kontakt redaktionssekretariatet eller en af nedenstående redaktører.

Sverige: Institut för folkelivsforskning: Christian Richette, Krummakargatan 10, S-116 51 Stockholm. Tlf. (08) 846886.

Etnologiska institutionen, Lund: Magnus Wikdahl, Vildanden U:304, S-223 34. Tlf. (046) 11 52 96.

Etnologiska institutionen, Uppsala: Ingvar Svanberg, Våktargatan 50 A, S-754 22 Uppsala.

Etnologiska institutionen, Göteborg: Lars Brink, Dr. Liboriusgt. 10 A, S-413 23 Göteborg. Tlf. (031) 82 75 26.

Norge: Institut for folkelivsforskning: Even Gaukstad, Welhavensg. 12, N-Oslo 3.

Institut for folkeminnevitenskap: Torill Wyller, Landingsveien 104, N-Oslo 7. Tlf. 14 16 98.

Etno-Folkloristisk institut: Elbjørg Fossgard, Breistølen 35, N-5000 Bergen. Tlf. (05) 25 99 84.

Finland: Kansanrunoustieteen Laitos: Albert Anttonen Ida Aalbergs väg 1 E 12, SF-00 400 Helsingfors 40, Tlf. (905) 62 18 73.

Etnologiska institutionen, Jyväskylä: Esa Hassinen, Halmekatu 18 D 25, SF-40 320 Jyväskylä 32, Tlf. 25 22 11/2833.

Kulttuurien tutkimuksen laitos: Maria Elorauta, Rusthällsgatan 2B 17, SF-20 880 Åbo 88.

Ole Rud Nielsen, Vähämalminkatu 4, SF-26 100 Raumo 10, Tlf. (938) 1 85 82.

Danmark: Institut for folkemindevidenskab: Ingelise Dahlkild, Scharlingsvej 10, DK-2500 Valby. Tlf. (01) 46 54 90.

Institut for Europæisk folkelivsforskning: Allan Schnipper, Bellmanskade 31, DK-2100 Ø. Tlf. (01) 20 69 16, og Jørgen Burchardt, Kystvej 25. DK-3050 Humlebæk Tlf. (03) 19 04 11.

Institut for sprog, kommunikation og kulturhistorie: Peter Ludvigsen, Institut for s, k og k, Aalborg Universitetscenter, Langagervej 6, Box. 159. DK-9100 Aalborg. Tlf. (08) 15 91 11.

Institut for litteraturhistorie, Århus: Sv. Åge Andersen, Hørmarks Alle 24, DK-8240 Risskov. Tlf. (06) 17 57 50

Redaktionssekretær: Lykke Pedersen.

Kasserer: Joan Jensen, Lombardigade 17, DK-2300 København S. Tlf. (01) 55 28 41.

Oversætter: (til engelsk), Corinne Mountfield, Bjelkes Alle 48, DK-2200 N. Tlf. (01) 81 34 67.

Island: Ragnheidur Thorarinsdottir, Inkognito terrasse 5, N-Oslo 2.

ISSN 0008 - 1345

UDGIVELSESPOLITIK FOR NORD NYTT

Da Nord Nytt blev genstartet i 1978, skete det fra bunden af. Der var ingen abonnenter, ingen penge og ingen kontakter. Alt skulle etableres fra nyt. Udgivelsespolitikken fra tidsskriftets "gode år" i slutningen af 60'erne og begyndelsen af 70'erne kunne inspirere, men de ændrede forhold indenfor folkelivsforskningen – nye forskningsmiljøer og paradigmeskift – gjorde at vi i redaktionen skulle formulere tingene på ny.

Vi valgte at satse på temanumre og vi forsøgte at gøre de videnskabelige artikler så tilgængelige, at de også kunne komme ud over de helt snævre forskningsmiljøer til skolelærere og andre formidlere.

Trods de svære vilkår det er at udgive et tidsskrift for den trods alt lille kreds af folkelivsforskere i Norden, har dette lykkedes. Vi fremlægger nedenfor redaktionens ideer til hvorledes vi fremover har tænkt os at bladets linie skal være – og realistisk – kan blive, men vi hører meget gerne læsernes mening for at tidsskriftet kan udvikle sig i takt med tidens krav og behov.

Vi vil fremover satse på temanumre, hvor særlige redaktioner samler nordiske bidrag omkring et bestemt tema. Disse temanumre vil blive en slags antologi-serie, og for at hæve kvaliteten, vil vi lade denne redigering tage sin tid, til der er redigeret en vægtig og dækkende behandling af emnet. I tilknytning til artiklerne suppleres der med anmeldelser af værker med tilknytning til emnet.

Dette mener vi vil have stor betydning for udviklingen af den nordiske folkelivsforskning. Der er stort behov for temaantologier både til undervisning og for den videnskabelige udvikling iøvrigt. Og samtidig er der stor interesse for det hos de ydende – forfatterne – og hos de nydende – læserne – der i mange tilfælde findes udenfor universitetsmiljøerne, som det store løssalg af temanumre viser.

Men temanumre er ikke nok. Hvis det udelukkende blev temanumre, ville det udelukke debat og forhindre bidrag om andre emner end temaerne. Derfor vil vi mellem temanumrene udsende mindre prætentiose numre, der indeholder nyhedsstof, artikler og anmeldelser. Disse numre vil også få en kortere produktionstid for at den videnskabelige debat kan foregå hurtigt, for at der kan præsenteres nyheder i form af annoncering af fremtidige seminarer og konferencer og referater fra samme, og ikke mindst for at anmeldelser kan blive bragt mens bøgerne stadig er nye.

Samtidig med at produktionstiden bliver mindre, vil der blive mindre tid til kvalitetskontrol af bidragene. Men den deraf følgende til tider ikke maksimale standard af bidragene skulle blive opvejet af den nævnte nyhedsmulighed og også af den hurtigere videnskabelige meningsudveksling. Herved kan spændende synspunkter blive præsenteret år før de ellers var sluppet løs fra de videnskabelige elfenbenstårne.

Således lyder vor mening om den fremtidige udgivelsespolitik. Vi mener også at den kan realiseres, idet der er en stigende interesse blandt skribenter, et stigende antal medlemmer af anmelderpanelet, en gruppe af aktive lokalredaktører på samtlige af fagets institutter på de nordiske universiteter – og ikke mindst – at der findes en forståelse hos de nordiske forskningsråd at tidsskriftet er værd at støtte.

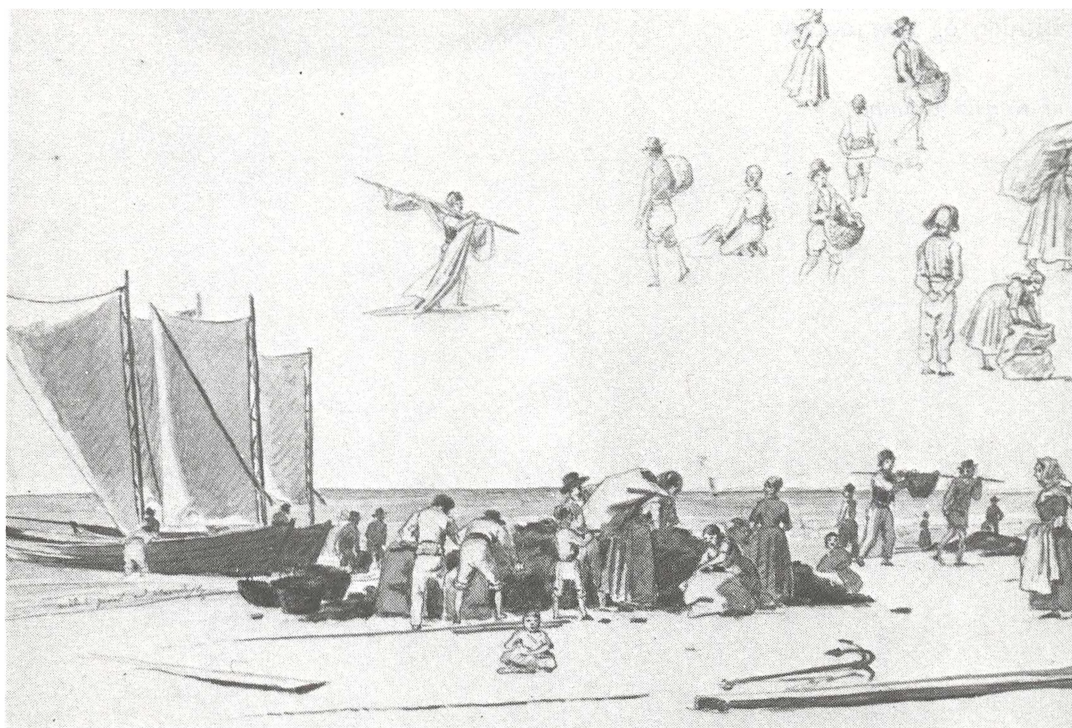
Kattegat—Skagerak Et stykke fællesnordisk, regionalt kulturhistorie

af Peter Ludvigsen

Regionalt orienteret forskning har meget ofte også været nationalt orienteret, således at der har været tale om nationale, regionale problemstillinger. Det er for så vidt i orden, så længe problemfelterne omhandler de sidste 100 år. Imidlertid vil regionale afgrænsninger let få ikke-national karakter, hvis man i den kulturhistoriske forskning bevæger sig længere ned i tiden end til midten af forrige århundrede. For at belyse disse kulturhistoriske, regionale sammenhænge har vi i efteråret 1980 på Aalborg Universitetscenter taget initiativ til et fællesnordisk projekt over Kattegat-Skagerak-regionens kulturhistorie i 1800-tallet. Initiativet, der på AUC er knyttet sammen med opbygningen af kulturhistorie som fag, koncentrerer sig hovedsageligt om 1800-tallets kraftige ændringer, og falder til dels sammen med allerede eksisterende projekter eller projektideer af etnologisk og lokalhistorisk karakter langs den svenske vestkyst og den norske sydkyst.

Der er naturligvis mange forskellige angrebsvinkler på den type fællesnordiske projekter, men som fælles mål kan vel betragtes forskellige former for integration og de betingelser under hvilke den sker eller ændres. Man kunne forestille sig en "oprindelig" integrationstilstand, der er tæt knyttet til den feudale produktionsform og dermed indebærer en overvejende grad af traditionskultur i produktions- og hverdagsfunktionerne. Rundt omkring vandene har denne historisk specifikke produktionsform indebåret ensartede arbejdsbetingelser, ensartede oplevelsesmønstre og dermed også ensartede bevidsthedsformer. I den livs- og produktionsform har en vis naturlig integration eksisteret over vandet. Kommunikationsmulighederne ind i baglandene både i Danmark, Norge og Sverige var yderst ringe – set med nutidige øjne. Det var de, fordi der egentlig ikke var så forfærdelig meget at kommunikere rundt med. Produktionen var lagt an på selvforsyning og traditionskulturen er jo netop inkarnationen af kulturel selvforsyning. Visse integrationssystemer har imidlertid eksisteret som supplement til selvforsyningen. Dels har der formodentlig eksisteret visse komparative fordele fx. omkring kornhandelen, dels har naturbundne ressourcer fremmed et vist varebytte og således også bidraget til integrationen. Således har den feudale produktionsmåde og den tilhørende traditionskulturs indadvendthed samtidig bevirket en naturlig udgrænsning til områder, der netop er gået ud over de nationale grænser, der eksisterer i dag. Og at det netop gik over vandet hænger sammen med, at selvforsyningsens selvtilstrækkelighed så netop kun blev bekræftet gennem kommunikationskanaler, som det var forholdsvis enkelt at etablere. Derfor har vandet altså fået en vis kulturhistorisk betydning. Som et helt specielt træk kan iøvrigt her nævnes fiskeriet, der ikke besad samme tekniske strukturer rundt på de forskellige kyster og heller ikke besad samme afsætningsmuligheder. Derfor kan man se det særtræk, at i en lang periode køber svenske fiskere op – især på den jyske kyst – fordi deres teknik tillader dem længere sejlad og således en vis dominans. Det sidste afspejles i traditionsmateriale fra fx Skagen, hvor svenskere ofte får tildelt en vis forstyrrende funktion.

Specielt gennem den sidste del af 1800-tallet vokser de nationale markeder op og gennem den binding, der hermed sker til de nationale produktionssystemer indtræffer en ganske klar og meget gennemgribende ændring af dels traditionskulturen som helhed, dels de integrations-elementer, som kan spores i Kattegat-Skagerak-regionen. I det nationale produktionssystem udbygges de kommunikationslinier, der var en af forudsætningerne for den "oprindelige" inte-

Fiskere lossen en båd med tørv. (Martinus Rørbye, akvarel. Statens Museum for Kunst. 1847).

gration i Kattegat-Skagerak-regionen: de fjernere egne af landene blev knyttet til det centrale marked gennem jernbaner og daglige skibsforbindelser, og hele produktionen bliver gradvist fjernet fra de former, der tillod en enkel integration.

De fysiske betingede kommunikationsformer i regionen ændres således i perioden, dels fordi betingelserne for produktion ændres og dels fordi betingelserne for kommunikation ændres: Skandinavismen er fx. regional på en ny måde, når den bruges af göteborgerne i den regionale rivalisering mod Stockholm; højskolebevægelsen og de religiøse bevægelser har klare forbindelser, men ikke primært i den regionale sammenhæng. Deres forbindelser er betinget af muligheden for intellektuel befrugtning, og i borgerskabets nye kulturelementer, som de fx. udfoldes omkring slutningen af århundredets malerkolonier ved havets friske lys ligger forudsætningerne i snerpethedens frugtbare parring med malerskoler i Paris og Dusseldorf.

Perspektivet i regionens liv breder kraftigt ud i perioden og overskueligheden forsvinder. Men tilbage er stadig en kulturfunktion, et hverdagsliv, en bevidsthed og en dialekt.

I ændringsprocesserne er der ganske spændende spor at følge i Kattegat-Skagerak-regionens kulturhistorie, og netop i ændringsprocessen fremtræder måske klart de omstændigheder under hvilke kulturhistorien formes og former.

I den foreløbige tilrettelæggelse har der vist sig størst interesse i Göteborg, Kristianssand og Aalborg, men også en lang række af regionens museer har vist stor interesse.

Planlægningsfasen har allerede været ret længe, men fortsætter i første omgang frem til midten af september, hvor vi afholder et planlægnings-symposium i Hirtshals. På dette symposium er det meningen at gennemdrøfte projektets endelige konturer med baggrund i de foreløbige resultater, der til den tid vil foreligge fra en række mindre pilotprojekter og faglige diskussioner, der finder sted i tiden op til symposiet.

Bruden og dæmonerne

af Ronald Grambo

Blant Johannes Skars opptegnelser fra Setesdal finner vi følgende interessante opplysning: Det var våe verk som her var laga, den tid her var munkeprestar i dalen. Presten hadde slik råddag'e då. I Tveitebø hadde han ein sers rett når der var brudlauf: han skulde liggja med brudi fyrste notti. Då stod tveitbyggjane so hard ei beite. Dei samråddest mennene på Kvosåk og Hoptu og Myrom og meinka han retten. Presten bannstøytte dei, fortalde Olav Ånisson. Men det høvde so heppelig til: der kom ein »kræmari». So løyste han bannet og fekk jord i like, ein lepp av kvar jordemann. Leppene kalla dei »Ballestaleppinn» allstødt sidan. Kræmaren hadde livemåte av dei leppene solengje han livde. Då han var avfaren, vart dei lagde til presten. Men tveitebyggjane leigde dei av han og gav åtte mark til året i leige-den leiga svarar dei enno 1).

I kommentarene til denne opptegnelsen skriver Olav Bø og Reidar Djupedal at sagnet må avspeile kontinentale tradisjoner. Bakgrunnen for sagnet er den retten den føydale herremannen hadde til å »ligge med bruden», vanligt kalt *jus primae noctis* (den første natts rett). 2).

Opptegnelsen står nokså isolert i Skars verk. Det fins ikke liknende opplysninger hos ham. Heller ikke har det vært mulig å oppspore paralleller andre steder i norsk tradisjon. Men det forekommer informasjoner om denne retten andre steder i Europa. Et irsk sagn vet å berette at kong Conchobar hadde rett til å ligge først med enhver mannbar pike. 3). Også den danske historikeren Saxo Grammaticus kan fortelle om den første natts rett: Jomfruene i Frothos følge kunne ikke gifte seg, før de hadde ofret sin møydom. 4). Paul Hermann som har kommentert Saxo, skriver at det ikke forekommer sidestykker til denne opplysningen i Norden, men der tar han altså feil. (Jfr. Skar).

Den franske overleveringen forteller om den såkaldte *droit joli* (den hyggelige rett) eller *droit de jambage* (fot eller benrett). 5).

I tysk tradisjon blir denne retten omtalt et par ganger på en humoristisk måte. 6). Disse opplysningene er både fåtallige og kortfattede. Dette tyder på, at vi befinner oss i utkanten av tradisjonsområdet. Vi må vende blikket andre steder for å finne forklaringer, den kulturelle bakgrunnen for disse oppfatningene. Vi må ta utgangspunkt i Tobits bok. Her fortelles det at demonen Asmodeus har drept sju menn etter hverandre. Disse hadde forsøkt å nærme seg den unge piken Sara, og nå truer demonen Tobias med samme skjebne. Vennen til Tobias, Azarja, som i realiteten er engelen Rafael, råder Tobias til å fordrive demonen ved å brenne hjertet og leveren til en fisk på glødende kull (6.17 ff.).

Navnet til Asmodeus er opprinnelig *Aesma Daeva*, raseriets demon, som dette iranske ordet betyr.

Men hvilken betydning har så de sju mennene som omkommer på så ynkelig måte? Religiøshistorikeren H. Ludin Jansen har behandlet dette stedet i Tobits bok. Han hevder, at det her foreligger en omdannelse av et bestemt tema, nemlig motivet *de sju brudeførere* og deres *jus primae noctis*. Praksisen at brudeførerne lå med bruden har lenge vært kjent i orienten. Dette går tilbake til sumerisk tid. 7). I en sumerisk tekst som omhandler guden Tammuz, heter det bl.a. Inanna, dine sju bryllupsvenner ligger hos deg. I en gnostisk bryllupshymne heter det: »Hennes bryllupsvenner holder henne omsluttet. Sju er tallet på dem». I et syrisk brevium ytrer Kirken-Kristi brud- seg på denne måten: »Se, meg omfavner hans hellige» 8).

Den greske historieskriveren Herodot har følgende å fortelle »Når en nasomon gifter seg første gang, er det skikk at bruden den første natten ligger hos alle gjestene i tur og orden» (IV : 172). Og fra Etiopia er det opplysninger som tyder på at det er nettopp bryllupsvennene som har hatt fortrinnsrett til bruden. At denne skikken virkelig har eksistert, tyder optegnelser fra Balkan på: »Her sover bruden den første eller de første nettene sammen med bryllupsvennene». 9).

Nå er denne skikken ukjent på jødisk område også i eldre tid. Den strider mot det jødiske kravet at bruden skal være uberørt før hun trer inn i ekteskapet. Tobits bok må derfor ha fått motivet fra andre steder.

Dette er ikke så underlig, fordi Tobits bok har fått motiver f.eks. fra eventyret om den takk-nemlige døde og beretningen om den vise Achikar. 10). Et punkt som ingen synes å ha grublet synderlig over, er, hvorfor tallet på brudesvenner skal være sju. Dette er sikkert ikke tilfeldig. Sjutallet er hellig og dessuten forbundet med visse ideer om verdensaltet. De jødiske apokryfe bøkene om Enok og Pseudo-Enok (sannsynligvis skrevet i det første hundreåret etter Kristus) beretter om sjelens ferd gjennom sju himler, som er karakterisert av sju klasser av engler. I Ascendio Jesaiae er det en gnostisk beretning der etiopiske, jødiske og kristne tanker kan spores. Denne beretningen beskriver reisen til Jesaja eller Isaias gjennom sju himler. I fortellingen om tømmermannen Josef av en kristen forfatter sender Kristus to engler for å beskytte sjelen til Josef på dens ferd gjennom sju æoner av mørke (avstandene fra den ene himmel eller sfære til den andre ble målt i tid og periodene ble kalt æoner). 11).

For babylonerne var astronomien selve fundamentet for religionen. De mente, at det fantes sju planeter. Hver planet beveget seg på en sfære, og denne sfæren ble styrt over og beveget av en guddom. Sju var det hellige tallet for babylonerne, og de sju planetene for av sted på solide spor. De kosmiske templene i Babylon hadde sju etasjer eller avsatser. Herodot beskriver en slik zigurat 12). Vi kan for øvrig huske på at verden i følge Bibelen ble skapt på sju dager.

Brudesvennene representerer derfor de kosmiske, guddommelige makter. Til dette kommer som Widengren med rette peker på, at bryllupet slik det skildres i Tobits bok, har forbindelse med bestemte oppfatninger: Bryllupet er en avspeiling av et kultisk drama der den kosmiske fruktbarheten skal fremmes. Brudgommens og brudens forening er bare en gjentakelse av kongens forening med sin dronning i det hellige bryllupet. Ennu i dag er brudekronen en erindring om den kongelige verdigheten. Det dreier seg opprinnelig om bryllupsseremonier der kongen

spiller rollen som den mannlige guddomen. Her kan en minne om et eksempel fra det syriske tradisjonsområdet: Den kongelige ypperstepresten i Emesa Elahgabals ekteskap med en prestinne var et symbol på en kosmisk forening. Brud og brudgom symboliserte her sol og måne. Og en ventet at et gudeliknende barn skulle bli født (Dio Cassius LXXIX 9,3, Herodianus VI 5,6 13).

La oss vende tilbake til situasjonen i Tobits bok. I den greske Tobit-teksten som vi har i Vulgataversjonen, heter det at Tobit ikke rørte sin hustru på tre netter. Her får denne skikken en teologisk, etisk forklaring. En tenkte i første rekke på Gud. Han hadde først og fremst krav på oppmerksomhet og ikke slike nærliggende tanker som ekteskapets fullbyrdelse. Men dette må være en ny fortolkning. 14). Mange farer truer de nygifte. Demoner kan hjemseke dem. Kyskheden er et middel til å jage dem bort.

Men dette må betraktes i videre perspektiv. Brylluppet er i seg selv en serie av overgangsritualer eller *rites de passage* som Van Gennep kaller dem. Når en skifter sosial status, vil denne begivenheten tradisjonelt bli ledsaget av en overgangsritus. Det kan dreie seg om adskillelse, overgangsfase og innlemmelse (i ny status). Samtidig som en skifter status, forandrer en også rolle. Det er selve overgangsfasen som er kritisk. En har tatt avskjed med sin tidligere status, men har ennå ikke oppnådd noen ny. Dermed stiller en seg i en utsatt stilling, fordi en ikke kategoriseres sosialt. Dette kalles av Van Gennep for den *liminale fase* (av det latinske limen=terskel). I løpet av denne liminale fasen har en få eller ingen sosiale rettigheter. En er nokså ubeskyttet overfor fiendtlige makter. En hører ingen steder hjemme. 15). De vanlige kulturelle verdier, normer og holdninger gjelder ikke i slike overgangsfaser. Overgangsfasene faller utenom det normale, sosiale liv. Samfunnet kan ikke varte opp med faste kriterier for å klassifisere disse fasene. Det er et sosialt ingen-mannsland og dermed fylt av farer. 16).

Dette har folk vært oppmerksom på, selv om de kanskje ikke har vært det like bevisst alltid. En har forsøkt å narre de vonde demonene ved å la brudeparet forkle seg slik at de ikke kan kjennes igjen. En utvei har også vært å narre demonene ved å plassere livløse figurer der brudeparet normalt skulle ligge. Blant jødene i Egypt var det vanlig at bruden tok på seg hjelm og sverd, mens brudgommen tok på seg kvinneklær. 17). En byttet roller for å narre demonene.

Det er karakteristisk at Asmodeus i Tobits bok dukker opp før ekteskapet er fullbyrdet. Han er et liminalt monstrum som gjør seg gjeldende i den overgangsfasen som brylluppet betegner. Han symboliserer de vonde krefter som truer ikke bare ekteparet, men hele den sosiale orden.

En har ment at Asmodeus ville ha bruden for seg selv. Han ønsker å forderve avkommet ved å komme ektemannen i forkjøpet. En liknende oppfatning er notert blant muhammedanerne i Marokko den dag i dag. Her fremsier brudgommen en bønn like utenfor soveværelset. 18).

Det kan også hende at demonen er en tidligere ektemake som er drevet av skinnsyke. Dette er nedtegnet i Nord-India som en vanlig oppfatning. 19).

I Tobits bok heter det rett ut at demonen elsket bruden.

Vi har nå forsøkt å forklare opplysningen hos Skar om den første natts rett både fra kulturhistorisk og sosiologisk synsvinkel. Det har vært en lang reise i tid og rom.

Men denne reisen har vært nødvendig for å kunne belyse det isolerte, lille notatet hos Skar, som har vakt stor nysgjerrighet hos mange. Hos Skar ser vi bare det fjerne ekko av et større kosmisk drama. Presten hos Skar er i virkeligheten opprinnelig en av brudesvennene (sju er tallet) som hadde rett til å ligge med bruden først.

I den kontinentale tradisjonen har en mistet forståelsen av dette, og her er skikken blitt et episk trekk.

Det er nettopp dette som så ofte hender, når skikker eller oppfatninger av skikker vandrer. De rives løs fra sitt funksjonsområde og blir isolert. De mangler tilknytningspunkter som kan holde tradisjonen opp. Ideen om brudesvennens førsterett til bruden kunne ikke omplantes uten videre til områder utenfor orienten. Det fantes ikke tradisjonell bakgrunn for slike tanker. Dermed ble skikken innlemmet i ulike beretninger som et episk trekk. Eller skikken ble betrak-

tet som en merkverdighet, som en levning fra eldre tider som en ikke maktet å forklare på skikkelig måte. Det er en gåte hvorledes hjemmelsmannen til Johannes Skar har fått tak i denne opplysningen om prestens første rett. Kontinentalt stoff om føydalherrens rettigheter kan på en eller annen måte ha kommet inn i Setesdalstradisjonen, uvisst hvordan. Det er helt umulig at dette kan være rester fra norrøne tanker og skikker, fordi brudesvenner med første rett til bruden ikke forekommer her . 20).

NOTER

- 1) Johannes Skar: *Gamalt or Sætedal Samla utgåve Band II*. Oslo 1961 s. 19.
- 2) Skar op. cit. III. Oslo 1963 s. 345.
- 3) R. Thurneysen: *Die irische Helden- und Königssage*. s. 525.
- 4) Jan de Vries: *Betrachtungen zum Märchen Besonders in seinem Verhältnis zu Heldensage und Mythos* (FF Communications No. 150) Helsinki 1967 s. 123.
- 5) P. Sebillot: *Le Folklore de France IV*. s. 285. Jfr. De Vries op. cit. s. 123.
- 6) Karl Weinhold: *Die deutschen Frauen in dem Mittelalter*. I, 3. Aufl. Wien 1882 s. 272 ff.
- 7) H. Ludin Jansen: *Die Hochzeitsriten im Tobitbuche*. (Temenos Vol. I 1965) Helsinki 1965 s. 146.
- 8) Geo Widengren: *Religionens värld. Religionsfenomenologiska studier och översikter*. Andra omarbetade och utökade upplagan Stockholm 1953, s. 192-193.
- 9) M. Parkyns: *Life in Abyssinia*. II. London 1853 s. 52, 56. E. Westermarck: *The History of Human Marriage*. II. London 1921, s. 485.
- 10) O. Eissfeldt: *Einleitung in das Alte Testament*. Tübingen 1956, s. 722 ff. Vedrørende eventyrtypen om den takknemlige døde, se E. Rösch: *Der getreue Johannes*. (FF Communications No. 77) Helsinki 1928. Se videre Marie-Louise Teneze: *Jean de Calais (MT 504 A) en France: Tradition écrite, tradition orale, imagerie*. (Humaniora. Essays in literature, folklore, bibliography honoring Archer Taylor) Locust Valley, New York 1960, s. 287-308.
- 11) Kathi Meyer-Baer: *Music of the Spheres and the Dance of Death. Studies in Musical Iconology*. Princeton, New Jersey 1970, s. 22-23.
- 12) Meyer-Baer op. cit. s. 7-8.
- 13) Widengren op. cit. s. 194. Om det guddommelige ekteskap, se videre Mircea Eliade: *Myths, Dreams, and Mysteries. The Encounter between Contemporary Faiths and Archaic Realities*. New York and Evanston 1967, s. 171-174. Se også Eliade: *Patterns in Comparative Religion*. Cleveland and New York 1963, s. 240-242.
- 14) Ludin Jansen op. cit. s. 143-144.
- 15) A. Van Cennep: *The Rites of Passage*. London 1960 passim (utgitt opprinnelig i Paris 1909).
- 16) Victor W. Turner: *The Ritual Process. Structure and Anti-Structure*. London 1969, s. 81-82.
- 17) *Judisches Lexicon*. II. Berlin 1928, sp. 1638.
- 18) E. Westermarck II, op. cit. s. 561.
- 19) W. Crooke: *The Popular Religion and Folk-Lore of Northern India*. II. Westminster 1896, s. 120.
- 20) Vilhelm Kiil: *The Norse Prophetess and the Ritually Induced Prostitution*. (Norveg) Oslo 1962, s. 159-174.

Det bør bemerkes at tre netters avholdenhet er påbudt av kirken og kalles nettopp Tobiasnettene (latin: *trinoctium*). I middelalderen fryktet en impotens på grunn av djevelens anslag (*impotentia diabolica*), og denne frykten har utvilsomt bidratt til å utforme trenetters-regelen om avholdenhet. Dette er kjent i nordiske land. I Råbygglaget skulle mann og hustru ikke røre hverandre på 12 netter (*sou-netan*) etter bryllupet, angivelig for å oppnå hell og lykke med saune (jfr. uttrykket ovenfor). Om dette se K. Rob. V. Wikman: *Die Einleitung der Ehe. Eine vergleichende ethno-soziologische Untersuchung über die Vorsitte der Ehe in den Sitten des schwedischen Volkstums*. (Acta Academiae Aboensis Humaniora XI, 1) Åbo 1937, s. 307-308. Se også Karl Schmidt: *Jus primæ noctis*. Freiburg i. B. 1881 passim. Se videre I. Reichborn-Kjennerud: *Vår gamle trolldomsmedisin*. II, Oslo 1933. s. 26, 168. En kan bemerke at Sven Liljeblad i sin avhandling *Die Tobiasgeschichte und andere Märchen mit toten Helfern*. Lund 1927, ikke tar det minste hensyn til den religiøse bakgrunnen for historien om Tobit og Tobias (jfr. s. 157-183), men ser på den som et jødisk novelleeventyr. Han fester seg heller ikke ved Tobiasnettene. I denne avhandlingen har vi nevnt at viktige motiver i Tobits bok nettopp ikke kan være jødiske.

Det lange tids perspektiv på museum

af Aino Kann Rasmussen

Med stor interesse har jeg læst artiklen i Nord Nytt nr. 8: Et tomt museum – værsgo, side 36 ff.

Da der i artiklen, udover direkte formidlingsproblemer, fremlægges nogle betragtninger over det museale arbejde i Ribe amt og stilles forskellige spørgsmål til dette arbejde (artiklen side 38 ff), skal jeg herved uddybe de bagved liggende hovedtanker, som i koncentreret form findes i publikationen: Museerne i Ribe Amt 1978 og på denne måde søge at besvare artiklens spørgsmål.

Artiklen stiller spørgsmålet: "hvorfør ikke se produktionsformerne i langtids perspektiv og sammenhæng" underforstået ved de enkelte museer (side 40).

Det man har forsøgt i langtids planlægningen for de enkelte kulturhistoriske museer i Ribe amt og som i en slags stikordsregister bringes i: Museerne i Ribe Amt 1978, er netop at få det lange perspektiv med, men *ikke* på det enkelte museum.

Fordelingen af museerne i amtet er så koncentreret omkring vestkysten, at hvis alle museerne tog de samme temaer op, ville disse museer blive meget ens. For at fordele ressourcerne og samtidig give en fremstilling af amtets historie, har vi søgt, med udgangspunkt i de enkelte museers samlinger, disses tyngdepunkter og deres allernærmeste lokale tilknytning, at udmønte det lange tids perspektiv i forskellige udstillinger og arbejdsopgaver.

Ved at rejse fra syd (Den Antikvariske Samling i Ribe) til nord (Ølgod Museum) vil man få dette belyst.

Mange vil stadig huske, hvordan utallige af landets lokalmuseer var en slags mini nationalmuseer med udstillinger der begyndte i ældre stenalder og sluttede omkring 1900. Havde man set et, havde man set dem alle. Ingen kunne gå i dybden med særlige emner, uanset deres samling måske netop havde særlige velbelyste tidsperioder.

Ved at opdele kulturhistorien kan museerne fremlægge netop deres hovedemne på en langt bredere måde og kan, takket være det regionale samarbejde, desuden trække linien videre til det næste museum i amtet.

Artiklen siger derefter: "Vi er opmærksomme på, at de allerede eksisterende samlinger frembyder vanskeligheder, men det må være muligt med andre spørgsmål til disse og gennem fremtidig indsamling at fange de lange tidsperspektiver og sammenhænge".

Det ville, mener jeg, være komisk hvis Esbjerg Museum beskæftigede sig med at trække linier tilbage til middelalderen, når samlingen først er grundlagt i 1937 og når den Antikvariske Samling i Ribe har en langt klarere tilknytning til denne periode gennem fundene fra Ribe by. Derimod er det meget nærliggende, at museet i Esbjerg beskæftiger sig med den indflydelse på lokalområdet erhverv, levevis m.v., som bygningen af Esbjerg havn må antages at have haft.

I Ribe har der været en meget tidlig industriudvikling, som derefter går i stå og det videre forløb finder først og fremmest sted i Esbjerg. Hvad er så mere naturligt end, at man i Ribe som arbejdsopgave sætter sig en undersøgelse af den før- og tidlig industrielle tid, mens man i Esbjerg arbejder med udviklingen af byens industri og i den sammenhæng studere, hvorledes den hurtige, men relativt sene industriudvikling i byen, forholder sig til de traditionelle håndværk, som kom til byen fra andre egne af landet og i Esbjerg fandt nogle "nicher" indtil byen for alvor kom igang som industriby.

For mig at se giver sådanne decentraliserede arbejdsopgaver det enkelte museum mulighed for at løse disse på en langt mere kvalificeret måde, end hvis alle påtog sig hele opgaven og segnede under den. Artiklen rejser herefter nogle spørgsmål om beskæftigelse ved museerne. Både det arbejde, som det faguddannede personale idag bestrider og de beskæftigelsesmuligheder, som nuværende studerende har at se frem til.

Først vil jeg gerne understrege, at selvom den administrative byrde er vokset ganske anseelig indenfor de sidste 5 år, også på grund af det regionale samarbejde, der som alt andet i en demokratisk styreform tager tid, så er opfattelsen af at inspektørerne ikke forsker, sat meget på spidsen. Blot er det sådan, at det museale arbejde ikke lader sig skille ad i en forskning – og så alt det andet. Særudstillingsarrangementer kræver forberedelse, forskning om man vil, og resultatet af denne forskning er en udstilling. Indsamling af genstande målrettet i forhold til arbejdsopgaverne, må ske på grundlag af forskning, for ellers fyldes magasinerne med ophobning af genstande, hvis oplysninger er mangelfulde eller slet ikke til stede (jfr. artiklen side 41).

Jeg er overbevist om, at alle museer og deres faguddannede personale meget ofte spekulerer på fremtiden og de mange som universiteterne uddanner i det, man kalder museumsrelevante fag. Intet museum, såvel som nogen anden institution, kan ekspandere uhæmmet. Ved de fleste museer drømmer man om en bedre udbygning af fagligt personale, for opgaverne er mange og museernes budgetter viser klart dette. Dannelsen af lovfæstede museumsråd, har mange steder medført øgede bevillinger, som er blevet brugt til særlige forskningsopgaver som det enkelte museum ikke ville kunne magte, men som det regionale samarbejde ser som vigtige at løse. Derfor kan det ikke undgås, at tidsbestemte opgaver vil udgøre en ret stor del af de studerendes beskæftigelsesmuligheder, i alle tilfælde i de første kandidatår. Jeg tror ikke man kan stille spørgsmål op, hvis besvarelse af det ene udelukker det andet. Snarere stiller museerne mod forskellige initiativer og mod stillingstyper, der ikke netop behøver af være "Inspektør", men hvor en universitetsuddannelse er grundlæggende for derefter at suppleres med en museumsuddannelse (jvf. STOF nr. 30, udgivet af Dansk kulturhistorisk Museumsforening, november 1980). Af ideer til sådanne stillinger kan nævnes: Museumsformidler, registrator, PR-området m.v.

Hvad ordet job-rotation er defineret som, står mig ikke ganske klart. Orlov uden løn er i de senere år prøvet af flere museumsansatte, hvorved vikarer har fået en midlertidig ansættelse. Andre har byttet om på rollerne indenfor institutionerne, men ingen af disse ting skaber på længere sigt flere arbejdspladser, det gør kun en bredere vifte af ideer til anvendelse af universitetsuddannede i det museale arbejde, og der bør både studenter, læreanstalter og museer naturligt deltage. Artiklen slutter med noget helt andet end det jeg ovenfor har beskæftiget mig med. Man stiller forslaget om en øvelsesrække over emnet formidling. I stedet for de opstillede punkter, kunne jeg tænke mig en noget anden form. Hvis de studerende i en øvelsesrække samarbejdede med et museum således, at man behandlede et emne museet havde på sit arbejdsprogram og gjorde det til genstand for en udstilling, ville man komme meget tæt ind på museernes arbejdsform og samtidig erhverve en erfaring i formidling. Man ville på den måde kunne kombinere formulering af opgaven, forskningen, indsamlingen, formidlingen i alle dens aspekter samt det bagved liggende registrerings-journaliserings-budgetteringsmed meget mere arbejde, der også hører til "inspektørens" opgaver.

Nyt og noter

Institutt for folkeminnevitenskap; Oslo

I høstsemesteret 1980 avla Unni Sandsdalen magistergradseksamen. Hun har skrevet en avhandling om en dommedagsvekkelse på 1800 tallet fra Øst-Telemark; "Forvillelsen".

I løpet av undervisningsåret 1980-1981 har 5 utenlandske stipendiater i folkloristikk studert ved instituttet. Stipendiatene har kommet fra Amerika, England, Irland, Israel og Polen, og alle har arbeidet med emner fra norsk tradisjonsmateriale.

I desember 1980 ble "Folkloristforeningen" stiftet. Foreningen skal først og fremst være et faglig forum som kan være et kontaktledd mellom norske folklorister på forskjellige trinn og forskjellige arbeidssteder. Foreningen skal også arbeide generelt for å styrke folkeminnevitenskapen/folkloristikkens stilling. Styret skal bestå av studenter og ferdige magistre. Unni Sandsdalen, Oslo ble valgt til leder. Styremedlemmer er Lillian Aston Bergset, Oslo, Gunnhild Systad, Bergen, Bjarne Hodne, Oslo (fast møtende vararepresentant). Foreningens adresse er: Folkloristforeningen, Institutt for folkeminnevitenskap, Postboks 1014 Blindern, Oslo 3.

Kirke- og Undervisningsdepartementet har nylig vedtatt å godkjenne folkloristikk og etnologi som skolefag i ungdomsskolen og den videregående skolen. Fagene gir kompetanse til å undervise i samfunnsfag.

The Second Annual Mythos Conference on European Story, Myth, Ritual and Folklore 25-28 August 1981

The ancient art of storytelling is being revived in the modern world. The simplest and most straightforward of artforms is attracting eager audiences with its subtlety and dramatic power. No longer is it identified as a mere pastime for children. Rather, storytelling is returning to its original place as an adult artform of primary importance in shaping community values.

The sharpened interest in storytelling is world-wide. Industrial and post-industrial societies look longingly for the simplicity and integrity of the storytelling arts, while emerging nations carefully look for ways of preserving the best of their traditional values and artforms. In both cultures, the storytelling circle does nurture human interaction in the intimacy of the small group while affirming larger communal and national values.

Free of the expensive economics of mass media, and free of the restraints of the performing arts establishment, storytelling provides art that is economic, refreshing, and directly accessible to the public – the "folk" of all cultural and social strata. Yet, there is no comprehensive approach to the storytelling phenomena. Anthropologists and folklorists, cultural historians and psychologists, linguists and literary critics all approach storytelling differently. Even the storytellers themselves cannot agree on the nature and functioning of storytelling, and the public is generally unaware of the rich implications of the art for the community.

In 1978, Mythos Institute was established to provide cross-disciplinary academic research and cross-cultural public programming in storytelling and the related areas of mythology, ritual studies, and folklore. Two conferences were convened in Boston and Minneapolis in 1979 on the theme of Stories & Dreams, and a conference was convened in Cambridge, England in 1980 on the myths and stories of Arthurian literature. In 1981 programming will extend to Asia, and 1982 will bring Mythos conferences and seminars to Africa, Latin America, & the South Pacific as well. All Mythos programs are in conference or seminar format.

Mythos conferences are limited to fifty participants engaged in a four or five day period in three activities: 1) presentation and discussion of academic papers, 2) on-site exploration of storytelling presentations. Conference proceedings are published and audio-cassette recordings produced. The conferences are crossdisciplinary and designed to contribute towards international understanding and appreciation.

Mythos seminars are limited to groups of twelve through twenty-five and are primarily didactic and/or experiential learning experiences directed by one or two specialists. They are always onsite throughout all parts of the world. The seminars have optional college credit attached to them.

Robert Bela Wilhelm, Th. D.
Executive Director

Conference location: Cambridge University.

Sections: a) Anthropology & Folklore. b) Psychology & Sociology. c) Literature & Philosophy.

Please submit five copies of a three hundred word abstract of your proposed paper, along with your curriculum vitae. Supplemental materials are welcome. Only five papers will be accepted in each section: a total of fifteen papers for the conference. Publication of conference papers is anticipated in 1982. Proposals must be received by 15 June 1981.

Address all correspondence to the convener of the conference: Professor Robert Bela Wilhelm, Th. D., The Graduate Theological Union at Berkeley, c/o Mythos Institute, 4912 California Street, #4, San Francisco CA 94118 U.S.A.

Referat fra "International Oral History Conference" Amsterdam 1980

af Flemming Gjedde

Paneldeltagerne ved et af konferencens emnegrupper.

I weekenden den 24.-26. oktober 1980 afholdtes på Amsterdams universitet den anden internationale kongres indenfor "Oral History"-bevægelsen. I kongressen deltog knapt 300 personer fra 25 forskellige lande. Fra Danmark deltog 20, fra Sverige 10 og fra Norge 2 personer.

"Oral History" som begreb er opstået som en del af det historiske nybrud i England. "The Oral History Society" arbejder på en række områder sammen med bl.a. folkene omkring "History Workshop". Groft sagt er indholdet i Oral History (mundtlig historie), at man tager udgangspunkt i det talte ord (interview) som historisk kilde. For en nærmere præsentation, se Nord Nytt, nr. 1, nov. 1978 eller tidsskriftet "Oral History", som udgives af "The Oral History Society", university of Essex, England. En mere indgående præsentation får man i Paul Thomsons bog: "The voice of the past - Oral History". Oxford University Press, 1978.

Det er ikke blot historikere, som arbejder indenfor det område, Oral History dækker over, også mange folkemindefolk, etnologer, sociologer og journalister var repræsenteret på konferencen.

Programmet for de 3 dage bestod dels i fælles forelæsninger, dels i mindre seminarer omkring en række delemner. I det følgende vil jeg give et kort referat af nogle af de oplæg og diskussioner, jeg overværede.

Konferencens officielle åbning fandt sted fredag aften i universitetets aula. De mange deltagere blev budt velkommen af formanden for organisationskomiteen Jaap Talsma, som samtidig er formand for den hollandske Oral History forening. Han takkede for den store interesse, der havde været for at deltage i konferencen og udtalte at formålet med konferencen var at præsentere Oral Historys nuværende stilling som tværfaglig disciplin og være med til at give ideer til det fremtidige virke.

Aftenens første hovedtaler var Paul Thompson (university of Essex, England). Paul Thompson er nok den uerklærede hovedskikkelse indenfor Oral History bevægelsen. Det er i høj grad ham, som har været med til at skabe begrebet "Oral History" bl.a. med sin bog "The Voice of the past". I sin tale sagde han bl.a.: En måde at bruge Oral History på, er at kombinere interviewene med andre kildegrupper. Denne fremgangsmåde har specielt været anvendt i England i forbindelse med skrivning af kulminearbejdernes historie. Det er klart, at denne kombination af interviews (oral history) med andre kildegrupper (af bl.a. økonomisk og statistisk art) er det, vi skal sigte imod som mål. Livshistorier kan bruges som samletråd for en lang række sociale emner/forhold. Det er vigtigt, at vi, når vi bruger uddrag af livshistorier, da tager hensyn til den helhed (livshistorie/sammenhæng) de er en del af.

Interviewpersonerne kan ofte give en værdifuld kritik af ens arbejde. De bør ikke blot betragtes som kilder, men også inddrages i brugen og fortolkningen af materialet.

Målgruppen for Oral History er ofte de svage grupper i samfundet (kvinder, børn osv.), de som ikke efterlader sig skriftlige kilder. I de sidste par hundrede år har historien drejet sig om mænd, politik, fagforeninger osv. Studier over f.eks. social mobilitet drejer sig kun om mændene. Hvorfor? Fordi kvinder ikke efterlader sig skriftlige kilder. Kvinder skifter dog oftere job - er mere mobile og skifter mellem ude- og hjemmearbejde. Et af de vigtigste mål i fremtidig historiskrivning er at få kvinderne med.

Efter Paul Thompson kom aftenens anden hovedtaler Ronald Grele (New Jersey Historical Commission, USA). Ronald Grele er en af de mest interessante personer i den amerikanske Oral History bevægelse, fordi han som en af de få forsøger at forholde sig kritisk til interviewudsagnene som kildegruppe og forsøger at sætte udsagnene ind i en større sammenhæng.

Ronald Grele sagde bl.a.: Et problem med interviews er, at interviewpersonerne ofte svarer på noget andet end det, man spørger dem om, nemlig det, de tror, vi gerne vil høre. I amerikansk Oral Biography litteratur er der en tendens til at lade folk fortælle deres livshistorie uden at det fortalte bliver sat ind i nogen sammenhæng. Det er farligt!

Det er nødvendigt, at historikeren går ind og fortolker folks udsagn og sætter det ind i en sammenhæng. Det er nødvendigt, at vi forsøger at genetablere de sociale strukturer i den periode vi undersøger. Kun herigennem kan vi fuldt ud forstå de udsagn vi indsamler gennem interviewene.

I den efterfølgende diskussion udtalte Paul Thompson bl.a.: Det er yderst vigtigt, at vi forsøger at nedbryde fagisolationen ved at anvende en tværfaglig angrebsmåde. Historikeren behøver ikke være ekspert inden for alle fagområder, men det er vigtigt, at han er opmærksom på den tværfaglige mulighed og forsøger at inddrage det i den grad, det er muligt. F.eks. en kombination af interviews med statistik og andre skriftlige kilder samt inddragelse af fotografiet m.

Det er vigtigt, at historikeren formulerer sig sit mål og tør vedstå sig sine ideer og sit arbejde - at han diskuterer sine resultater med andre og herigennem selv lærer nyt.

Familiehistorie

Blandt de emnegrupper, som afholdtes om lørdagen deltog nogle af os i familiehistorie, hvortil der var planlagt fire oplej. Et fra England om "Ungdom, familie og arbejde", et fra Norge om "Børn i norske familier ved århundredskiftet", et fra Holland om "Dagligliv i øst Noord Brabant" samt et fra Sverige om "Klasse og kultur i det svenske samfund 1880-1980".

Det vil her blive for vidtspændende at gå ned på de indholdsmæssige detaljer i de enkelte

oplæg, men generelt kan man tale om to problemer, som var tilbagevendende scenen igennem. 1) I de undersøgelser, hvor arbejderklassen havde været inddraget enten som hoved- eller delkategori, havde der været vanskeligheder forbundet med at anvende begrebet arbejderklasse. defineret som en klasse. Med hensyn til "Arbejderklasse og kultur" blev det påpeget fra Sveriges side, at man ikke kunne tale om en arbejderkultur, men at der absolut var tale om *flere*. 2) Generelt, men især i oplægget fra Norge fremgik det, at det havde været problematisk, hele tiden at skulle drage den almene samfundsstruktur ind i billedet samtidig med, at man lavede lokale undersøgelser, og at det havde været vanskeligt at registrere ændringer i denne struktur, og tage højde for disse i de lokale undersøgelser.

Life Histories

I denne session var to af de mest interessante indlæg henholdsvis Raphael Samuels (RS) fra "History Workshop", England og Annemarie Trögers (AT), Berlin. De var præget af en kritisk holdning til Oral history, som ellers kun glimtvis kom frem på konferencen.

Som RS påpegede, var der på konferencen blevet lagt (for) stor vægt på, hvordan mundtlige, historiske fortællinger bedst tackles kildekritisk. Det RS og især AT efterlyste, var en diskussion af, hvad der sker, når der laves mundtlig historie, hvorfor det laves og for hvem.

Annemarie Tröger mente, at de professionelle historikere var ved at udvikle sig til en gruppe af teknokrater, udsprunget fra småborgerskabet og den intellektuelle, administrative overklasse. Disse historieteknokrater var nu i gang med – ud fra deres egne forudsætninger – at fravriste arbejderklassen dens historie på et af de få områder, som endnu var udforsket, nemlig hvad angår privatlivet og de mere personlige forhold.

AT gjorde opmærksom på den forskel, der eksisterer i opfattelsen af den mundtlige historie og historie i det hele taget imellem historikere og folk fra arbejderklassen. Samtidig advarede hun mod de farer for fejlfortolkninger og misbrug, der kunne ligge heri.

Endelig påpegede AT, at resultaterne af Oral history undersøgelser ofte bliver brugt på markedet uden at der er nogen social bevægelse til at bruge indholdet. Dog mente hun, at der var eksempler på, at kvindebevægelsen kunne finde anvendelse for noget af den mundtlige historie, som frembringes.

Raphael Samuel nævnte, at der tilsyneladende var forskel på, hvordan mundtlig historie bliver bedrevet i England og Tyskland. I England skrives livshistorier således ofte uden professionelle historikers medvirken.

Herudover udspandt der sig en diskussion om det moralsk forsvarlige i at gå så tæt på enkeltpersoners daglige liv i historieskrivningen. Dette foregik bl.a. på baggrund af et konkret eksempel, hvor det havde haft betydelige konsekvenser for en kvinde, at hun var blevet præsenteret for en historikers bearbejdning af hendes livshistorie. Spørgsmålet var bl.a. hvor meget en historiker gennem sit arbejde kan tillade sig at gribe ind i andres tilværelse.

Uden at der var enighed herom, blev det fremhævet at livshistorier er et vigtigt redskab i forsøget på at skabe viden og bevidsthed i befolkningen, og at det er et våben, vi ikke skal være bange for at bruge.

Som enkeltstående, interessante bemærkninger jeg hæftede mig ved under sessionen, skal til slut nævnes følgende

– at siden traditionen med at skrive enkeltpersoners livshistorie er blevet udvidet til også at omfatte arbejderklassen, er spørgsmålene om – og begrænsningerne for, i hvor vid udstrækning historikeren kan tillade sig at gøre brug af de personlige udtalelser, stort set faldet bort. – at mænd har lettere ved umiddelbart at gå i gang med at skildre deres liv end kvinder, samtidig med at mændene lettere beskriver deres liv som et sammenhængende forløb.

Kvinder tager her oftere udgangspunkt i deres forhold til mand og børn, mens mændene "periodiserer" ud fra deres erhvervsforhold. Dette kan siges på baggrund af en fransk undersøgelse, hvor både de adspurgte mænd og kvinder var lærere.

– at livshistorier kan, som litteraturen ofte er det, være med til at skabe en slags helte, der

giver grundlag for en fremmedgørende identifikation. Derfor bør man søge at kæde flere livshistorier sammen og herudaf skabe et sammenhængende billede.

Afslutning og evaluering af konferencen

Søndag eftermiddag sluttede med en evaluering af konferencen. Der var på dette tidspunkt kun et halvt hundrede deltagere tilbage.

Jaap Talsma fra den hollandske arrangørkomite indledte med et tilbud om at Oral History foreningen i Holland indtil afholdelse af den næste internationale konference vil fungere som internationalt sekretariat. Referater fra Amsterdamkonferencen vil senere blive tilsendt alle deltagerne og han opfordrede alle til at sende evt. kritik og gode forslag til sekretariatet, som så vil sørge for, at det bliver rundsendt til rette vedkommende og kommer til at indgå i forberedelsesarbejdet til den næste konference.

I forbindelse med evalueringen af Amsterdam-konferencens faglige forløb var der en del kommentarer. På den første internationale konference i Essex, England, havde man koncentreret sig om de enkelte projekter og brugt meget af tiden på at informere hinanden om, hvad man arbejdede med. Det havde ligesom manglet her i Amsterdam. Et forslag gik på forud for en fremtidig konference at bede alle deltagere sende 1/2 A4-side, der fortæller om, hvad man arbejder med. Et sådant katalog, evt. kombineret med en opslagstavle, vil give deltagerne bedre muligheder for at kontakte andre deltagere indenfor de områder, som man er interesseret i. Et problem her i Amsterdam var, at der var 2 kategorier af folk, dels "de gamle" fra Essex, som ønskede at komme videre, og dels "de nye", som gerne ville vide noget orienterende om, hvad Oral History-bevægelsen egentlig er og står for, hvad er formålet og hvad kan Oral History bruges til?

Raphael Samuel fra History Workshop, England, udtrykte sin glæde over, at denne konference havde indeholdt en hel del mere selvkritik end den første konference i Essex. Begejstringen over det nye er ved at blive afløst af en forståelse for de mangeartede problemer, der ligger i arbejdet med mundtlig historie.

Stemningen var overvejende for en mere opsplittet decentral konference, hvor man kan mødes i mindre grupper omkring ens specielle interesser. Engelsk som fælles sprog har været et stort handicap for mange italienerne og franskmænd, som har haft svært ved at deltage i diskussionerne. Præsentationen af bestemte projekter har været blandet sammen med overordnede teoretisk-metodiske diskussioner. De store fællesmøder har gjort sproget meget teoretisk og akademisk, samtidig med at kun få har haft ordet. Det har været kedeligt, og man har manglet "workshop"-atmosfæren ligesom det politiske aspekt har været meget i baggrunden.

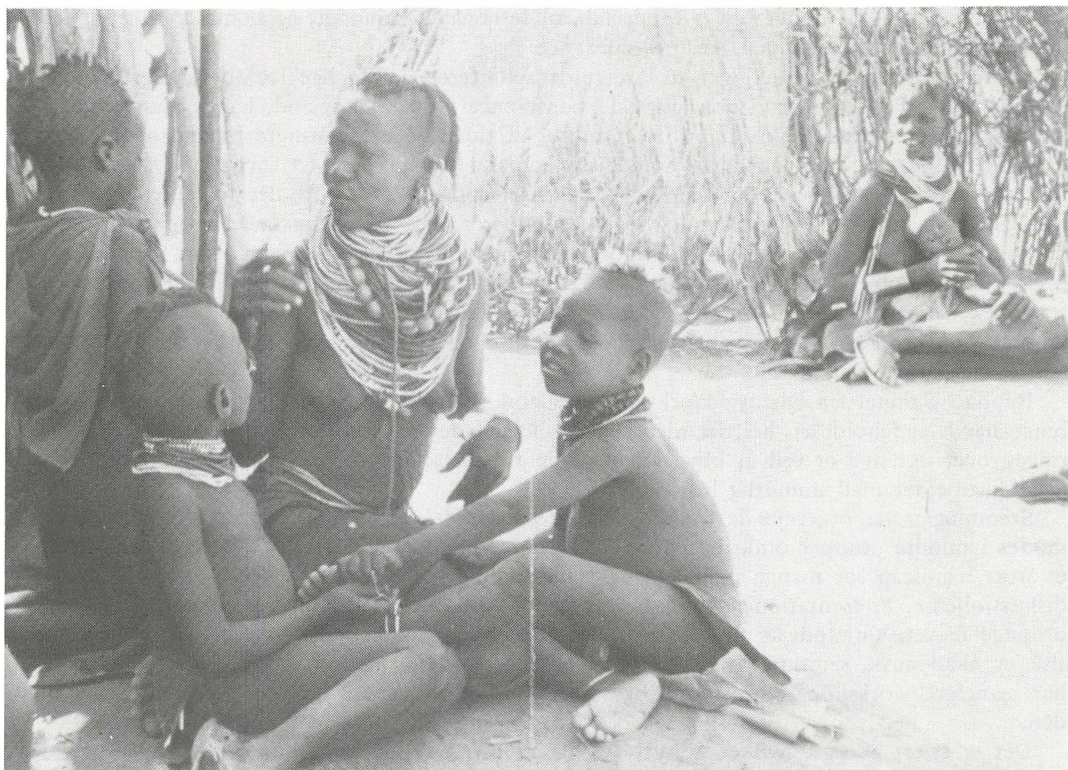
Det er svært at sige, hvilket udbytte vi har fået ved at deltage i konferencen. Vores viden om Oral History var begrænset, før vi tog til Amsterdam, — efter at være kommet hjem føler vi, at vi har et nogenlunde kendskab til, hvad begrebet dækker over, men der var egentligt rent fagligt ikke så meget nyt i det. En stor del af indholdet i målsætningen med Oral History er at drive tværfaglig forskning i samarbejde med befolkningsgrupper uden for universiteterne. Dette er faktisk meget lig AUC's (Aalborg Universitetscenters) målsætning — en målsætning, som både lærere og studerende ved AUC med større eller mindre held har søgt at leve op til i vores forskning og studier. På samme måde, som vi ikke fandt indholdet i "Oral History"-bevægelsen epokegørende nyt, var der en del danske etnologer o.a., som udtalte, at anvendelsen af interviews (det talte ord) som kildegruppe, er noget de har kendt til i mange år.

Men konferencen gav mulighed for at forskellige faggrupper kunne mødes på tværs af grænserne og udveksle erfaringer samt få ny inspiration i deres arbejde — og dette må absolut siges at være positivt.

Som Paul Thompson understregede i sin åbningstale: "Det er yderst vigtigt, at vi forsøger at nedbryde fagisolationen ved at anvende en tværfaglig tilgangsvinkel i vores arbejde."

Från en filmfestival i Stockholm

av Heimo Lappalainen

Scene ur filmen "Lorang's way" av David MacDougall. Denna film om Turkana-folket i Kenya belönades vid Cinema du reel i Paris 1979 som bästa dokumentärfilm.

Bilden föreställer en av Lorang's bustrur.

Under några förvånansvärt soliga dagar i slutet av mars, 27-31.3, lät sig en avsevärd skara entusiaster frivilligt instängas i mörkklagda rum på det nyöppnade Etnografiska Museet i Stockholm. Museet, som fått utstå lite kritik i svensk dagspress för sina halvtomma utställningslokaler, måste bestå med lovord åtminstone för sitt engagemang i filmverksamhet. Nåväl, det var just rörliga bilder, film, antropologisk, etnologisk, sociologisk film (vem vågar sig på att göra den skarpa akademiska gränsdragningen på detta område?) som försökte konkurrera med vårsolen om publikens gunst. Och den ojämna kampen gav oväntat goda resultat för oss, de mörka rummens representanter. Utan solkonkurrens hade vi väl lyckats ännu bättre.

Det vi hade att erbjuda var två av världens ledande representanter på området antropologisk film som gästföreläsare och filmer om Australiens urinnevånare, Sydamerikas indianer, San-folket i södra Afrika, äldre svenska etnologiska filmer, urban-antropologiska filmer, filmer från Västafrika, samt utanför programmet interna visningar av egna produktioner från Finland, Norge, Sverige och Danmark.

Men, innan jag går in på programmet, låt mig säga några ord om bakgrunden, hur kom det sig att denna filmfestival anordnades?

Vad gör NAF?

1971 hade jag tröttnat på de dyra hyres- och fraktkostnaderna för filmer från främst Frankrike och England, som jag behövde i min undervisning. Jag misstänkte att intresse för film kunde finnas även på annat håll och tog därför initiativ till startandet av NAF, Nordisk Antropologisk Filmklubb. NAF har nu, sedan starten 1972, vuxit till en filmbank för främst antropologiska institutioner och etnografiska museer i Norden. 40-talet filmer förvaras på och distribueras från Etnografiska Museet i Stockholm till olika intressenter i de nordiska länderna. Filmförrådet utökas med en takt av ca 5 nyinköpta filmer per år. 1979 började vi vända oss även till en allmän publik utanför universitetsinstitutionerna. (En del av museerna hade givetvis redan gjort detta i samband med enstaka visningar.) NAF ordnade då tre dagar med antropologisk film i samband med sitt årsmöte i Stockholm. 1980 ordnades så den första nordiska antropologiska filmfestivalen. Detta skedde i Helsingfors. Organisatör var Antropologiska sällskapet i Finland med undertecknad som primus motor för festivalen. NAF hade givetvis sitt finger med i spelet. Det blev en vecka med välbesökta visningar. Programmet var dock i tyngsta laget med filmer varje dag från kl. 10-18 samt föreläsningar, seminarier eller filmvisningar även på kvällstid. Entusiasmerade av framgången med Helsingforsfestivalen, tog vi snart itu med förberedelserna för nästa. Eldsjälen ifråga om Stockholmsfestivalen var Knut Ekström från Socialantropologiska inst., sekunderad av undertecknad och assisterad av några stockholmare. Finanserna ordnades genom frivilligt arbete och understöd från SIDA, Socialantropologiska inst., Etnografiska Museet och Studieförbundet, för gästföreläsare, lokaler och fraktkostnader. Ca 3000 SEK återstår dock att försöka hitta någonstans. Stockholmsfestivalen lockade till sig ca 40 personer från olika institutioner i Danmark, Finland och Norge, varav mer än hälften från Norge, och ett 10-tal från Sverige. Publikmässigt bevisades festivalen av ett 100-tal personer på vardagarna medan helgdagarnas siffror steg till ca 300 per dag. Sammanlagt visades över 50 filmer.

David MacDougall och Colin Young

Gästföreläsare var David MacDougall från Australien och chefen för The National Film School i England, skotten Colin Young. En person som sedan 60-talet utbildat och inspirerat många av de nu mera framträdande dokumentärfilmarna i USA och England. Under filmveckan visades också en av de filmer han producerat "The Village", som handlar om livet i Dunquin, en irländsk by. Colin Young berättade också om sin tid i Californien och startandet av "The Ethnographical Film Program" vid UCLA. Ett av syftena var att åstadkomma samarbete mellan antropologer och filmare. Ett annat att komma bort från skolmästarstilen i dokumentärfilmer, dvs en myndig röst som talar om för åskådaren vad han ser eller oftast vad han bör se i filmen. "After seeing 'To live with herds' you get very impatient with films that don't let you see" (Colin Young). I stället strävade man efter att låta filmen som sådan tala för sig själv och framförallt låta de filmade människorna tala själva. "We felt that the voice of some Olympian narrator telling us what we should think about what we saw was not only presumptuous but lowered an intellectual and cultural curtain between the audience and the people on the screen. In order to penetrate that kind of barrier in ethnographic films it was necessary to avoid devices that tended to isolate the audience within their own culture and anesthetize them to another." (David MacDougall). Detta steg gjorde inte filmarbetet enklare, tvärtom kraven på filmarens kunskaper om dels filmmediet dels studieobjektet ökades.

Resultatet blev att antingen måste antropologen utbilda sig till filmare eller också måste filmaren bli antropolog. Inspirationen till denna utveckling kom inte från dokumentärfilmstraditionen, utan, paradoxalt nog, från fiktionfilmen. "When you go to see a fiction film you don't expect to be told the story by a narrator, you expect to be shown evidence —scenes and dialogue — from which you work out the story for yourself. We thought that if this approach was appropriate for fiction, why shouldn't it be even more appropriate to ethnographic film." (David MacDougall). Ett av de bästa exemplen på framgången med denna nya inriktning inom dokumentärfilmen är David och Judith MacDougalls filmer. Båda hörde för övrigt till de tidiga eleverna i det etnografiska filmprogrammet vid UCLA. Deras filmer utgjorde en av höjdpunkterna vid festivalen. David, som numera är chef för filmenheten vid Australian Institute for Aboriginal Studies, var själv med och presenterade sina filmer. Bl.a. två filmer om turkana-folket i Kenya "Wedding Camels" (prisbelönad 1980 av Royal Anthropological Institute som "best anthropological film of the past five years") och "Lorangs's Way" (bästa dokumentärfilm vid Cinema du reel i Paris 1979). Dessutom visade han flera av sina senaste produktioner från Australien, gjorda i nära samarbete med de australiska urinnvånarna, t.ex. "Takeover", "Familiar Places", "The House-opening".

John Marshall

En annan exceptionellt bra film var John Marshalls senaste om bushmännen i Kalahariörknen, "N! AI OF THE !KUNG SAN" från 1980. Jag citerar ur festivalprogrammet, "Marshalls material om !Kung San, samlat sedan 1951 är antagligen det mest innehållsrika filmhistorien avgett om en enda kultur. Filmen beskriver förändringar för San-folket under de senaste 27 åren genom att följa N! AI under det att hon växer upp som 7-årig jägare/samlare till att bli en 34-årig hustru och mor boende i ett regeringsreservat."

Museifilm och urbanantropologi

Av speciellt intresse för alla vänner av bondekultur eller filmhistoria, var de svenska filmer som Bengt Nyström grävt fram ur Nordiska Museets gömmor. Det gällde 30-talsfilmer som "Åldermansgille", "Mosstäckt/Lövtäckt", "Valborgsmässa" och "Maj i by". Inom området museifilm visades också delar av ett nutida bidrag. Sune Jonssons 6 timmar långa och ytterst detaljrika film "Ett fiskarår" om en västerbottnisk kustfiskares arbetsår.

Ur programdelen med filmer från urbana västerländska miljöer uppmärksammades speciellt "Pride of place" om livet i ett engelskt flickinternat, "Proud to be British" en mild och vänlig satir över några engelska småstadsbor och deras syn på England och det engelska, och "Tattooed Tears" en ytterst närgången studie av förhållandena i ett ungdomsfängelse i Californien. Även äldre svensk dokumentärfilm från urban miljö fanns med, ex Arne Sucksdorffs impressionistiska bild av Stockholm från 1947 "Människor i stad" och en poetisk studie av pensionärerna i Gamla Stan i Stockholm av Christer Strömholm och Peter Weiss från 1956 "Ansikten i skugga".

NAF-medlemmarnas egna produktioner gällde, Russell-tribunalen om indianernas ställning (Sten Rehder, Köpenhamn), Ho-meditation (Knut Ekström, Stockholm), turkuska invandrabarn på svenska daghem (Solveig Freudenthal, Stockholm), material ur en filmstudie om könsroller bland ungdom i Nordnorge (projekt under ledning av Lisbeth Høltedahl, Tromsø) samt några arbetsprover ur en film om tidsstämningar i Helsingfors 1980 (Heimo Lappalainen, Helsingfors).

Kommande filmhändelser

Nästa NAF-festival kommer att hållas i Oslo april 1982 och inför 1983 är förväntningarna inställda på Nationalmuseet i Köpenhamn. Huvudansvaret för Oslofestivalen har Per Rekdahl från Sosialantropologisk institutt behjälpt av Grete Snelvedt. De som inte orkar vänta ända till april -82, kan under tiden stilla filmhungern, fortfarande i det filmaktiva Norge, vid kul-

turfestivalen i Harstad i juli, där under temat "Samer i filmen" både fiktion och dokumentärfilmer valts ut för visning av Paul Anders Simma och undertecknad, eller Röros där filmcentrumorganisationerna i Norden till hösten -81 ordnar filmer kring temat, ursprungsbefolkningar och uran.

•

Från vänster: David MacDougall, Australian Institute of Aboriginal Studies, Colin Young, chef för The National Film School i England, till höger artikelförfattaren, Heimo Lappalainen från Helsingfors.

Anmeldelser

Metin And: Turkish Miniature Painting. The Ottoman Period.

Ankara 1978. 142 s. Pris: 200 TL.

anm. af Ingvar Svanberg

Turkiskt miniatyrmåleri från den ottomanska tiden har länge varit ett förbisett kapitel. Mycket beror nog detta på att målningarna varit svårtillgängliga. De har utgjort illustrationer till handskrifter vilka framförallt varit i sultanens och andra icke offentliga samlingars ägo.

Metin And ger i denna lilla bok en allmän översikt om det ottomanska miniatyrmåleriet. Han diskuterar dess historia, tar fram de målare vars namn är kända för eftervärlden, beskriver deras arbete som ofta var ett lagarbete och skildrar innehållet i de mest kända handskrifterna.

Estetiska särdrag som kännetecknar miniatyrerna är rikedom på ornamentik, människornas totala avsaknad av ansiktsuttryck, deras frusna former och de bjärta färgerna. Motiven är ofta från hovmiljö och stadsliv. Under 1700-talet och senare saknas inte nakeninslag och erotiska scener. Som miniatyrerna illustrerar handskrifter är naturligtvis motiven beroende av böckernes innehåll. Av etnologiskt intresse är i synnerhet de miniatyrer som skildrar ottomanskt vardagsliv. De ger oss ikonografiska vittnesmål om klädedräkter, musikinstrument, nöjen, fester, marknadsscener ect.

Boken är illustrerad med 64 färgplanscher och ett otal svartvita illustrationer. I sammanhanget kan nämnas att ottomanska miniatyrer finns i Carolina Rediviva-samlingar i Uppsala och Kungliga Biblioteket i Stockholm som väntar på att offentliggöras i en illustrerad katalog eller liknande.

Karagöz. Turkish Shadow Theatre. Dost Yayinlari. af Metin And

Istanbul 1979. 117 s. 300 TL.

anm. af Ingvar Svanberg

Få genrer inom turkisk folklöre torde kunna tävla i intresse från såväl forskare som allmänhet som Karagöz - den turkiska skuggteatern - som i det ottomanska riket var omåttligt populär. Otaliga forskare har varit sysselsatta med att studera Karagöz kulturhistoria. Bland västerländska forskare kan nämnas Ignaz Kunos, Hellmut Ritter och Otto Spies. I Turkiet företräds denna forskning framförallt av Metin And, professor vid Ankaras universitet.

I den nyutgivna reviderade upplagan av And's arbete om Karagöz ges en bred exposé över turkisk teater, såväl traditionell som modern, i allmänhet och av Karagöz i synnerhet.

Ursprunget till den turkiska skuggteatern torde vara att söka i SO Asien men spridningsvägarna är omtvistade. Teorier om att zigenarna skulle medfört den från Indien är populär men förefaller vara dåligt underbyggd. Metin And nöjer sig med att konstatera att det inte är totalt omöjligt. Förment Commedia dell'arte-influens har också lett till hypoteser att skuggteatern nått det ottomanska riket via det moriska Spanien genom de sefardiska judarnas invandring under senmedeltiden. Något sådant går inte heller att bevisa. I varje fall spreds och återfinns ännu på Balkan, i Västasien och Nordafrika.

Huvudaktörerna i den turkiska skuggteatern är Karagöz och hans vapenbroder Hacivat. I vida spridda sägner vill man hänföra dessa till faktiska personer, som en gång levat i Bursa. Några historiska belägg för detta finns inte, men turistindustrin har villigt anammat ideen och Karagöz-figurer ingår i souvenirutbudet i Bursa.

Skådespelet är starkt bundet till det ottomanska samhällets struktur. Det är dess traditionella samhällsordning, dess etniska mångfald, dess könsroller och dess sociala mönster som återspeglas i teatern. Förutom Karagöz och Hacivat finns där karaktärer som opiumrökaren (*Tiryaki*), fyllot (*Matiz*), dvärgen (*Bebe Rubi*) och olika folk- och yrkesgrupper, som kännetecknas av vedertaget etnocentriskt allmångods. Det är den pratsamme och stornäste lazen, den humorlöse armeniern och den prutande juden. Kayseribon uppträder naturligtvis som försäljare.

Metin And återger några synopsis över kända Karagözscenarior. Ofta bygger de på satir av mänsklig

svaghet, grovkomik och s.k. obscenitet. Utlänningar kunde chockeras över att kvinnor och barn fick se de förment oanständiga scenerna. En engelsman, präglad av den viktoriaiska samhällssynen, skriver i sin beskrivning av en Karagöz-föreställning: »Sedan följde en scen med en 'fagra damen' vilken jag inte vill beskriva - inte ens på latin». En samtida turks svar på varför han medfört två unga flickor på en Karagöz-föreställning med amorösa inslag saknar inte etnologiskt intresse: »De bör lära sig; förr eller senare skulle de få veta det; det är bättre för dem att lära sig dessa saker än att vara okunniga om dem».

Den politiska satiren sknas inte heller och såväl sultanen som hans ministrar gisslades ohämmat varför offentliga censorer ibland tvingades ingripa. Ännu i början av seklet kunde de franska kolonialherrarna vara måltavlor för satiren i den nordafrikanska skuggteatern.

Den traditionella skuggteatern är utdöd i Turkiet i dag, men lever fortfarande kvar i andra delar av det forna ottomanska riket, t.ex. i Grekland. Den siste traditionelle turkiske utövaren var Kuçuk Ali som dog 1974. Helt försvunnen är dock inte Karagöz. Han har fått ett nytt medium i televisionen och den återupplivade Karagöz har blivit framförallt ett nöje för barnen. I samband med sockerhögtiden och offerfesten visas Karagöz som barnteater (invandrarredaktionen har f.ö. visat några avsnitt i de turkiska programmen i svensk TV) och tenderar att bli ett lika stående inslag om Kalle Ankas jul hos oss.

Boken är rikligt illustrerad i såväl färg som svartvit och ett stort antal referenser anförts i fotnoterna. Större monografier om Karagöz förtecknas och kommenteras i en särskild bibliografi.

I ett appendix ger författaren också en kort historik över den bland oss västerlänningar mindre kända förekomsten av folklig dock- och marionetteater i Turkiet.

Jämten 1980

Heimbygdas årsbok Årg. 73. Östersund 1979.

anm. af Ingvar Svanberg

Medan många läns museers årsböcker alltmera övergått till temabundet innehåll fortsätter Jämten att på ett föredömligt vis vara ett brett forum med blandat inslag. I artikeln »*Olofskult och Olofstraditioner i Jämtland*» berättar antikvarie Åsa Nyman

om den medeltida kulturen av det norska helgonet St. Olov och om sentida hågkomster av denna i form av folktraditioner från Jämtland. Etnologen Karin Lindvall sammenfattar sin undersökning om det jämtländska brukssamhället Vaplan vid Näldensjön. Lindvall behandlar huvudsakligen tiden 1910-1950. Under denna tid rådde en lokal samhällsstruktur som brukar kallas för industriell patriarkalism. I artiklen ges en intressant redogörelse för hur dessa patriarkaliska relationer tog sig uttryck i vardagslivet.

Författaren Peter Mosskin redogör för ett fängslande projekt i Hissmofors där han och en grupp vetgiriga från orten i samarbete med Författarcentrum och med en grupp lokala kulturnämnden som sponsor drog i gång en skivfabrik. Syftet var att i »*Gräv där du står*» andan undersöka Hissmofors historia. Arbetet resulterade så småningom i en bok. Mosskin sammanfattar i artikeln de vunna erfarenheterna och vi får hoppas att initiativet spror at till efterföljd i andra orter. Monica Wennås berättar i en artikel om jämtländska namnskick, närmare bestämt förnamnen. Hon menar bl.a. att namnskicket i Jämtland skilde sig på många sätt från övriga Sverige till långt in på 1800-talet. Det intressantaste bidraget i mitt tycke är dock historikern Mats Rolén som sammanfattar sin avhandling om befolkningsutveckling, omflyttning och social rörlighet i några socknar i sydöstra Jämtland från 1820 fram till våra dagar. Artikeln ger en grundlig historisk bakgrund till dagens s. k. glesbygdspöblem.

I utlandet Sverige

En presentation av kristna flyktingar från Mellersta Östern och Turkiet.

Socialstyrelsen redovisar 1979:6. Stockholm 1979. 69 s.

anm. af Ingvar Svanberg

Under 1970-talet har Sverige upplevt en massinvandring av s.k. assyrier - en kristen befolkningsgrupp - från Turkiet, Libanon och i viss mån Irak. I dag torde de uppgå till 7.000-8.000 i Sverige. Många av dem har bosatt sig i Södertälje som samtidigt blivit deras kulturella och religiösa center. Bakgrunden till invandringen är omtvistad och föremål för debatt, men den stora tillströmningen har bl.a. lett till att Sverige skärpt visumkraven för turkiska medborgare som önskar besöka Sverige. Den stora in-

vandringen og assyriernas spesielle kulturelle bakgrunn har foranleitet sosialstyrelsen att ge ut ett faktahäfte om dem. Informationsbehovet är stort, inte minst bland de som å yrkets vägnar kommer i kontakt med assyrierna. Det vederhäftiga och läsbara häftet innehåller en presentation av assyriernas historiska bakgrund, deras religion, de olika språkgruppen talar, sociala organisation och en del sedvänjor (passageriter), som kan vara av vikt att känna till. Då assyrierna i likhet med övriga västasiatiska grupper inte överensstämmer med västerländsk syn på hur ett folk, etnos, bör vara beskaffat ges också en teoretisk översikt av etnicitetsbegreppet. Att assyriernas främsta etniska kännetecken är religiösa är kanske inte så förvånande om man har kännedom om det osmanske rikets struktur.

Gardells häfte är en katalog till den vandringsutställning han och Riksställningar sammanställt och som nu visas runt om i landet. Förutom en kort sammanfattning om assyrierna ges däri, till skillnad från socialstyrelsens arbete, en liten värdefull bibliografi.

Das Märchen von dem Machandelboom (KHM 47)

Der märchentypus AT 720 My Mother Slew Me, My Father Ate Me
af Michael Belgrader

(Artes Populares Studia Ethnographica et Folkloristica Band 4) Verlag Peter D. Lang Frankfurt am. Bern. Cirencester/UK. 1980 353 s.

anm. af Ronald Grambo

Dette eventyret som Belgrader behandler her, er temmelig makabert: Den vonde stemoren dreper stesønnen (ofte ved å la et kistelokk falle over gutten) og deretter lager hun mat av liket og serverer den intetanende far. Den snilde og gode søsteren tar knoklene og begraver under en einer. Fra knoklene stiger det så frem en fugl som i realiteten er gutten i forvandlet skikkelse. Fuglen synger en sang der hemmeligheten ved det grufulde mordet avsløres. Fuglen tigger til seg diverse gaver bl.a. en møllestes som den da lar falle over stemoren som blir drept og som får lønn som fortjent. I noen varianter blir fuglen forvandlet til gutt igjen.

Sangen er et ganske konstant element i eventyrtypen. Fuglens sang er særlig kjent, fordi Goethe benytter den i sin Faust første del. Marguerite synger den i fengslet.

Eventyrtypen er kjent over store deler av verden.

Belgrader betjener seg av den såkalte geografisk-historiske metoden som vi kjenner så godt fra arbeidene til Kaarle Krohn, Antti Aarne og Reidar Th. Christiansen. Men ellers ser det ut til at denne metoden er på vei ut for godt, fordi den inneholder så vidt mange usikkerhetsmomenter. Strevet med å gjennomføre en slik metode på global basis står neppe i noe rimelig forhold til det vitenskapelige utbyttet.

Belgrader lar seg ikke skremme av dette. Det skal bemerkes her at han legger stor vekt på å belyse de kulturhistoriske sidene av eventyret. Men som så ofte ellers i slike avhandlinger, svinner informantene hen som blodløse skygger i Hades. I stedet får vi en lang rekke motivrekker og typeanalyser av kjent fabrikat.

Belgrader har 495 varianter til disposisjon fra ulike deler av vår klode. Eventyrtypen synes å være ubekjent hos storrusserne, serberne, montenegrinerne, albanerne, bulgarene. Tettheten er størst blant balterne, folkene i Mellom-Europa, Frankrike, Nordeuropa. Det er godt belagt i Tyskland.

Variantene er ofte blitt påvirket av andre eventyrtyper som f.eks. AT 780 («Singender Knochen»). Belgrader avslår fornuftig nok å postulere noen som helst urtype som de moderne variantene kan ha gått ut fra. Dette kommer vel av at opptegnelsene ikke strekker seg lenger bakover i tid enn fra det 19. århundrede. Det er nemlig eiendommelig at en mangler eldre litterære vitnesbyrd.

Belgrader synes å helle til den oppfatning at knoklens rolle i eventyrtypen kan ha forbindelse med sjamanistiske forestillinger om knokler som sete for livskraft og foryngelse (Her støtter han seg på anmelderens artikkel om sjamanisme i «Fabula» 1975).

I det hele tatt er det en styrke ved avhandlingen at den i høyere grad enn andre slike arbeider tar hensyn til den kulturhistoriske og folkloristiske bakgrunnen. Fuglen er jo her et sjelsdyr, og dette har sidestykker i tradisjonen ellers.

Belgrader merker seg, at det forekommer oikotypifiseringer. Det vil si, at eventyret har utviklet visse særformer i visse geografiske områder. Dette har f.eks. skjedd med fugle-etnologiene. Hos finnene, estlenderne, liverne og balterne er fuglen forklart som en etiologi. Episoden med fuglen har gitt støtet til at fuglearten gjøk har oppstått. En slik utvikling er indisium på at eventyrtypen ikke kan være så rent ung heller.

Selv om eventyret har mange arkaiske elementer, er på den annen side ikke dette faktum nok til å anta at selve eventyrtypen er like så gammel som dens komponenter. Det ville være en logisk feil å gå ut fra det.

Forfatteren bør ikke anvende termen Kontaminasjon.

Han mener med dette å antyde at eventyrtypen er påvirket av andre. Det er i alle fall ikke noe nøytralt uttrykk.

Men Belgrader kjenner godt til litteraturen. Forskningshistorikken er god og oversiktlig, samtidig som han ikke kan skjule sin irritasjon over antroposofenes og psykologenes verste utskielser ved tolkningen av motivene i eventyrtypen.

En og annen bok som kunne ha hjulpet forfatteren i hans kulturhistoriske utredninger, savnes naturligvis.

Når det gjelder knoklenes plass i eventyret, ville han ha fått betydningsfullt religionshistorisk materiale i Ivar Paulson: Schutzgeister und Gottheiten des Wildes (der Jagdtiere und Fische) in Nordeurasien Stockholm 1961. Mye nyttig stoff ville han unektelig også ha kunnet tilegnet seg i så henseende i Ebermut Rudolphs *Schulderleibnis und Entschuldung im Bereich säkularer Tiertötung. Religionsgeschichtliche Untersuchung Frankfurt/M 1972.*

Belgrader er svært nøyaktig. Hans analyser er glimrende.

En slik karakteristikkk kan vi trygt gi, fordi Belgrader kjenner til metodens begrensinger og fordeler. Han skriver ikke mer enn det han kan gå god for. For tiden arbeider han hos Lutz Röhrich i det tyske folkesangarkivet i Freiburg i Br. Det later til at han har en temmelig broket fortid, bl.a. som politisk fange i et eller annet østlig land, som hjelpearbeider metallarbeider, dokketeaterspiller og oversetter av tekniske og skjønnlitterære bøker. Først i 1971 kom han til Tyskland. Han er født i 1929.

Vi håper, at Belgrader nå kan få ro på seg til å arbeide videre for den vitenskapen han har valgt seg.

Among Cannibals

Account of Four Years Travels in Australia, and of Camp Life with the Aborigines of Queensland
af John Murray

Oprindelig udgave 1889, genoptrykt af Caliban Books, Sussex, 1979. 376 s., index og 2 kort. 10 pd.

anm. af Henrik Holmegaard

Knap et århundrede adskiller førsteudgivelsen af denne bog fra den vi nu har fået. Anmeldelsen må derfor vurdere først spørsmålet om berettigelsen af en genudgivelse ud fra forlagets erklærede hensigt

hermed, og dernæst i videre forstand spørsmålet om hvilke frugtbare relationer vi idag som sådan kan knytte til etnografier fra denne periode.

Kort fortalt beskriver bogen et fireårigt opdagelses- og forskningsprojekt, særligt koncentreret om området omkring Herbert River i det nord-østlige Australien 1880-1884. Projektets formål var at foretage undersøgelser, omfattende zoologiske studier af dyrelivet og etnografiske iblandt den stedlige indfødte ur-befolkning, med særligt henblik på at »rescue, for the science of ethnography, facts concerning tribes that have never before come into contact with white men, and that within a generation or two will have disappeared from the face of the earth». Bogen har form af en autobiografisk kauserende rejseberetning, hvor temmelig megen plads er brugt til at berette om den stigende materielle velstand, som særligt de australske byer vidnede om, og om livet på fjernliggende fårestationer, som Lumholts gæstede.

På disse fårestationer i den australske »outback» bor forfatteren hos skiftende værtsfolk ind imellem sine jagtekspeditioner, som bogen vidner om har været hans hovedinteresse. Omkring sådanne ranches flokkedes af og til indfødte, og de af dem, som så deres fordel deri, fik hos Lumholtz lejlighed til at bytte sig til lidt at Hvid Mands goder (tobak, mel, te, salt, og tørret oksekød) til gengæld for at fungere som vejvisere og jægere. Titlens løfter om etnografi kan derfor ikke rigtigt siges tilfredsstillende at modsvare bogens indhold. Ikke mindst derfor kan det undre, at Caliban Books har villet binde an med et sådant projekt, idet ideen med genudgivelsen beskrives som et tilbud til økologiinteresserede, om et kildemateriale, der belyser de australske jæger- og samlerkulturer på et forholdsvis tidligt tidspunkt af deres kontakt med Vesten. Lumholtz medbringer selv den mad, der skal spises, fordeler den iblandt sine mandlige rejsefæller, og bestemmer selv stort set den daglige rutine. Derfor belyses kulturelle relationer til naturen kun i det omfang de spiller ind i forfatterens indsamling af sjældne dyrearter. Denne metodiske drejning gør bogen mindre interessant, og man kunne nok forestille sig bøger, hvis skildringer var mere omfattende, og som forlag med større berettigelse kunne genoptrykke."

Bogens teoretiske forudantagelser kan vi nu gå over til at skildre ganske kort. Når man betænker, at Lumholtz var nordmand, må man spørge sig selv, hvorfor han var villig til at rejse den halve jord rundt, når der dog var primitive samfund tættere på Europa?

Denne interesse begrundes i bogen med, at australierne var, »a race of people whose culture - if indeed they can be said to have any culture whatever - (kursivering min) must be characterised as the lowest to be found among the whole genus Homo Sapiens», og endvidere at, »not only are many of

the Australian aborigines cannibals, but most of the tribes have not yet emerged from the Stone Age in the History of their development». Bogen, plæderer forordet, er derfor et forsøg på at udbrede oplysninger om disse primitives liv, sæder, og skikke fra fødsel til død.

En af de længste stykker regulær beskrivelse bogen indeholder skildrer en såkaldt "Borboby", en jævnligt tilbagevendende sammenkomst af de grupper, der bebor et større område indenfor hvilke de hver især har deres »land« (forfatterens fremhævelse). Formålet med disse ugelange Borboby'er var at de indfødte kunne få lejlighed til at »decide their disputes by combat«. Her afgjordes tvister imellem grupper, såvel som imellem enkeltpersoner - dog oftest uden at nogen kom til skade. Efter forfatterens mening kan det imidlertid ikke undre »that the lowest races of men do not try to settle their disputes in a more parliamentary manner«. Det er med andre ord et problem, hvorvidt der blandt de primitive folkeslag overhovedet findes nogen moralsk regelbundet social orden. De beskrives som »naturbørn« - deres karakter er som deres livsform, vandrende nomader som de er, hvis tilværelse leves fra hånden og i munden. De er humørfyldte og omskiftelige af sind, men skrupeløse og snu i fjendskab. I kamp tænker enhver kun på sig selv, og i indsamlingen og fordelingen af mad tages der ingen hensyn - for efter Lumholtz' opfattelse gælder blandt dem kun en eneste lov, nemlig selv-opholdelsen.

I »Among Cannibals« er der ingen genklang af Rousseaus ædle vilde at spore. Hen imod slutningen citeres Darwin, »when civilised nations come into contact with barbarians, the struggle is short excepting where a dangerous climate helps the native race«.

Man føler klart i hele brugen af naturbegrebet en påvirkning fra Hobbes' tænkning, for for denne filosof var natur-tilstanden præget af en alles kamp mod alle. I følge denne antropologi er den menneskelige livsverden ikke på forhånd et Kosmos adskilt fra naturens Kaos, den hæver sig kun op over naturen under visse nærmere bestemte historiske betingelser, som vi skal komme ind på nedenfor. Menneskets livsverdener er ikke blot forskellige udtryk for en underliggende fælles kognitiv struktur, der er derimod tale om en kvalitativ forskel imellem civiliserede og primitive kulturer, karakteriseret ved intellektets manglende frigørelse fra drifternes og overtroens bånd, og 'derfor' ved mangelen på evnen til at skabe en rationel regelbundet social orden. Humanitet er ikke definitorisk ethvert samfund forundt, det er derimod en emergent kvalitet. Intet afspejler dette bedre end selve titlen: »Among Cannibals«, for kannelismen forklares alene ved lystnen til at fortære menneskekød - vel det stærkeste udtryk for forestillingen om

drifternes dominans og individets dyriske overlevelses-trang i de primitive samfund. At denne forklaring ikke holder, hvis man gennemgår bogens egne beskrivelser af de stærkt ritualiserede former kannelisme tager, betyder i dette tilfælde mindre end påpejningen af den værdi fænomenet har indenfor det paradigme vi her søger kort at opridse dimensioner af.

I bogens definitoriske afvisning af, at Australierne overhovedet har en social orden, ligger min egentlige indvending imod, at forlaget genudsender den foreliggende bog 'for økologiinteresserede'. Den er i forvejen skrabet belagt med skildringer, der ikke er foretaget under forhold, hvor Lumholtz strukturerede situationerne. Når dertil lægges, at bogen bygger på en antagelse om, at der iblandt Australierne ikke hersker anden lov end selv-opholdelsen, så er det svært for mig at se hvad der er at hente for økologen, hvis hovedproblem må være spørgsmålet om menneskets forskellige former for fælles ordnede sociale relationer til naturen. At der skulle eksistere en sådan orden afviser bogen.

Det er klart, at begrebet 'Kultur' som det forekommer i den foreliggende bog, ikke har meget at gøre med den strukturelle opfattelse, der idag er den dominerende. For Lumholtz består Kultur i intellektets frigørelse, hvorved opstår muligheden for det civiliserede samfund. Dette skal ses i lyset af den måde, hvorpå forrige århundredes positivistiske filosofi fastholdt tanken om den videnskabelige erkendelsesforms overlegenhed, idet man gik ud fra, at den alene kunne lægges til grund for opstillingen af love for relationer imellem fænomenerne. Man mente, at der med denne erkendelsesforms frembrud var opstået mulighed for menneskets fornufts kontrol med verden. Fornuften skulle erstatte blind drift og overtro, og videnskaben fremstod derfor som forløseren af menneskets rationalitet - og for datiden dermed også som muligheden for at skabe det mest humane af alle menneskelige samfund. Begrundelsen for at hævde Vestens kognitive overlegenhed var således i sidste instans moralsk (og er det stadig) - i den forstand at den var baseret på en praktisk social interesse, nemlig at udbrede det bevidste demokratiske borgerlige engagement. Ved netop at være bundet til en praktisk social interesse adskiller den Viktorianske rationalistiske fremskridtsfilosofi sig ikke fra noget andet begrebssystem. Her er også grunden til at Kultur i den grad indskrænkes i anvendelsesmåde - og kommer til at betegne en udviklingsproces, ikke en tilstand.

Flere steder i »Among Cannibals« beskrives livet på civilisationens fjerneste forposter. De steder, der blev drevet af Hvide med ringe uddannelse, ringe vilje til at opretholde lov og orden blandt deres folk, med en tilbøjelighed til at omgås indfødte kvinder,

og med for stærk og åbenlys pengeglæde tiltrak sig særlig opmærksomhed. I skildringen af sådanne menneskers tilværelse er Lumholtz's dybe foruroligelse over det han opfatter som degeneration åbenlys. Den Hvide Mand er ikke absolut hævet over forfald og udartning i hans øjne. Bag disse skildringer øjnes Tylor's og Frazer's folkloristik, en tradition hvis raison d'être udtryktes af Tylor i hans karakteristik af antropologien som en "reformer's science", i den forstand, at den videnskabens opgave var, at udpege 'levn' (survivals) fra tidligere historiske udviklingsstadier således at disse hurtigst muligt kunne destrueres. De simple befolkningslag, og heriblandt særligt bondebefolkninger, havde folkloristernes særlige bevågenhed. Således var den degenerationistiske antropologis indre pointe, til forskel fra vores (?), at fremme udbredelsen af den videnskabelige erkendelsesform, frigørelsen af intellektet, og dermed åbningen af en mulighed for dannelsen og den fortsatte beståen af det civiliserede samfund.

Hos de af det forrige århundredes antropologer, der lå under for en naiv viktoriansk fremskridtsfilosofi, gav videnskabens store prestige og centrale betydning i vor egen kultur sig udslag i den forudantagelse, at denne erkendelsesform kunne betragtes som sandere end andre, hvorfor den kunne lægges til grund for enhver tolkning. Dette gav sig udslag i den nu ukendte mærkværdighed, at et udsagn ytret af en person fra en fremmed kultur tolkedes rent bogstaveligt, som var det et videnskabeligt udsagn. Det klassiske eksempel herpå er Frazer's teori om at magi er pseudo-videnskab.

Konsekvensen af denne metode kan ses i en af de få gengivelser af dialog som bogen rummer. Lumholtz undrer sig over, hvilken betydning den udbredte skik med at opskære penis' hoved og underside har for den indfødte befolkning. Han spørger derfor en ung indfødt hvorfor denne dog har fået det gjort, og modtager det svar, at man blandt hans folk, "ikke kan lide at høre børn græde i lejren". Dette tolkes af Lumholtz som et biologisk videnskabeligt udsagn, der hentyder til, at Australierne ikke ønsker for mange børn, hvorfor de foretager denne operation for at sikre sæden en udgang udenfor vagina. Nu ville denne forklaring være udemærket, hvis blot det ikke forholdt sig sådan, at der intet steds i Australien fandtes nogen indfødt kultur der vedkendte sig en sammenhæng imellem samleje og undfangelse, idet dette forklares som et resultat af at en mand drømte om et drømmebarn, der næste gang hans kone passerede det mytiske sted hvorfra hans klan første gang kom op af jorden, tog ophold i hendes livmoder. En kultur der ikke skelner imellem pater og genitor, kan umuligt tænkes at foretage operative indgreb med det eksplicitte formål at hindre sæden adgang til livmoderen. Konsekvensen af at fastholde sin egen sær-

lige regler for hvordan virkeligheden konstrueres, er med andre ord, at fremmede begrebssystemer reduceres til non-sense i ordets bogstaveligste forstand. Man kan i en vis forstand sige, at det indenfor etnografien er uvidenskabeligt at fastholde sin videnskabelighed.

Her er endeligt min sidste indvending imod at gensende denne bog med netop et økologi-interesseret publikum for øje – for bogen giver faktisk overhovedet ingen forklaring på de semantiske regelsystemers natur, som styrer den sociale reproduktion. Og hvorved er den så interessant for økologer, hvis interesse det må være at få belyst jæger- og samlersamfundes særlige ikke-reificerende udveksling med naturen?

Kan en blind høne da ikke finde guldkorn? Måske nok, men guldkorn er ikke det samme som informationer, fordi intet er en oplysning i sig selv, men kun i relation til et begrebssystem hvis interne logik og metafysiske antagelser bestemmer om noget skal indregnes som kendsgerning, eller afvises som ligegyldighed. Som vi har set bygger den logik et hvilken som helst begrebssystem udtrykker, inkluderet det videnskabelige som denne bog er udtryk for, på en social interesse. Mangelen på forståelse for sit eget sprogs baggrund i en social virkelighed fratager denne bog megen betydning.

Ethvert samfund har til enhver tid sin antropologi – for spørgsmålet om hvad mennesket er, bunder til syvende og sidst i spørgsmålet om hvem vi selv er. Skal der derfor gives et bud på, hvad vi kan knytte af frugtbare relationer til det paradigme, hvorefter vi i denne anmeldelse har afdækket nogle få dimensioner, må svaret være, at det i sig selv er et legitimt etnografisk tolkningsobjekt for os. Hermed vil vi blive konfronteret med spørgsmålet om det omfang hvori vor tænkning har sprængt de rammer, som gav "Among Cannibals" mening.

Den evolutionisme bogen bygger på, har vi set førte til antagelsen om, at humanitet var en emergent kvalitet, og at der derfor fandtes mennesker, der levede udenfor nogensomhelst regelbundet moralsk orden. Forståelsen af, at evolution ikke er mere 'sand' end et hvilket som helst andet begrebssystem, og at 'Primitiv' og 'Civiliseret' er begreber der hører til i denne diskurs – og ikke objektive størrelser – er epistemologisk nødvendigt for at forstå, at evolutionisme i den skikkelse vi finder den hos Lumholtz vildleder antropologen i spørgsmålet om etnografiens natur. Der kan ikke være tale om en dialog med et andet menneske, såfremt dette opfattes som et levende fossil. De samfund vi kalder primitive er ikke af et særligt forsyn forskånet for en uundgåelig udslettelse og opbevaret til særlig glæde for antropologer. Endelig er der heller ikke forskel på menneskers dybestliggende kognitive evner – grunden til at der er så store forskelle imellem 'primitive' og 'civiliserede'

kulturer, kan udemærket forklares ved, at vi henter vore idiommer fra samfundets relationer til de naturlige omgivelser, hvilket medfører teknologiske fremskridt, men også sociale forvridninger. Primitive kulturer derimod foretrækker at udtrykke sig ved hjælp af sociale og personlige idiommer, hvilket gør dem æ tryggere og teknologisk mere stabile. Som vi lige har set tilslører Evolutionismen den kendsgerning, at etnografi består af kommunikationsprocesser imellem levende, bevidste, reflekterende mennesker, der hver især har en viden om sig selv og en opfattelse af, hvad der forventes af dem. I det omfang disse kendsgerninger om mennesket tilsløres, reificeres det. Udlægnings af udsagn kommende fra livsverdener, der er fremmede for os, på en måde som var de pseudo-videnskabelige ytringer, er blot en dimension af det problem vi har skitseret. Etnografier, der beskæftiger sig med den Viktorianske antropologi må derfor tage stilling til, hvorvidt vi i vor tænkning har frigjort os i tilfredsstillende grad fra dens verden??

The published works of Professor Sture Lagercrantz 1932 – 1975.

af Anna-Britta Wallenius

Scandinavian Institute of African Studies. Uppsala 1976. 10 s.

anm. af Ingvar Svanberg

Sture Lagercrantz var fram till 1976 professor i allmän och jämförande etnografi i Uppsala. Vid sidan av afrikansk kulturhistoria och etnografi har Lagercrantz främst ägnat sin forskargärning åt folklig jakt och åt jaktfällornas kulturhistoria, såväl de afrikanska som de euroasiatiska. I samband med Lagercrantz pensionering sammanställde bibliotekarie Wallenius denna bibliografi. En lapsus är att ett par titlar tyvärr missats i förteckningen, bl.a den år 1966 publicerade artikeln "Spring-pole Snares and their Mechanisms" i *Studia Ethnographica Upsaliensia* XX, pp. 15-133. Titlarna förtecknas kronologiskt.

Bibliografien kan erhållas kostnadsfritt från Nordiska Afrikainstitutet i Uppsala.

Magyar neprajzi lexikon, Bd. 2. F - Ka.

red. af Gyula Ortutay

Akademiai Kiado. Budapest 1979. 752 s.

anm. af Ingvar Svanberg

Del två av det planerade fyrbandslexikonet i ungersk etnografi har nu kommit ut. De flesta uppslagsord, vilka behandlar ett brett spektrum av den ungerska folkkulturen, är illustrerade, i detta band även med en del färgplancher. Denna slösande illustrationsrikedom gör att även vi som inte är hemma i det ungerska språket kan utnyttja detta förträffliga lexikon som tyvärr knappast har någon motsvarighet någon annanstans. Till varje artikel fogas också en kort bibliografi som kan vara användbar. Man kan inte annat än avundas ungerska etnologer.

En utförlig och sakkunnig anmälan av detta lexikonarbete ges i *Rig* 1978, nr. 3, pp. 102-105.

Matters of Ethnological Interest in Swedish Missionary Reports from Southern Sinkiang

af Gunnar Jarring

Scripta Minora Regiae Societatis Humaniorum Litterarum Lundensis 1979 - 1980:4. CWK Gleerup. Lund 1979. 21 s.

anm. af Ingvar Svanberg

Under de första årtiondena av innevarande sekel bedrev en grupp missionärer från Svenska Missionsförbundet omvändningsarbete i södra Öst-Turkestan/Sinkiang. Det var framförallt bland de muslimska uygurererna eller östturkarna som de verkade. Uygurererna var i likhet med andra bofasta oasjordbrukare i Centralasien synnerligen stränga muslimer varför proselytskaran aldrig blev särskilt stor. Många av missionärerna lärde sig dock uyguriskan och en av dem, Gustav Raquette, blev så småningom docent i turkiska språk i Lund. I likhet med andra missionärer skrev flera av de svenska missionärerna i Östturkestan reseskildringar och rapporter för att berätta om arbetet ute på fältet för församlingsmedlemmarna i Sverige som ekonomiskt understödde missionsarbetet.

I dessa reseskildringar och rapporter finns mycket av etnografiskt och folkloristiskt intresse. Gustav Raquettes lärilunge och efterträdare i Lund, Gunnar Jarring – som förövrigt själv har erfarenhet av etnografiskt och lingvistiskt fältarbete i Sinkiang – har systematiskt excerperat dessa missionsrapporter

på etnografiskt material. Det är framförallt notiser om folkmedicin och folktro som Jarring här sammanställt och gett ut i engelsk översättning för att på så vis göra materialet tillgängligt för den internationella turkologin och etnologin. I fotnoterna ger Jarring dessutom referenser till parallella belägg i den etnografiska litteraturen om turkfolken i Sinkiang vilket ökar förtjänstfullheten av arbetet.

Orientalia Suecana vol. XXVII-XXVIII (1978-1979)

Uppsala 1979. 223 s.

Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft Bd 130. (1980)

Wiesbaden 1980. 250 s.

Finnisch-Ugrische Forschungen.

Zeitschrift für Finnisch-Ugrische Sprach- und Volkskunde Bd. XLIII, Heft 1-3. Helsinki 1979. 367 s.

anm. af Ingvar Svanberg

"Orientalia Suecana" med professorn i semitiska språk, Frithiof Rundgren som redaktör, utkommer numera vartannat år. I likhet med föregående årgångar finns artiklar i orientaliska spörsmål från såväl kulturhistoriska, lingvistiska, filologiska och religionsvetenskapliga synvinklar. Bengt Peterson skriver om en kuditisk Osiris-småstad som ingick i den kollektion antikviteter av framlidne Gustaf VI Adolf testamenterade till Medelhavsmuseet i Stockholm. Samme författare redogör också i en artikel för den svenske officeren Baltzar Cronstrands besök i Tell el Amarna år 1837 med ett dagboksutdrag i översättning. Wängstedt skriver om "Demotische Quittungen uber Salzsteuer" och Wittold Witakowski tar upp frågan om ursprunget för den judiska militärkolonin på ön Elephantine. Dessutom föreligger språkvetenskapliga bidrag av Uppsala-forskarna F. Rundgren, L. Johanson, B. Nilsson och R. Wallden.

Till skillnad från "Orientalia Suecana" upptar den senaste årgången av "Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft" upp enbart språkvetenskapliga spörsmål. Peter Behnstedt skriver om den ursprungliga arabiska dialekten i Alexandrina som numera talas i ett par hamnkvarter i staden. Som etnolog hade man hellre sett en språksociologisk infallsvinkel på ämnet som kunde förklara hur en dialekt

kan kvarleva i ett så begränsat område i en kompakt kaireisk-arabisk omgivning. Hermann Jungrathmayr försöker utreda kontakter mellan Adava-, Ubungi- och Tchadspråken. I övrigt ägnas numret åt artiklar inom ämnesområdena turkiska, indiska och semitiska språk.

Tyska är det språk som dominerat i de två nämnda årsskrifterna. Så är även fallet med ett undantag i senaste årgången av "Finnisch-Ugrische Forschungen". Undantaget står den brittiske socialantropologen Ian Whitaker för i en artikel där han redogör för Karusuando-samernas släktskapsterminologi och dess förändringar under innevarande århundrade. Som bekant bebodde samerna en gång i tiden även södra Finland. Detta är väl belyst genom ortnamn, inte minst med toponym med förleden *Lappi*, medan de skriftliga källorna är mera torftiga. Det finns också i de finska dialekterna reminiscenser av denna lapska befolkning och O. Korhonen redogör för lapska låneord i de finska dialekter som talas i Satakunta, södra Österbotten och Häme. Årgången i övrigt ägnas åt språkvetenskapliga bidrag om olika fennougriska språk, bl.a om den nästan utdöda onega-vepsiskan av A. Sovijärvi och tjeremissiskan av J. Erdödi.

Blood Feuding among Finnish Gypsies af Martti Grönfors

Tutkimuksia Research Reports, No 213. Department of Sociologi, Helsinki 1979. (2:a tryckn.). 193 s.

anm. af Ingvar Svanberg

I Finland fanns till helt nyligen i runt tal 6.000 zigenare. Under senare år dock en tredjedel av dessa utvandrat till Sverige. Trots att Finland har en så pass stor zigenarpopulation som ur sociologisk och etnologisk synvinkel torde erbjuda en lång rad intressanta frågeställningar har förvånansvärt lite gjorts. Denna brist på baskunskap om de finska zigenarna och den utbredda fördomsfullheten mot dem har präglat Grönfors framställning av ett fascinerande ämne: släktfejd, eller vigarv som det hette i hälsingelagen, bland finska kalé-zigenare.

De finska zigenarna har traditionellt livnärt sig på hästhandel, som kringvandrande försäljare och musiker och på att spä. Även tiggeri, stöld och spritlangning har ingått och ingår i deras försörjningssystem. Själva ville de gärna se detta som något nytt, ett resultat av disintegrering av det traditionella zigenarsamhället. Många zigenare reser omkring, och i likhet med de skandinaviska tattarna, har familjerna inmutat någorlunda fasta territorier.

Varför använder sig nu de finska zigenarna av hämnden som en lösning på konflikter mellan släkter? Svaret på detta ligger i kalë-zigenarnas sociala organisation.

Grönfors ger en grundlig översikt av deras sociala organisation vilken skiljer sig åtskilligt från de västeuropeiska och nordamerikanska kelderasa-zigenarna.

Kalëernas sociala organisation svarar mot deras levnadssätt. Som en paragrupp representerar de en subkultur med svag integration i det finska samhället. Den största sociala och politiska enheten utgörs av små familje- och släktgrupper. Tidigare dikterades hushållens storlek av äganderätten till hästar, i dag styrs de av tillgången på bostäder.

Eftersom släktgrupperna är den högsta enheten utgör de den enda källan till säkerhet och därför är det viktigt för dess medlemmar att stödja och vara lojal mot familjen. Familjen måste vara välorganiserad och enig för att kunna försvara sig mot varje intrång. Ett hot mot en enskild medlem utgör ett hot mot hela familjen.

Äktenskap ingås vanligen genom flykt. Formell äktenskapskontraktering ovanliga. Vanligen är makarna av ungefär samma ålder. De inometniska sexuella relationerna är starkt kringgårdat och kvinnans sexualitet är synnerligen tabubelagd. Detta manifesteras bl. a. genom hur kvinnan tilltalas, att graviditeter hemlighålls etc. Däremot kan en man upprätta sexuella relationer med en utomstående kvinna. Detta tolereras och det förväntas av de unga männen att de skall »så sin vildhavre» så tidigt som de är intresserade. En utomstående kvinna kan dock aldrig av zigenargruppen accepteras som hustru åt en man. Barn avlade i sådana relationer kan dock adopteras. En hustru behöver inte oras om en man inleder en förbindelse med en ickezigenisk kvinna, däremot om han börjar vänstra med en annan zigenarkvinna. Detta utgör ett hot mot familjens heder och att hustruns kapacitet som kvinna ifrågasätts. Detta leder vanligen till separation. Skilsmässor är vanliga och inte särskilt själsskakande.

Bosättningsmönstret tenderar att vara patrilokalt men paren är på grund av den ekonomiska situationen av nödvändighet mobila. Auktoritetsstrukturen är traditionellt gerontokratisk och patrifokal. En viss modifiering har skett i dag med de ändrade socioekonomiska betingelserna. Männen har blivit mer beroende av kvinnorna i dag då det är framförallt kvinnorna som har körkort. Detta är avhängigt att kvinnornas läskunnighet är bättre än männens.

När konflikter mellan zigenarsläkterna uppstår föredrar de att lösa det själva. De finska kalëerna utnyttjat inte det finska samhällets rättssystem. På grund av deras position kan de inte förvänta sig att centrala auktoriteter skall agera i deras intresse. Vårdsamhällets rättssystem tjänar inte heller zigenarnas

behov av att vidmakthålla deras sociala organisation. De finska kalëzigenarna saknar dessutom en auktoritet centralauktoritet till vilken tvistemål kan framföras. Släktfejden är därför nödvändig för dem, det är deras rättssystem för att vidmakthålla ordningen och lösa ipometniska konflikter.

Att de svenska rom-zigenarna, t.ex. kelderasa, till skillnad från de finska kalëerna, saknar släktfejden beror på att de har en rättsinstitution, kris, som tillerkänns legitimitet att döma i tvistemål mellan släkter. (Det är f.ö. med förvåning man konstaterar att I. Gustafssons: »Studier i en minoritetsgrupps strävan att bevara sin kulturella autonomi». IMFO-gruppen. *Forskningsrapport 1971: 4*, som är det väsentligaste arbetet om svenska zigenare som utgetts under senare år, inte finns upptagen på de etnologiska kurslistorna).

Släktfejden betyder att släkten utför ett hämndmord för den våldsdöd som en av dess medlemmar råkat ut för. När någon mördas är det ett tecken på en försvagning av familjens försvar. Därför finns det ett institutionellt krav på hämnd. Endast vid en lyckad hämnd kan familjens styrka demonstreras. Hämnden är dock inte ohämrad och urskiljningslös utan det finns regler för vilka som får dödas i hämnd. Kvinnor, barn och äldre är i allmänhet skyddade från hämndaktioner. Största risken löper givetvis mördaren själv följd av dennes bröder, fader eller söner.

Regelrätta hämndmord har dock blivit ovanliga. Istället har man utvecklat undvikande beteenden. Hotet om hämnd kvarstår, men för att undvika att de utförs undviker de släkter som ligger i fejd helt enkelt varandra. Fejdrelationerna förefaller vara mycket vanliga och en anledning till att många kalëer utvandrat till Sverige är att de skall undvika att komma i kontakt med släkter som de ligger i fejd med.

En fejdrelation kan inte lösas bland de finska zigenarna. Hos andra folk kan man avblåsa tvister genom uppgörelse mellan släkterna där de förnyade vänskapsbanden manifesteras genom utväxling av döttrar eller genom att betala en skälig ersättning, s.k. blodspris. Sådana institutioner saknas hos de finska zigenarna. I stället måste fejden dö ut av sig själv när de inblandade dött undan och allting glömts. Religiositet kan också vara en anledning till att enskilda avstår från berättigad hämnd. Att många nu börjat anlita polisen tyder på större integrering i det finska samhället.

Något nytt om släktfejden har Grönfors inte att komma med. Grönfors säger i inledningen att inte mycket material producerats om släktfejden. Det är fel. Om vi bortser från den rika floran av rätts-historiska arbeten av t.ex. Kohler, von Miklosich, Vesnic och de Cesari Rocca, föräldrade och av

begränsat intresse, finns det även gott om etnologiska undersökningar av det slag som Grönfors gjort. Andrei Simic gör samma slutsatser i en liten studie av släktfejden i Montenegro för att nämna ett exempel från Europa. Även Grönfors landsman Rafael Karsten har behandlat ämnet utifrån ungefär samma utgångsvinklar. Men om arbetet inte tillför studiet av släktfejder någott nytt så har Grönfors i varje fall försett oss med mycket nytt om de finska kalë-zigenarna. En tidigare i det närmaste okänd men ändå välkänd folkgrupp beskrivs här för första gången. Och det är en god etnografi författaren presterat som är väl värd att läsa av såväl etnologer som. t.ex. familjepedagoger och socialarbetare.

Odlingslandskap och livsform

Bygd och Natur 1979, Riksförbundet för hembygdsvårds årsbok. 165 s.

anm. af Lars Brink

Marken omkring oss är vår bästa historiebok hävdade ofta författaren Vilhelm Moberg. Kring detta tema är Bygd och Natur 1979, Riksförbundet för Hembygdsvårds årsbok, redigerad.

Omsorgen om odlingslandskapet ligger i tiden. Både som romantiserad fritidsmiljö och i en pånyttfödd strävan efter naturanpassad odling ligger det agrara kulturlandskapet i fonden för nutidsmänniskans visioner. Och ändå står hon ofta främmande inför de fem tusen årens odlingshistoria landskapet representerar.

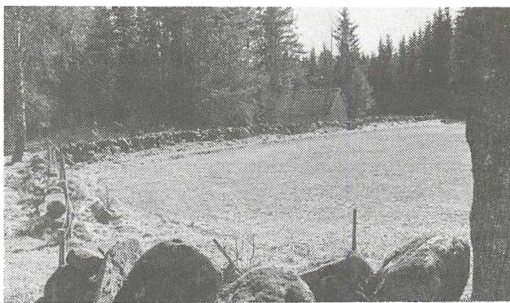
Den svenska hembygdsrörelsen har i flera avseenden undgått etablerade folkrorelsens sedvanliga förstelning. Nya uppgifter har lockat och inte minst det framprungna miljömedvetandet har gett vind i seglen. Där för är det fullt förklarligt att man nu i sin årsbok kanalisera kunskaper och debatt om kulturlandskapet, denna gång landsbygdsdelen.

Odlingslandskap och livsform är årsbokens huvudtitel, men i bokens ledande artikel, av etnologen Orvar Löfgren, formas texten till en beskrivning av landskapet som livsform. Ty istället för sedvanlig information om människan i landskapet analyserar Löfgren fram landskapet i människan. Det kunskapsförråd, den inlärd och intuitiva kännedom om vad marken har att ge och berätta, som var den historiska bondens näringsfång. Allt detta som för den urbana eller rationella nutidsmänniskan är okänt eller mytologiserat. Torparromantiken avslöjas samtidigt som den riktige torparen ges upprättelse.

Andra viktiga inslag är sakkunniga texter om odlingsmarken av igår och av idag, om skogen och dess roll, om hägnader och hyggen. Det man saknar är en redovisning av den svenska stenmurskulturen,

denna fordomsdags så mäktiga arbetsinsats, som idag i Sverige på så många håll hotas av åkulturella strukturrationalister.

Men sammantaget utgör boken en lättillgänglig kunskapsmassa, inte enbart för privat utbyte utan tillräcklig nog för att bilda underlag för en seriös diskussion om hur det framtida Sverige - eller varför inte Norden - skall användas och se ut.

Odlingslandskap i Vilhelm Mobergs Småland. Foto: L.B.

Jordens skönhet, singalesiska minnen och myter

af Knut Ahnlund

Brombergs förlag 1979. 104 s. ca. 55 Skr.

anm. af Lars Brink

Batiken är en av Sri Lankas mest kända folkliga kulturprodukter. Motiven är ofta tagna ur mytologin eller naturen. Här "tillbedjan".

Knut Ahnlunds *Jordens skönhet, singalesiska minnen och myter* är i första hand en reserapport. Och en i bästa mening utsökt introduktion till Sri Lanka för intellektuella.

Ahnlund, till vardags litteraturprofessor i Köpenhamn, får här symbolisera något av en nordisk traveller, för att nu använda ett laddat ord som vårt fattiga språkområde inte har vara sig fullödiga ersättning eller tradition för.

Och långt från de vanliga slitna turiststråken går resan. Och inga av de traditionella sevärdheterna beskrivs. Ändå formas de sparsamt hållna texterna till ytterst informativa kilar in i en mångfasetterad värld.

Ty i Jordens skönhet berättar Knut Ahnlund om sitt smultronställe, Ceylon, som han så gärna återvänder till, för att med den medvetne flanörens ögon låta dåtid och nutid, människa och natur bli delar av ett stycke fördjupad verklighet.

Här möter vi, i diktens, den exklusiva betraktelsens eller i den historiska återblickens form utvalda bilder av en tropisk kultur med en särpräglad etnisk sammansättning.

I bokens första del, »*synen*», delges läsaren behagfulla eller tankfulla upplevelser av allt från flygande hundar, blommande talipotpalmer - bara det en sällsam kuriositet - till rikt folkliv i plågsam fattigdom. Eller den tropiska nattens förtätning, eller höglandets rimfrostsorgon.

I bokens andra del, »*skyggon*», redovisas historiska händelseförlopp, från inhemska härskares blodiga tyranni till kolonialherrarnas benägenhet att snabbt låta eventuell europeisk kulturfermissa flagna och förfalla till lika ursinnigt barbari.

I dessa stycken blir Ahnlund en besk sanningsägare, där han, utan svartsyn, genom korta episodberättelser snarare formulerar mänskliga svagheter än specifikt ceylonesiska eller europeiska egenarter. Men också mänsklig resning och personlig moral presenteras i aktstycken om människor som i egenskap av hövding eller kung, resenär eller kolonialtjänstman haft att handskas med makt och plikt.

Björn Dal har utfört de samstämmiga illustrationerna till en välkommen bok som på flera sätt förhöjer en hel genres status. En rese handbok med kulturhistoriska förtecken, att ha med ute och hemma, att återvända till.

Även för den skolade etnologen, etnografen eller antropologen kan en bok som Jordens skönhet utgöra en för många nödvändig knuff in i en kultursfär där diakronisk kunskap likaväl som kändedom om naturekologiska samband är nödvändig för att rätt uppfattas.

Där för är denna skönlitterärt hållna betraktelse av ett kulturkomplex en viktig referens att hålla levande i nacken, om man så endast korsar en nordisk provinsgräns.

Sønderjyske Årbøger

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland. Åbenrå 1978 og 1979. 266 og 332 s., ill.

Sønderjylland. Historisk billedbog 1864-1920.

Billedsider: Jørgen Paulsen. Tekstsider: A. Feilberg Jørgensen.

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland 1979. Åbenrå 1979. 217 s., ill.

Slesvigske gejstlige og slesvig-holstenismen indtil 1850.

Af Asger Nyholm

Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland, 51. Åbenrå 1980. 532 s., ill., kort. Deutsche Zusammenfassung.

anm. af Otto Holzapfel

Dansk nationalfølelse og historisk bevidsthed har gennem tiderne i høj grad været forbundet med Sønderjyllands skæbne. Her udviklede sig stærkere end noget andet sted og i følge af stadige forsøg på at modsætte sig tysk indflydelse den særlige bevidsthed om at være 'dansk' som også har farvet hele rigets selvfølelse siden 1850'erne. Herfra fik folkehøjskolebevægelsen og grundtvigianismen stærke impulser, men herfra udgik også ihærdige bevis for at tolerance over for fremmed sind og samarbejde med den nationale nabo er nødvendig og mulig. Det er det traditionsrige Historiske Samfund for Sønderjylland som står for udgivelsen af de her anmeldte publikationer, som gennemgående beskæftiger sig også med modsætningsforholdet dansk-tysk i grænseregionen, dog uden at propagerande afgrænsning og isolationisme.

Sønderjyllands Årbøger blev først udgivet i 1888 og en af dens mest kendte redaktører var H.P. Hanssen, hvis breve til historikeren A.D. Jørgensen fra årene 1888-92 udførligt meddeles af Harald Jørgensen i foreliggende bind 1978 (s. 71-131). Ellers indeholder årgangen 1978 historiske artikler om bl.a. voldsteder ved Haderslev efter herremænd som gik fallit i senmiddelalderens økonomiske nedgangstid (Henrik Fangel, s.5-47), om slægten Ries (H.P. Jensen, s. 48-70), om erindringer fra årene 1935 til 1944 i Højer (Poul Andersen, s. 132-190), samt en række udmærkede anmeldelser, foreningsmeddelelser m.m. Årgangen 1979 er koncentreret omkring

lignende emner: bl.a. en visitationsberetning fra 1864 (Asger Nyholm, s. 30- 68; sml. hans store publikation), en artikel om planlægning af kanalbyggeri i Slesvig i det 19.årh. (N.H. Jacobsen, s. 69 - 116), biografiske optegnelser, den anden del af H.P. Hanssens breve til A.D. Jørgensen indtil 1897 (Harald Jørgensen, s.133 - 222). Gennemgående er tidsskriftet rigt og godt illustreret og fremstår som en informativ og repræsentativ kilde for den som interesserer sig for eller selv har nær tilknytning til Sønderjyllands problemer gennem tiderne. Et debatindlæg er Georg Buchreitz' bidrag, som tager stilling til spørgsmålet rejst gennem Holocaust-udsendelsen, i TV (s. 223 - 245). Det er bestemt ikke nogle for tyskere smigrende erindringer som her bliver vækket. Bare et historisk tidsskrift kunne være aktuelt og diskussionsrettet på en mere fremtidsorienteret måde! Det er en ting at sige, at vi må ikke glemme nazismens grufule terror, det er en anden tillige at vise mere forhåbningsfulde perspektiver. Også denne årgang slutter med informative anmeldelser, foreningsmeddelelser og lignende.

Den 'Historiske billedbog' er bevis på en holdning, der gennem dokumentation gør opmærksom på brydningerne, her især præget af det tyske herredømme i Sønderjylland fra 1864 til 1920, uden dog at overse naboens synspunkter. Her må især A. Feilberg Jørgensens instruktive billedkommentarer fremhæves, som på en udmærket måde følger et udvalg af billeder, man sikkert kunne have tænkt sig lidt mere 'folkenært'. Det er de 'store scener' fra Sønderjyllands historie som igen tages op. Næsten alle billeder er monterede iscenesættelser, på nær måske et enkelt hvor der indsamles papir i Flensborg 1917 (s. 173). Sådanne billeder skulle måske have haft lov til at fortælle mere om hvermands skæbne, mens f.eks. jernbanearbejderne fra 1898 (s.85) er nøje posteret for fotografiets formål. Sikkert findes en masse 'spændende' billeder, som kunne komplementere dette udvalg. Det er i øvrigt andet bind af tilsvarende udgaver fra 1964 og 1970 som behandler tiden før og efter den her omtalte periode.

Asger Nyholms grundige og omfangsrige undersøgelse er nok den der indeholder det mest spændende kildemateriale også for en folklorist. Tidsskellet er sat lige der, hvor man kan sige, at en dansk nationalisme for alvor bryder op og markerer sig som et stereotypt modsætningsforhold til 'tysk' efter 1850. Der er visitatsberetninger fra den tid som også er en fremragende kilde for alment kulturhistorisk materiale. Dog må dette her hentyde til en påønsket opgave til hvis løsning Nyholms bog danner nødvendigt forarbejde (s.6). Her behandles stort set biografiske data som kan belyse Slesvigs præsters politiske holdning i årene fra omtrent 1842 (sprogstriden) frem til opgøret efter treårskrigen 1851. Nær knyttet til

tysk kirkelig åndsliv med betydelige reformbestrebelse siden begyndelsen af det 18.årh. stillede en stor del af præsterne sig først afventende, senere energisk mod dansk Ejder-politik, som ville betyde en splittelse af Slesvig-Holstein og som selv var en refleks af vækket tysk nationalfølelse. Resultatet var efter styrket dansk herredømme i 1851 bl.a. afskedigelsen af omkring 85 pastorer. En nærmere undersøgelse skulle kunne vise om der her blot er tale om et problem blandt en intellektuel dannet og særstillet befolkningsgruppe eller om der er flere argumenter som faktisk taler for et kulturskel mellem Slesvig og Ribe stift (s.15). Det er her folkloristiske synspunkter kunne blive interessant. Ikke for at overvurdere en emotionel omdiskuteret grænse, men for at udnytte kultursociologisk relevant kildemateriale fra en fremtrædende europæisk kontaktregion. Det vil huskes, at den 19. nordiske etnologkongres i Sønderborg 1972 bl.a. diskuterede kulturgrænser med hensyn til dette område.

Jørgen Moe og folkeeventyrene.

En studie i nasjonalromantisk folkloristikk. af Ørnulf Hodne

Universitetsforlaget, Oslo-Bergen-Tromsø 1979 368 s.

anm. af Ulf Palmenfelt

Ørnulf Hodnes syfte med sin avhandling har varit att undersöka Jørgen Moes arbetsmetoder vid insamlingen av norska folksagor samt hans principer för urval och redigering av sagorna.

Hodne har jämfört Moes handskrivna sagouppteckningar med de tryckta versionerna i Asbjørnsen/Moe: Norske Folkeeventyr. Han har kartlagt Moes insamlingsresor genom att lägga samman ledtrådar ur brev,

reseskildringar och diverse andra källor. Han har också ansträngt sig att teckna informanternas biografier utifrån de mest skilda sorters arkivmaterial. Hodnes arbete med arkivmaterialet ger intryck av vederhäftighet, noggrannhet och grundlighet.

Avhandlingen inleds med en relativt utförlig biografi över Jørgen Moe, där vi bl a får veta att han härstammade från en välbärgad bondesläkt. Tidigt inspirerades Moe av nationalromantikens tankegångar, bl a genom bröderna Grimm i Tyskland och Götska förbundet i Sverige.

I ett kapitel granskas Moes sagouppteckningar och det sätt de tillkommit på. Moes utgångspunkt var, som andra av det börjande 1800-talets nationalromantiker, att genom upptecknandet av folksagor uppdaga "folksjäl". Hodne menar visserligen (sid 220) att Moe inte använde begreppet "folksjäl" som en nationalromantisk kliche, utan som en folkloristisk term för "det anonyma, kollektive åndsuttryck han fant i den levande folketraditionen på landsbygda". Vari skillnaden skulle ligga utreds dock aldrig.

Moe lade huvudvikten vid texterna och deras representativitet, vilket gjorde att han slarvade med att lämna uppgifter om såväl informanter, dessas hemorter som tidpunkt för uppteckningen. Med få undantag har dock Hodne kunnat skaffa fram dessa uppgifter.

De olika norska dialekterna översattes av Moe redan på uppteckningsstadiet till riksnorskt skriftspråk, eftersom syftet var att nå en bred läsekrets. Samtidigt har dialektala ord och uttryck medtagits i de tryckta sagosamlingarna, för att berika och levandegöra språket.

Avhandlingens ena huvuddel behandlar Jørgen Moes informanter. Hodne bidrar här med åtskilligt värdefullt material till den pågående forskningen om det folkliga berättandets traditionsbärare.

Moes informanter tillhörde samhällets lägsta ekonomiska och sociala skikt, vilket bekräftar en känd regel från andra liknande analyser.

En annan accepterad konvention, som verkar motstås av Hodnes undersökning, är att sagoberättarna skulle tillhöra kringfläckande yrkeskategorier. Moes informanter var bofasta, ofta knutna med flera generationers band till hembygden. Hodne diskuterar inte skillnaden mellan *traditionsbärare* och *traditionsspridare*, vilket kunde varit på sin plats i detta sammanhang. När Moe gjorde sina insamlingsresor, tog han i förväg kontakt med "gode menn", vilka förmedlade kontakten med sagoberättare. Hodne skriver själv, att detta förfaringssätt är "i seg selv et garantibevis på at dette var folk som var kjent på stedet og hadde en posisjon der som tradisjonsbærere" (sid 163f). Moes arbetssätt uteslöt sålunda kontakt med andra än bofasta informanter. Säkert har även i Norge

kringvandrande yrkesgrupper bidragit till sagornas spridning och lämnat efter sig delar av sin repertoar hos begåvade berättare bland den bofasta befolkningen.

Hodne menar att Moes betod att låta sig rekommenderas kända sagoberättare var tidsbesparande och praktisk, vilket man naturligtvis får hålla med om. Risken föreligger ju dock att de "gode menn", som Moe anlidade, bedömde traditionsbärarna utifrån andra kriterier än vad den utbildade folkloristen skulle gjort. Moe menar sig ha funnit och (tillsammans med Asbjørnsen) publicerat en representativ corpus av norska folksagor och Hodne förefaller att dela den bedömningen. Uppenbarligen är Asbjørnsen/Moes sagosamlingar representativa för den *kända* norska sagotraditionen. Frånvaron av fältstudier baserade på deltagande observation gör emellertid att vi inte vet vad som eventuellt inte fastnat i upptecknarnas nät. Hodnes beskrivning av Moes fältarbetsmetod väcker en intressant och viktig källkritisk frågeställning, som rör en stor del av 1800-talets uppteckningsmaterial. Majoriteten av 1800-talets upptecknare – inte bara i Norge – var män från de högre samhällsskikten med akademisk utbildning. Deras informanter var i regel fattiga, oskolade och inte sällan kvinnor. Säkert blev många frågor aldrig ställda, därför att upptecknarna saknade kännedom om folkets verkliga livsvillkor och tankebanor. Lika säkert anpassade informanterna många av sina svar för att vara de fina herrarna till lags. Stora delar av 1800-talets muntliga folktradition har förmodligen aldrig upptecknats. Jag menar inte att Hodnes avhandling blir sämre av att denna diskussion saknas, men frågan är värd grundlig uppmärksamhet.

När Hodne analyserar de olika informanternas repertoar i relation till deras biografier, finner han en del intressanta samband. Han menar att varje sagoberättares repertoar är en spegel av dennes personlighet. Berättaren införlivar i sin repertoar sagor som betyder något för honom själv, han formar miljön i sagan till att likna hans egen yttre miljö, han ger sagens huvudperson yrke och yttre omständigheter liknande hans egna. Uppenbarligen kan sådana samband påvisas, men Hodne borde påpekat, att de definitiva ramarna för ekotypisering och variantbildning sätts av den existerande kollektiva folktraditionen, förmedlad till berättaren av åhörarna. En folksaga utan åhörare är ju ingen folksaga, utan skönlitteratur.

Ur analysen av traditionsbärarna framgår också att det gick att urskilja utpräglade manliga och kvinnliga repertoarer. Exempelvis berättade männen hellre humoristiska sagor och hjälten i deras sagor var manlig, medan kvinnornas sagor hade en kvinnlig hjälte och ofta var hemska och skräckfyllda. Sådana könsbestämda skillnader i repertoar är kända från andra lik-

nande undersökningar.

Flera av Moes informanter hade fysiska lyten. Tydligt var det vanligt i bondesamhället, att de som inte kunde arbeta med kroppen fick lära sig sagor och visor för att underhålla barnen och dem som arbetade.

Avhandlingens andra huvuddel behandlar Jørgen Moes ideologiska inställning till sagorna och hans kriterier för urval av sagor till publicering.

Moes grundsyn var att sagorna utgjorde en gemensam indoeuropeisk tradition, som genom årtusenden givits nationella särdrag innanför nationsgränserna. Folksagornas innehåll var, enligt Moe, internationellt, men deras form var nationellt präglad. I sitt sagosamlade strävade han efter att upptäcka och exemplifiera de karaktäristiska norska särdragen hos norska folksagor. Han menade sig finna vad han sökte i sagornas naturbeskrivningar, folklivsskildringar, etik och i traditionsbärarnas berättarteknik. Enligt Moe innehöll de norska sagorna beskrivningar av norsk natur, norska levnadsvanor och en etisk grundsyn, som var förenlig med norskt kynne: i sagorna belönas trofasthet, naivitet, osjälviskhet och medkänsla medan högmot, girighet och missunnksamhet bestraffas. Berättartekniken skulle vara typiskt norsk. Såvitt jag kan bedöma av de exempel som ges, är dessa "särdrag" tämligen vaga och allmänna. Moe menade att de gav uttryck för "vort Lands særegne lokale og folkelige Forhold" (sid 231) och "eiendommelige Sider i den norske Folkekarakter" (ibid). En folklorist idag skulle inte anse Moes sagouppteckningar tillräckligt avvikande för att motivera beteckningen norska ekotyper.

I början av sitt samlingsarbete strävade Moe efter att återge sagorna med så små förändringar som möjligt. Efterhand började han tillämpa en friare behandling av stoffet i syfte att förstärka det "typiskt norska" etiska inslaget och bygga ut ögonblicksbilder ur norskt folkliv. Visserligen gjordes dessa bearbetningar med hjälp av folksagens egna berättartekniska grepp, men tilltaget visar ändå att Jørgen Moes intressen var mera nationalromantiskt ideologiska än folkloristiskt vetenskapliga.

En detaljmärkning gäller Hodnes okritiska användande av begrepp som "traditionsupplösning" (sid 286) och "forfallsprocess" (sid 193). Efter publiceringen av Alan Dundes uppsats "The Devolutionary Premise in Folklore Theory" (Journal of the Folklore Institute, Vol VI, n:o 1), Bloomington, 1969 borde folklorister undvika sådana termer för att beskriva hur berättartraditionen återspeglar förändringar i samhället.

Ørnulf Hodnes avhandling blir förmodligen oombärlig för alla som i framtiden vill arbeta med Asbjørnsen/Moes material. För övriga folklorister bjuder den mycken intressant och stimulerande läsning.

Gamla Ljuskronor av glas och bergkryстал
af Eva Dyrssen og Katarina Årre
Stockholm, Nordiska Museet, 1980. 70 s., ill. 48,5 Skr.
anm. af Hjejl Resen Steenstrup

Nordiska Museet har taget et godt initiativ med udgivelsen af denne bog, som uden tvivl vil finde danske læsere. Det er bogens fortjeneste, at den behandler de mest almindeligt forekommende kronetyper af lysekroner fra 1600-tallets midte til ca. 1830. Og det er netop i denne periode, at der i Skandinavien findes mange svenske lysekroner, dels i vore museer og på de større herregårde, dels i private hjem.

Bogen giver en oversigt over produktionen i Sverige. Forf. har systematiseret materialet og delt det op i visse hovedgrupper (glasarmlysekroner, sengustavianske og empire etc.) Der er især hentet ex. fra Kungsholms glasbruk, Skokloster, Kungl. Husgeradskammaren, Göteborgs historiske museum, Röhsska Konstlödmuseet og andre institutioner, som har leveret pæne illustrationer til bogen (dog ingen i farve). Også en del lysekroner i privateje er behandlet.

Katarina Årre, der er kunsthistoriker, er ansat på Nordiska Museet og hun har skrevet første del af bogen om lysekronens historie i Sverige. Da emnet næsten udelukkende er behandlet i nyeste tid i tidskriftartikler må bogen hilses velkommen.

Anden del af bogen er skrevet af konservator Eva Dyrssen, som med stor indsigt og erfaring, skriver om lysekroners restaurering og reparation, rengøring, montering og opsætning og elektrificering. Denne del af stoffet udgør omk. 1/3 del af bogen.

Stoffet er meget overskueligt sat op, og der er gjort opmærksom på terminologien, som er stor, men ikke særlig svær. (s. 61-69).

Det kan diskuteres, om det er rigtigt kun at lade fremstillingen gå frem til ca. 1830. Forf.'s begrundelse er, at de ikke anser emnet for interessant efter denne periode, da der i alt for høj grad kopieredes efter gamle forbilleder. Mange antikvitetsinteresserede ville nok have foretrukket, at bogen var blevet ført frem til begyndelsen af dette århundrede eller endnu længere frem. Det er afgjort en svaghed ved bogen.

Endvidere kunne man have ønsket sig, at dansk/norsk stof havde indgået i fremstillingen, men måske kommer det i en ny bog.

Bogen er let læst, den kræver ingen særlige forud-

sætninger, ud over interesse for emnet. - Der kan søges opmærksom på, at tekst og billede nøje følges ad og billedstoffet synes næsten at dominere på bekostning af teksten. Bagi forslag til videregående læsning. Der svanes et index over navne.

Dansk Socialhistorie.

Bd 4. Hans Chr. Johansen: En samfundsorganisation i opbrud 1700–1870. Bd. 1. Jørgen Jensen: Oldtidens samfund. Tiden indtil år 800.

Kbh. 1979. ISBN 87–01–82331–0 (hele værket).
Dkr. 140,— pr. bd.

anm. af Peter Ludvigsen

Det er prisværdigt, at Gyldendal i samarbejde med Statens Humanistiske Forskningsråd er begyndt på udgivelsen af en dansk socialhistorie. De to første bind af ialt 7 er nu kommet. En samlet fremstilling har længe været savnet, og man kunne ønske succes med udgivelsen, så der blev mod til at starte et projekt om en lige så savnet kulturhistorie, der kunne have grundlag i det sidste tiårs ekspansion inden for kulturhistorisk orienteret forskning.

I socialhistoriens bd. 4 beskæftiger økonom Hans Chr. Johansen sig med perioden 1700-1870. Her gennemgås periodens demografiske udvikling som baggrund for omtaler af grupperinger i samfundet, levestandarden, indkomstforholdene, uddannelsesforholdene og forholdet mellem individ og samfund. Bindet rummer meget nyttig materiale og er som helhed en god oversigt over statistiske og økonomiske aspekter med en vis social tilknytning. Ind imellem dukker der spændende detaljer op, som når virkeligheden f.eks. pludselig dukker op af tallene, der skal illustrere klasseforholdene på landet: »Mens der i 1787 var omkring 5, der levede i en gårdmandsfamilie for hver, der levede i en daglejerfamilie, var der i 1870 kun omkring 1 1/2. Den selvstændighed, som gårdmandsstanden opnåede ved opløsningen af gods-systemet, kom således kun en del af landbefolkningen til gode, og arbejdskraften til at drive godser og større gårde kom fra en ny klasse af lønarbejdere.» (s. 102 f)

På trods af umiskendelige kvaliteter – og her er tale om et anvendeligt redskab for alle der beskæftiger sig med perioden i etnologiske eller historiske sammenhænge – rummer bindet desværre også en række mangler.

Forlaget er formodentlig i sine retningslinier til forfatteren skyld i, at han sætter sig mellem to stole, idet man må gå ud fra, at det yderst primitive og ganske utilstrækkelige noteapparat – for slet ikke at tale om litteraturhenvisningernes fjollede opstilling, hvor man først træffer alfabetiseringsbogstaverne efter den enkelte tilfældige mængde af forbogstaver, og derved gør enhver søgning unødigt langsom – skyldes et ønske om at skabe et værk af et populært tilsnit med bred publikumsappel. Ideen er for så vidt udmærket, men den kræver at forfatteren er et talent som levende fortæller, og det er ikke tilfældet her. Han er god til at opregne forhold i samfundet, og detaljerne akkumuleres gennem hele bindet, men det sker i en ret tør fremstillingsform, og tænk hvor et rimeligt noteapparat ville have gjort værket anvendeligt som *arbejdsredskab*.

Det er prisværdigt, at Gyldendal i samarbejde med Statens Humanistiske Forskningsråd er begyndt på udgivelsen af en dansk socialhistorie. De to første bind af ialt 7 er nu kommet. En samlet fremstilling har længe været savnet, og man kunne ønske succes med udgivelsen, så der blev mod til at starte et projekt om en lige så savnet kulturhistorie, der kunne have grundlag i det sidste tiårs ekspansion inden for kulturhistorisk orienteret forskning.

I socialhistoriens bd. 4 beskæftiger økonom Hans Chr. Johansen sig med perioden 1700-1870. Her gennemgås periodens demografiske udvikling som baggrund for omtaler af grupperinger i samfundet, levestandarden, indkomstforholdene, uddannelsesforholdene og forholdet mellem individ og samfund. Bindet rummer meget nyttig materiale og er som helhed en god oversigt over statistiske og økonomiske aspekter med en vis social tilknytning. Ind imellem dukker der spændende detaljer op, som når virkeligheden fx pludselig dukker på af tallene, der skal illustrere klasseforholdene på landet: »Mens der i 1787 var omkring 5, der levede i en gårdmandsfamilie for hver, der levede i en daglejerfamilie, var der i 1870 kun omkring 1,5. Den selvstændighed, som gårdmandsstanden opnåede ved opløsningen af gods-systemet, kom således kun en del af landbefolkningen til gode, og arbejdskraften til at drive godser og større gårde kom fra en ny klasse af lønarbejdere» (s. 102f).

På trods af umiskendelige kvaliteter – og her er tale om et anvendeligt redskab for alle der beskæftiger sig med perioden i etnologiske sammenhænge – rummer bindet desværre også en række mangler.

Forlaget er formodentlig i sine retningslinier til forfatteren skyld i, at han sætter sig mellem to stole, idet man må gå ud fra, at det yderst primitive og ganske utilstrækkelige noteapparat – for slet ikke at tale om litteraturhenvisningernes fjollede opstilling, hvor man først træffer alfabetiseringsbogstaverne efter den enkelte tilfældige mængde af

forbogstaver, og derved gør enhver søgning unødigt langsom — skyldes et ønske om at skabe et værk af et populært tilsnit med bred publikumsappel. Ideen er for så vidt udmærket, men den kræver at forfatteren er et talent som levende fortæller, og det er ikke tilfældet her. Han er god til at opregne forhold i samfundet, og detaljerne akkumuleres gennem helt bindet, men det sker i en ret tør fremstillingsform, og tænk hvor et rimeligt noteapparat ville have gjort værket anvendeligt som *arbejdsredskab*.

Den anden væsentlige mangel ved dette bind har også noget med akkumuleringen af detaljer at gøre. Man kunne fristes til at tro, at det væsentligste manuskriptarbejde har ligget i tresserne eller i begyndelsen af halvtfjerdserne, for det er som om det sidste årtis teoretiske landvindinger er passeret forfatterens næse forbi. Og det er en skam for han severer faktisk den ene "lækre" detalje efter den anden, men en tilgrundliggende teoridannelse og dermed en perspektivering af fremstillingen mangler, og den går ikke længere med blot at akkumulere viden.

I detaljerne afslører den teoretiske usikkerhed sig fx også i en upræcis terminologi, så snart vi overskrider økonomiens grænser. Som eksempel på dette forhold kan bruges et afsnit fra omtalen af vielsesforholdene på landet: *"De nævnte forhold kan alene undersøges forgårdmandsstanden, som var mere bofast, og hvor det var mere almindeligt, at et barn overtog fæstegård"*

Den anden væsentlige mangel ved dette bind har også noget med akkumuleringen af detaljer at gøre. Man kunne fristes til at tro, at det væsentligste manuskriptarbejde har ligget i tresserne eller i begyndelsen af halvtfjerdserne, for det er som om det sidste årtis teoretiske landvindinger er passeret forfatterens næse forbi. Og det er en skam for han serverer faktisk den ene «lækre» detalje efter den anden, men en tilgrundliggende teoridannelse og dermed en perspektivering af fremstillingen mangler, og den går ikke længere med blot at akkumulere viden.

I detaljerne afslører den teoretiske usikkerhed sig f.eks. også i en upræcis terminologi, så snart vi overskrider økonomiens grænser. Som eksempel på dette forhold kan bruges et afsnit fra omtalen af vielsesforholdene på landet: *»De nævnte forhold kan alene undersøges for gårdmandsstanden, som var mere bofast, og hvor det var mere almindeligt, at et barn overtog fæstegården, end blandt de lavere sociale klasser. Det synes imidlertid ikke, som om den typiske vielsesalder i andre samfundslag har været forskellig fra gårdmandsstanden.»* (s. 63) Selvfølgelig er der tale om en periode med opbrud, men det skulle ikke medføre en terminologi i opløsning.

Betænkkeligheden i denne type stoffremlæggelse kan også illustreres af forholdene omkring fremstillingens dynamik. Der er tale om en statisk fremlæggelse, fordi den netop i stofakkumuleringen for f.eks. en pe-

riode konstaterer nogle givne forhold for dernæst at konstatere forhold — eller manglende forhold — af samme type i en anden periode. Socialhistorie kan ikke være så lidt dynamisk hverken som virkelighed er som skildring. Her får vi perler på en snor, men snoren mangler.

For nu at gøre brokkerierne færdige skal nævnes, at bindet besidder en umiskendelig kvalitet hvad angår statistiske og økonomiske aspekter — og de er unægteligt væsentlige — men når vi passerer disses grænser bliver skildringen af *socialhistorien* noget tyndbenet, f.eks. bliver i den kildeoversigt, der indleder kapitlet om gruppedannelser i samfundet, det daglige liv affærdiget med en to-liniers henvisning til en så betænkelig fremstilling som *Dagligliv i Danmark* og mens forklaringerne af det juridiske og økonomiske grundlag for bøndernes sociale dominans i 1800-tallet er spændende, virker det meget utilstrækkeligt, når de gudelige vækkelser får nøjagtig 13 linier. Det er jo i de 13 linier socialhistorien skulle få indhold og perspektiv.

I bd. 1 om oldtidens samfund er kildematerialet naturligvis af en anden karakter og også væsentligt mindre. Det medfører en fremstilling, der bliver præget af formodninger, men samtidig lader Jørgen Jensen sig inspirere af de sidste tiårs spændende antropologiske teoridannelser. Resultatet er både velskrevet og yderst læsværdigt, ind imellem bliver de første perioder i socialhistorien ligefrem spændende læsning. Man leder imidlertid forgæves efter antydninger af belæg på vore »primitive» forfædres kontakt med verdensaltet eller andre af de løse ender som stadig konstituerer folkemindesvidenskabens spekulative grundlag. Og det er jo en skam.

Det bliver spændende at se de følgende bind, men allerede nu kan en anskaffelse af værket anbefales.

Bd. 3. E. Ladewig Petersen: *Fra standssamfund til rangssamfund. 1500-1700.* Kbh. 1980.

I 1523 afsættes Christian II (i Sverige vistnok med tilnavnet Tyran) ved en revolution. Det følgende tiårs socialhistorisk temmelig konstituerende reaktion ender i tre års borgerkrig, og den ender igen i et gevaldigt retsopgør, som formentlig fik nogle af bønderne til at overveje, om den sociale forskel ville have været så stor, hvis de var blevet liggende i dyndet i Svenstrup mose. Sidste halvdel af århundredet benævnes traditionelt som opgangsperiode, men også her har den den specielle karakter, at opgangen er for de få, mens nedgangen faktisk var mere nærliggende for de mange. Denne periode udnytter ridderskabet (adelen) således til at konsolidere sin sociale og økono-

miske position bl.a. gennem degraderingen af bønderne ved hoveribyrde og husbondens (herremændens) disciplinærret. Samtidig med at bønderne får det afgørende knæk under 1600-tallets religions- og svenskekrige, vinder så borgerskabet frem til en indflydende position fra midten af dette århundrede, således at vi faktisk helt nede (eller oppe) i slutningen af 1500-tallet finder en del af forklaringerne på 1700-tallets landbrugsreformer, 1800-tallets borgerlige magtovertagelse og samme århundredes kulturrevolution.

Ja, sådan hænger det altså sammen. Og det - at det hænger sammen - er et markant træk ved socialhistoriens bind 3, E. Ladewig-Petersen: Fra standssamfund til rangssamfund. 1500-1700. Samtidig er fremstillingen både læsværdig, som håndværk betragtet, og om ikke teoretisk avanceret så dog yderst velfunderet og gennemtænkt.

I et meget klart og nyttigt indledningsafsnit, hvor begrebsrammer og problemformuleringer gennemgås tager forfatteren afstand fra den lidt gammeldags definition af socialhistorien som samfundshistorie minus politisk historie og lægger sig i stedet op ad den franske *Annales*-skoles tradition. Dette egentlige ønske om at skrive social historie sammenholdt med forfatterens klare overblik og ønske om etablering af en sammenhæng i skildringen gør bindet til et nyttigt instrument, det sidste gælder også nogle virkeligt gode forskningsoversigter til de enkelte perioder i bindet.

Samtidig med at skildringen naturligvis er grundigst der hvor kildemængden er størst, og hvor tidligere historieforskning har gennemarbejdet den ud fra den velkendte skævhed, så kommer vi temmelig mange steder helt ned til menneskene - uden at tabe perspektivet. Vi ser det fx. i forklaringen af herredstingets rolle som forum for bøndernes varetagelse af deres egen tarv, og i en anden sammenhæng, hvordan oprettelsen af tugthuse i 1600-tallet ironisk nok resulterer i en udbredelse af utugten og dermed køns sygdommene til større del af landet, end det tidligere havde været tilfældet. Et næsten middelalderligt præg får et notits om retssystemet i København på Christian IV's tid, hvor byens vise fædre for at opkalde et mord på et spædbarn lod 500 unge piger »malke« for således at finde den skyldige.

Generelt er den statistiske bearbejdning god og netop også karakteristisk ved at nå helt ned til det individuelle socialperspektiv. Som eksempel kan her nævnes forholdene omkring illegitime fødsler. Fra midten af 1600-tallet falder procenten fra de normale 10-12% til 5-7%, og her holder den sig hele 1700-tallet, ligesom et vist »europæisk« familie-mønster med relativ høj giftealder og dermed lav fertilitet udvikler sig i perioden, og ved hjælp af statistikken kan vi så pludselig opdage, at det faktisk var ganske almindelige mennesker, der levede, følte og

tænkte. Vi ser nemlig, hvordan de illegitime børn fødes i perioden fra januar til marts, og kan såvel forstå, at at mens udsigten til myg på balderne ikke synes at have haft nogen indflydelse på handlingsforløbet, har udsigten til frost mellem benene klart nok fået datidens reproduktive talenter til at holde sig i skindet.

Socialhistorien må nødvendigvis medtage ideologihistoriske perspektiver, og i sammenhængen her er det interessant at se, hvordan systemskiftet omkring reformationen udvikler sig. De tidlige reformatorske tendenser i den københavnske trosbekendelse fra 1530 har tilsyneladende været mere præget af den radikale sydtyske protestantisme end af Luthers ideer. De reformatorske tendenser bæres da først og fremmest af »biblicistiske« ideer om et samfund på bibelens forskrifter med en klar afstandtagen fra kirkens autoritet og en modsvarende vægtning af evangeliernes lighedsforskrifter. Denne klare sociale tendens udnyttes så politisk i borgerkrigen, og resultatet bliver det snart klassiske, at frihedens instrument bliver undertrykkelsens. Luthereleven Johs. Bugenhagen udtrykte det meget klart, da han kronede Christian III i 1537, idet han gjorde klart, at »Gud afsætter og indsætter konger, han giver de vise deres visdom og de forstandige deres kundskab«. (Dan 2.21).

Historie og erindring af Lone Brems Dalgård og Hasse Bildt Lindegren

Konferensspeciale ved Institut for litteraturhistorie
Århus Universitet, 1979, 298 s. indb. stencilat.

anm. af Svend Aage Andersen

Sammen med den voksende interesse for arbejderkultur og arbejderlitteratur er der blandt litteraturhistorikere de senere år opstået en stigende interesse for arbejdererindringer. H.B.L. og L.B.D.s "Historie og erindring" er (som angivet i undertitlen) "En undersøgelse af sammenhængen mellem sociale vilkår, socialisation og bevidsthedsdannelse i den danske arbejderklasse i perioden 1870-1914 på begrund af arbejdererindringslitteraturen". Den erkendelsesledende interesse gælder således primært "formidlingsprocesserne mellem "historie" og dagligdag, mellem de objektive forhold og subjekternes tilegnelse af disse" (s. 11), eller med andre ord: eftersporingen af den "socialisationseffekt", som den række af socialisationsinstanser (arbejde, familie, skole, religion, fagforening etc.), som arbejderne er underlagt, udøver på de enkelte mht. bevidsthedsformer og adfærdsnormer (s. 14).

Opfattes arbejderkultur som arbejderklassens aktive forarbejdning og organisering af dens livsbetingelser og situation, kan undersøgelsen betegnes som et vigtigt bidrag til bestemmelsen af den danske arbejderkulturs historiske karakter og udvikling. Idet afhandlingen behandler land- og byarbejderklassen som to ligeværdige dele af den danske arbejderklasse, undgås en reproduktion af den almindelige fejlvægtning i historieskrivningen: at fiksere på byarbejderklassen som den "egentlige" arbejderklasse.

Mens specialets første del er helliget en kort redegørelse for emne, metode og kilder, beskrives i anden del derpå arbejderens historisk bestemte ydre rammebetingelser gennem kapitler om ændringerne i den danske samfundsstruktur 1870-1914, arbejderklassens organisering, vandringerne fra land til by og om den samfundsmæssige omformning som en socio-kulturel proces med såvel kontinuitet som brud i den historiske proces. I specialets to sidste dele, 3. og 4. del, behandles så henholdsvis land- og byarbejderklassen. I begge dele redegøres der først for klassens sammensætning og generelle sociale vilkår, hvorefter følger en indgående behandling af erindringslitteraturen. Til sidst i 4. del bliver der ud fra erindringsmaterialet gjort et (som det da også antydes, s. 280 f) ikke helt uproblematisk forsøg på at udsone og bestemme to forskellige familieformer indenfor, hvad man hidtil ofte har omtalt som "den proletariske familie", nemlig hhv. den faglærte og den ufaglærte arbejderfamilie.

Hovedvægten i specialet er dog lagt på en analyse og nærlæsning af fire udvalgte arbejdererindringer: to landarbejdererindringer (Karoline Graves: "*En Almuekvindes Liv*" (1927) og Peter Andersen: "*Landarbejderen*" (1925)) og to byarbejdererindringer (W. Lund: "*Byarbejderen*" (1925) og Anna Hansens bidrag til "*Raske Fjed*" (samling fra 1932)). De fire erindringer udgør dog kun en lille del af forfatterens samlede erindringsmateriale (der er på henvend et halvt hundrede erindringsbøger), der øvrigt dels indgår indirekte i de fire erindringsanalyser og dels bruges som "indgang til historien" (s. 1) i de øvrige afsnit. Det er dog i de indtrængende erindringsanalyser, specialet har sin så afgjort største fortjeneste.

Såvel i indledningen som senere går forfatterne ind på en nærmere redegørelse for erindringslitteraturen: dens omfang og karakter, brugen og analysen af den. Erindringsgenren bestemmes og præciseres endvidere i to underkategorier: autobiografien og memoiren (s. 16-21). Set i forhold til antallet af byarbejdererindringer, findes der desværre kun meget få egentlige landarbejdererindringer. Den samlede erindringslitteratur om landarbejderklassen opdeles i ialt 6 forskellige kategorier, hvoraf de 4 betegner erindringsbøger, som "beskriver et miljøskift fra land til by, forbundet med en eller anden form for social opstig-

ning" (s. 113). De 4 kategorier svarer her til de forskellige "opstigningsveje". Gennem den sociale opstigning lægges således et "filter" ned over erindringerne fra den proletariske livssammenhæng.

Idet erindringsteksterne opfattes som udtryk for bestemte bevidsthedsformer hos erindringskriverne, fremtræder det som forfatterens centrale erkendelsesinteresse i analyserne at spore disse bevidsthedsformer som resultater af bestemte sociale og socialisationsmæssige forhold (s. 23). Forfatterne fremholder på den ene side erindringerens status som socialisations- og bevidsthedshistorisk kildemateriale, men ønsker samtidig at fastholde dem i deres tekstlige egenart, dvs. som tekster, der "intenderet eller ej, bevidst eller ubevidst, *gestalter* et bestemt stof (...) ud fra et bestemt styringspunkt, som det må være analysens opgave at indkredse." (s. 21). Erindringsanalysens vanskeligheder består således – i modsætning til den ordinære tekstanalyse – mindre i at *fortolke* tekstens betydningsunivers end i at "åbne teksten ud mod den historie den udspiller sig indenfor." (s. 22).

Fremgangsmåden i tekstbehandlingen er en opdeling i beskrivelse og analyse: først en relativ kort deskriptiv "livsforløbsbeskrivelse", der gengiver tekstens fremstilling af forfatterens livsforløb, dernæst en længere mere indgående analyse (forklaring) af de enkelte forløb. I begge analyseafsnit stilles de to tekster i kontrast til hinanden gennem en sammenlignende gensidigt belysende udlægning.

I analysen af Karoline Graves' og Peter Andersens erindringer tages der udgangspunkt i forfatterens *livsoplevelse* (de værdinormer, hvorudfra det gennemlevede liv vurderes), idet denne på afgørende vis determinerer teksternes *grundholdninger* (hhv. en accepterende og en bitter resignerende) og styrer forfatterens selektion og organisering af stoffet i livsforløbsfremstillingen (s. 150). De to tekster har således helt forskellige styrings- og omdrejningspunkter for deres livsskildring: for Graves er *familien* det samlende og kontrollerende midtpunkt, for Andersen derimod er *arbejdet* den alt dominerende faktor. Skønt de to forfattere begge er opvokset i husmandsfamilier med nogenlunde ens materielle vilkår, får de to socialisationsforløb helt forskellig karakter, hvilket bl.a. kan føres tilbage til forskelle i de arbejdsbetingelser, som både forældrene og børnene selv fungerede under, samt til kønsbestemte opvækstforskelle og geografisk betingede forskelle (hedelandskab/landsbybebyggelse). I analyserne vises, hvordan disse forskelle i de to erindringskriveres socialisationsprocesser også får karakterstrukturelle og bevidstheds-mæssige konsekvenser. Medens de to forfatteres barndom er præget af hhv. samhørighed og ensomhed, ligger Graves' voksentilværelse i direkte forlængelse af hendes tidligere liv, hvorimod Andersens voksne eks-

stensform betegner et klart brud med kontinuiteten.

Analysen af W. Lunds og Anna Hansens erindringer har karakter af symptomal aflæsninger af de to tekster, dvs. afdækninger af, hvad teksterne henholdsvis medtager og udgrænser fra livssammenhængen. Analysen viser her, at begge tekster *underkommunikerer* væsentlige, men forskellige dele af forfatterens liv. Lund lægger vægten på beskrivelsen af lønarbejdet, og Hansen lægger hovedvægten på beskrivelsen af familielivet. Det er således henholdsvis *arbejdet* og *familien*, der udgør hovedindfaldsvinklen i erindringskrivernes opfattelse af deres eget livsløb (livsoplevelsen). Svarende hertil underkommunikerer Lund det daglige reproduktionsmønster i familien, mens Hansen underkommunikerer dagliglivet som lønarbejder på fabrikken. Det er her forfatterens påstand, at denne åbenlyse forskel i erindringskrivernes opfattelse af, hvad der udgør de identitets- og sammenhængsskabende elementer i deres liv, ikke *alene* kan tilskrives de individuelle særtræk, som knytter sig til deres livshistorier, men tillige har en nødvendig sammenhæng med de bevidsthedsformer, som knytter sig til nogle generelle sociale og socialisationsmæssige vilkår (s. 234). Forfatterne nævner her først og fremmest tre væsentlige socialisationsfaktorer: forskellen mellem pige- og drengesocialisation, mellem opvækst på landet og i byen samt mellem at være faglært og være ufaglært.

I de to erindringsanalytiske afsnit bruges erindringerne som genstand for en selvstændig analyse, mens de i de historiske afsnit bruges som "referenceramme for en tematisk beskrivelse af arbejderklassens sociale vilkår, socialisation og bevidsthedsdannelse." (s. 27). Forfatterne gør opmærksom på, at en sådan fragmentering af erindringerne til løsreven brug ingenlunde er uproblematisk. Argumentet kan være rigtigt nok, bl.a. fordi brugen af enkeltudsagn fra forskellige erindringer til illustration og eksemplifikation af det ene eller det andet netop gør vold på det specifikke ved erindringerne: det at de – med en individuel livshistorie i fokus – giver den proletariske levemåde i sin toatlitet og sammenhæng. På den anden side er det ofte i en videnskabelig fremstilling nødvendigt at bryde denne totalitetsbeskrivelse og udsondre enkelte aspekter og analysere disse isoleret. Dette spændingsforhold mellem erindringerne som genstand for en selvstændig analyse (litteraturvidenskab) og som et anvendeligt historisk kildemateriale (socialvidenskab) lader sig vanskeligt ophæve. Med hensyn til anvendelsen af erindringerne som historiske kilder understreger forfatterne, at erindringerne ikke bør reduceres til at have rent illustrativ funktion i forhold til det alment fastslåede. Tværtimod kan erindringerne tilføje en dimension til det almene historiske studium (s. 122). Når denne understregning af erindringerens værdi som specifikt erkendelsesmiddel

er så vigtig, skyldes det først og fremmest, at erindringerne netop synliggør sådanne aspekter af den sociale virkelighed, som ikke dukker op i de statistiske eller politisk-økonomiske beskrivelser af arbejderenes situation.

Specialets nok mest iøjnefaldende politiske perspektiv ligger utvivlsomt i dets pointering af dagliglivets politiske betydning (jfr. Wilh. Reich) og i dets implicite påvisning af, at "subjektiviteten er en objektiv faktor" (R. zur Lippe). Afhandlingen er således en af de første danske studier i arbejderklassens historie, der for alvor går bag om ide- og organisationshistorien til de daglige erfaringssammenhænge og livsprocesser. Ved at efterspore de mange – i høj grad traditions-, køns- og socialisationshistorisk bestemte – specifikke formidlingsled mellem den enkelte arbejders liv og hendes/hans politiske holdning (aktivitet), bidrager afhandlingen til belysningen af, hvad det er for sociale betingelser og erfaringer, der hæmmer eller fremkalder beredskab til deltagelse i arbejderklassens kamp. Selv om det ikke lykkes forfatterne at koble mellem arbejderklassens og arbejderbevægelsens historie, er der her leveret et vigtigt bidrag til afdækningen af klassebevidsthedens subjektive konstitueringsbetingelser. Og det er på ingen måde uaktuelt!

Arbejderkvinder og kvindearbejde i København ca. 1870-1906

1980

af Birgitte Possing

anm. af Laila Ottesen

Birgitte Possing er historiker fra Århus Universitet, og bogen er hendes speciale. Tid, rum og socialt miljø fremgår af specialets overskrift.

Bogen vil bl.a. gøre op med den marxistiske myte om at kapitaliseringen med indførelse af maskiner medførte, at kvindearbejdet kom til at erstatte muskelkraften og det faglærte arbejde. At kvinderne overtog mændenes funktion i industrien og at kvinderne blev underlagt kapitaliseringens adskillelse af arbejdet i produktion og produktion. Samt perforere myten om kvinder som reaktionære, passive objekter og sidst, men ikke mindst, myten om kvinder som ikke-forsørgere.

Bogen behandler arbejderkvinder og kvindearbejde og hermed alt lønnet kvindearbejde. B.P. inddeler arbejderkvindeklassen i tre kategorier: 1) arbejderkvinder med tjenesteydende arbejde, Herunder tjenestepiger, prostituerede, vaske- og rengøringskoner, gadesælgersker og tøjrullersker. 2) Arbejderkvinder i forlagsindustri og hjemmeindustri. Hertil regnes syersker, ildtænderbindersker og poleresker. 3) Arbejderkvinder i manufaktur og egentlig kapitalistisk produktion. Her til medhører fabriksarbejdersker af alle typer.

Hermed opnås at alt arbejde betragtes som produktivt arbejde. B.P. mener, at antallet af kvinder i egentlig kapitalistisk produktion udgjorde den mindste gruppe af arbejderkvinder. Tjeneste-pigegruppen var den største, hjemmearbejdersker den næststørste og gruppen af vaske-, rengørings- og aviskoner, sælgersker og tøjrullersker den tredjestørste. B.P.s hovedsigte er at vise, hvordan arbejdet tilpasses kvindens livscyklus og organiseringen af kvindernes/klassens sociale og reproduktive liv, og hvilken betydning dette fik for kvinderne under klassens dannelse.

Kvinderne skiftede arbejde konstant og tilpassede som sagt arbejdets art med deres familiemæssige situation, ved at de før giftemål og børnefødsler som regel var tjenestepiger eller fabriksarbejdere. Efter giftemålet måtte de som medforsørgere skaffe penge til mad og brændsel ved at arbejde som hjemmearbejdersker eller med tjenesteydende arbejde. Når kvinderne blev ældre og børnene større, fortsatte de med tjenesteydende arbejde eller tog igen fabriksarbejde. Enlige kvinder var naturligvis hovedforsørgere, men også gifte kvinder fungerede periodisk som sådan, f. eks. under mændenes arbejdsløshed og sygdom. Dette kalder B.P. for arbejderkvindernes defensive strategi, hvorved de forsøgte at overvinde kapitaliseringens adskillelse af reproduktion og produktion.

Metodisk bruger B.P. tre forskningstraditioner, som hun kombinerer: kapitallogik, diskussionen om arbejderklassen som subjekt overfor kapitalen, samt socialisationsteorier. Endvidere slår B.P. til lyd for en større tværfaglighed, hvilket hun selv følger op med sit speciale. B.P. laver kvindeforskning for at gøre op med gamle myter om kvinder, og for at gøre historieskrivningen relevant for alle kvinder. B.P. nævner, at kvindeforskningen skal derhen, hvor "teoribygningen" ikke driver vold på kvindernes liv og historie. Hvilket jeg fuldt ud kan tilslutte mig, det drejer sig om at se det positive i historien og ikke gøre kvinderne til svage brikker i et større spil. At skrive og forske specielt om kvinder er nødvendigt, til vi har afdækket så meget af kvindernes historie, at den er "lige med mandens", og så vi selv føler, vi har fået en historie. Naturligvis er målet, at kvindeforskning og historie indgår i al historieskrivning.

B.P. skriver, at det er vigtigt at inddrage ny empiri, og hermed mener hun bl.a. erindringer. Hun forsvare

brugen af erindringer, og her er en væsentlig forskel mellem etnologen og historikeren. I stedet for at forsvare brugen af erindringer, ville vi bruge dem endnu mere, end B.P. gør. Kvindernes dagligliv ville derved komme mere til orde. Det at studere dagliglivet er også et forholdsvis nyt område for historikeren. B.P. får primært belyst arbejdet og dets tilknytning til reproduktionen. Som etnologer er det vores opgave at søge for at belyse den resterende del af kvindernes dagligdag.

Bogen skal herudover ikke have kritik, dertil er den for god og et godt skridt på vejen mod en bedre historieskrivning. For os etnologer kan den ubetinget anbefales, – nok primært som baggrundsværk til belysning af nogle generelle strukturer.

Brumlebys Historiebog Lægeföreningens Boliger på Østerbro

Nationalmuseets forlag 1979, 280 s., ill. 64,50 Dkr.

af Hans Helge Madsen

anm. af Lars Rasmussen

Som titlen angiver drejer det sig om historie. Historien om Brumlebys beboere og deres forhold til aktiviteter og institutioner og andre beboere indenfor bebyggelsen gennem 125 år. Men hvad er Brumleby? Brumleby er et boligkvarter på Østerbro i København, opført fra 1853-71. Fuldt udbygget omkring århundredeskiftet rummede bebyggelsen, med lave to-etagers boligblokke omgivet af træer og haver, tillige børnehavn, badeanstalt, mødesal, sløjdscole (ungdomsklub) og brugsforening. Initiativet til byggeriet udsprang fra den idealistisk-humanistisk indstillede læge, E. Hornemann, der med Lægeföreningen som bygherre opførte boligerne. Baggrunden for byggeriet var dels koleraepidemien 1853 dels i de almindelighed forekommende usunde og elendige boligforhold. Formålet med byggeriet var således at skaffe "billige boliger til dem der kunne betale".

Med udgangspunkt i opførelsen af byggeriet fremstiller forfatteren historien om Brumleby. Og i denne fremstilling er beboerne i centrum. Ved brug af erindringer, der rækker tilbage til 1860erne, og interviews af nulevende beboere, tegnes et billede af livet i en arbejderbebyggelse gennem fire generationer. Disse erindringer indgår i en kronologisk, tematisk disposition, hvis ramme dannes af forfatterens inddragelse af arkivalske og andre skriftlige kilder.

Fremstillingen falder i tre dele. I første del, som ca. dækker 1853-1910/20, beskrives beboernes stadige tovtækkeri med bestyrelsen om indflydelsen på bebyggelsens drift. Om beboernes forhold til autoriteterne som inspektør og pladsmand. Om fælles aktiviteter som husholdningsforeningen, bibliotek, den selvkabelige forening, politiske foreninger og holdninger. Om beboernes sociale sammensætning, deres lejligheder og hjemmeliv osv.

Anden del af fremstillingen beskriver udviklingen i Brumleby frem til midten af 1960'erne. Dels beskrives hvordan bestyrelsens sparekampagner rammer beboernes aktiviteter og institutioner, dels hvordan foreningslivet visner. Endvidere omtales de planer, der gennem årene har været for ombygning, sanering og nybyggeri, og ikke mindst beboernes modstand mod disse palner.

Tredie og sidste del omhandler tiden frem til 1978. I dette afsnit er beboernes arbejde for at genskabe læjeforeningen i centrum af fremstillingen. Det beskrives, hvordan en del nye beboere modtages i bebyggelsen (40 studenter overflyttet fra kollegier). Konflikterne og deres løsning mellem de nye og gamle beboere tages op. Arbejdet med en bevarelsesplan for Brumleby omtales, ligesom konflikterne indenfor beboerarbejdet behandles. Til slut beskrives de nuværende beboeres fællesskab, som det kommer til udtryk ved "kulturelle aktiviteter", såsom revy og beboerfester, samt undersøgelser af beboernes sociale sammensætning.

Forfatteren veksler til stadighed mellem sammenfattende historisk fremstilling og det "levende ord", i form af erindringer og interviews. Denne kombination er både farlig og fascinerende. Fascinerende fordi inddragelsen af beboernes egne skildringer, med deres rigdom på detaljer og særegne sprogtone, føjer en sjælden dimension til en historisk fremstilling. Betænkelig, fordi erindringerne fra ældre tid fortrinsvis stammer fra de "fine" arbejdere, dvs. velstillede, og interviewene fra nutiden/samtiden fortrinsvis stammer fra aktive/bevidste beboere. Denne skæve repræsentativitet giver efter min opfattelse et i nogen grad fortegnet billede af beboerne.

Nuvel, Brumlebys Historiebog er hverken skrevet af en historiker eller en etnolog. Forfatteren er kunsthistoriker og siden 1972 beboer i Brumleby og aktiv i Læjeforeningen. Forfatterens engagement i sit stof læses især mellem linierne i bogens tredie del. På trods af dette eller måske snarere netop derfor er bogen på en gang oplysende og medrivende. For etnologer er især afsnittene om den ældste og den yngste periode af interesse ud fra hvert sit perspektiv. For den ældste tids vedkommende drejer det sig om forfatterens evne til at komme hele vejen rundt om det liv, der udfolder sig i Brumleby og således beskriver hvad man kan kalde "arbejdernes livsstil"

eller "arbejderkultur". Bogens tredie del er interessant, idet den skildrer fremkomsten og organiseringen af en spontan bevægelse, her en beboer/læjeforening, dens selvforståelse og konflikter. Skildringen kan således indgå som kildemateriale for de (desværre alt for få, om nogen) etnologer, der studerer nutidige folkelige bevægelser (her boligbevægelsen).

Bogen kan altså læses som et helhedsstudie på et lokalsamfund med historisk perspektiv. Bogen er hermed anbefalet.

Jordfællesskab og Udskiftning på Færøerne.

FÆROENSIA Vol. X. Reitzels Boghandel. Kbh. 1975. 423 s. 138 Dkr.

af Johs. Ewens

anm. af Karsten Sedal

"Medens jordfællesskab og udskiftning er historie i Danmark, er begge dele endnu realiteter på Færøerne". Således indleder fhv. dommer E. A. Bjørk, Johs. Ewens bog om jordfællesskab og udskiftning.

På Færøerne påbegyndtes udskiftningen i 1927 med en prøveudskiftning af bygden Vestmannas indmark. Den første egentlige udskiftning af indmarken fandt sted i Famien fra 1928 til 1930. Udskiftningen i Famien blev forestået af landinspektør Johs. Ewens, og den anmeldte bog må betragtes som en fremlæggelse af hans erfaringer og resultater fra arbejdet med færøske matrikelforhold gennem mange år. Bjørk indleder bogen med en gennemgang af jordbrugsforholdene i de færøske bygder, samt en oversigt over den færøske agrarhistorie fra landnamstiden og frem, for at afslutte med et afsnit om udskiftningssagens historie.

Tanken om at forbedre det færøske jordbrugs vilkår, gennem en udskiftning af jorden, fremsattes allerede i 1672-73 af Lucas Debes, men først i 1800-tallet begynder der at ske noget på området. Danske landmålere bliver sendt til Færøerne for at vurdere hvilken betydning en udskiftning ville få for jordbruget, og i 1867 vedtages en lov angående en ny skyldsætning af jorderne på Færøerne. Befolkningstallet stiger fra ca. 5000 i år 1800 til ca. 15.000 omkring år 1900. Indmarkerne er i samme periode udsat for en kraftig opsplittning, der er en følge af arvedeling gennem tiderne. En ny klasse af jordbrugere, de såkaldte trøbrugere opstår, og aftager "overskudsbefolkningen". På denne baggrund, og måske også pga. manglende indsigt i det færøske jordbrug, mente de danske landmålere ikke at en udskiftning var nødvendig, eller økonomisk forsvarlig. Først i 1920-30'erne

udskiftes indmarkerne i nogle få bygder. I 1950'erne og frem kommer der for alvor rigtig gang i udskiftningen. Samtidig påbegyndes også en udskiftning af udmarkerne, en foranstaltning der nok på længere sigt vil komme til at betyde mere end indmarksudskiftningen pga. jordbrugets ændrede produktions- og reproduktionsvilkår. Den sene acceleration af udskiftningen skal ses på baggrund af at det færøske samfund nu er differentieret som følge af fiskeriets "industrialisering". Trøbrugene, der opstod bl.a. for at give en del af befolkningen et eksistensgrundlag, er nu uden betydning, fordi de bare kunne sikre et marginalt eksistensgrundlag, da der ikke var knyttet udmarksrettigheder til trøbrugene. For de større jordsbrugs vilkår var situationen en anden, for disse har udskiftningen betydet, at der er skabt bedre muligheder for at gennemføre en rationel landbrugsproduktion.

En kritisk vurdering af udskiftningens nuværende situation, kunne være tilføjet i en diskussion, der også burde omfatte udmarksudskiftningen, samt jordbrugets aktuelle problemer, først og fremmest driftsfællesskabets opløsning som følge af de mange udenbys jordejere. På trods af kritikken er det alligevel godt at selskabet til udgivelse af færøske kildekrifter og studier har publiceret denne bog, der giver et kontant og nyttigt arbejdsredskab for alle, der er interesserede i udskiftningen på Færøerne.

Forhåbentlig vil selskabet også overveje at udgive E. A. Bjørks, Færøsk Bygderet, der uden tvivl er det væsentligste publicerede manuskript til belysning af den færøske agrarhistorie.

Fåreavl på Færøerne

Færoensia Vol. XII. Reitzels Boghandel. Kbh. 1979. 310 s. 144,30 Dkr.

af Robert Joensen

anm. af Karsten Sedal

Det skal straks siges at det er et meget stort og grundigt arbejde der ligger bag oversættelsen og omredigeringen af Robert Joensens bøger om fåreavl på Færøerne. Oversættelsen der er foretaget af Susanne Barding i nært samarbejde med forfatteren, er det XII værk i rækken af udgivelser fra selskabet til udgivelse af færøske kildekrifter og studier.

I indledningskapitlet beskriver forfatteren hvorledes bogen blev til, allerede i 1934 da han som ung student var hjemme på ferie, begyndte han at interessere sig for den viden som befolkningen havde erhvervet gennem det daglige arbejde i bygden, på fjeldet og på havet. I de følgende år vendte han hjem på sommerferie, og tog fat på at nedskrive ting, som han hørte eller lagde mærke til. Robert Joensen var hjemme i 1940, da krigen afskar al forbindelse mellem

Danmark og Færøerne, mod sin vilje måtte han op-høre med studierne og blive på Færøerne. Han bosatte sig i hjembygden Klakksvik, og begyndte for alvor en mere systematisk indsamling af folkeminder. Efterhånden koncentrerede han sig om emner som f.eks. fåreavl, hjemmefiskeri, fiskemed, budsending mellem bygder og øer.

Første halvdel af bogen beskriver arbejdet i forbindelse med fårenes græsning i udmarken, samt sammendrivningen af fårene om foråret og efteråret, hvor fårene henholdsvis mærkes og klippes, samt udtages til slagtning eller til tillægs får. Så skildres slagtningens udførelse, "vomkonens" arbejde med rengøring af tarmer, mavesæk osv. samt fremstillingen af pølser, indmadboller m.m. beskrives særskilt. Slagtekroppen kunne deles i 20 stykker der var af samme værdi; hvis flere skulle dele et får, kastedes der så lod om hvilke stykker de pågældende skulle have. Den slagtede fårekrop hængtes oftest til gæring eller tørring, to konserveringsmåder, der i Norden må siges at være særegne for Færøerne. Det var sjældent og kun i forbindelse med højtider som bryllupper, at der spistes fersk kød. Heller ikke varm mad var almindeligt hver dag i det gamle bondesamfund, men der blev altid lavet suppe, ofte bare af ben eller hengemt talg. Den næsten fuldstændige udnyttelse af fåret illustreres ved at selv de afpillede fodrodsknogler brugtes i det såkaldte "kongespil". Lammets fosterhinde blev spilet op på en bræddevæg, tørret og brugt til at lægge på sår. Bogen slutter med et engelsk sammen-drag, og en ordliste der indeholder færøske udtryk, det ikke har været muligt at finde en direkte oversættelse til. Ordlisten peger ligesom resten af bogen på at det specielt er nordøerne der behandles. Alligevel vil oversættelsen af Robert Joensens bøger om fåreavl på Færøerne komme til at indtage en fremtrædende plads blandt beskrivelser af det traditionelle arbejdsliv i nordiske bondesamfund.

Arbejdere, arbejderbevægelse Danmark 1920-39

Fagtryk nr. 80. Århus 1979. 299 s. 48,- Dkr.

af Knud Knudsen og Jan Kaare Knudsen (red)

anm. af Svend Aage Andersen

Arbejderkulturen og arbejderbevægelsens historie studeres idag nok mere intenst end nogen sinde af universitetsfolk fra mange fag: historie, litteraturhistorie, etnologi, folkemindeforskning, kultursociologi, samfundsfag m.fl. Men ofte under ret forskellige synsvinkler og med forskellige aspekter i fokus. Det skyldes bl.a. forskellige faglige traditioner, men det skyldes også forskellige kulturopfattelser i de enkelte fag.

Emnet er imidlertid under alle omstændigheder af afgjort tværvidenskabelig karakter.

Antologien "ARBEJDERE, ARBEJDERBEVÆGELSE Danmark 1920-39" er en samling artikler skrevet af historikere/historiestuderende – vistnok alle fra Århus Universitet – og repræsenterer nogle af de i historiefaget fremherskende synsvinkler på emnet. Dersom man definerer arbejderkulturen som omfattende to niveauer: et basalt hverdagsniveau (arbejdernes livssammenhæng) og et ovenliggende institutionsniveau (forskellige organisationsformer for livssammenhængen og arbejderinteresserne), har den hidtidige forskning i arbejderbevægelsens historie fortrinsvis beskæftiget sig med det andet niveau, institutionskulturen.

Set under denne synsvinkel lægger antologien sig med undtagelse af to artikler, "Arbejderliv i ord" og "Arbejderliv i billeder", i det store og hele i umiddelbar forlængelse af denne tradition. Hvad angår de to nævnte artikler, der er skrevet af Knud Knudsen og Jan Kaare Knudsen, må de ses som bevidste forsøg på at overskride den traditionelle ide – og institutionshistorie. Den første gennem benyttelsen af en arbejdererindring (Carl Winther Sørensens "Tyve forunderlige år") som kilde til den dagligdag, som normalt er fraværende i andet kildemateriale. I de to forfatteres anden artikel er intentionen den samme – at belyse arbejdernes kultur og levevis –, men her gennem et stort set ikke tidligere offentliggjort billedmateriale. Bl.a. er der en del fotografier fra Lokalhistorisk Samling i Århus. Fotografierne ledsages af uddybende og perspektiverende tekstkommentarer, hvorimod egentlig billedanalyse og-forklaring som regel mangler.

De resterende syv artikler tilhører i alt væsentligt den ovennævnte historiker-tradition for organisations- og idehistorie. Bogen starter med en kort, men for øvrigt udmærket oversigt over den økonomiske og politiske udvikling i mellemkrigstiden. Derefter skriver Rita Christensen om socialdemokratiets klassesamarbejde, Ove Bangsmark om kommunisternes virke i fagbevægelsen, herunder om den revolutionære fagopposition (rfo) og Oktoberbevægelsen, og Helle Otte om Arbejderkvindernes Oplysningsforening (AO), der var en såkaldt venstreklub indenfor Kvindeligt Arbejderforbund (KAF). Der er en artikel af Kirsten Jacobsen, Helle Otte og Knud Knudsen om Marie Nielsen og hendes forsøg på at manøvrere indenfor de rammer, som var afstukket af Komintern (KI). Torben Andersen har en artikel om arbejdsmandskonflikten i 1925, og Lars Stigel skriver om mellemkrigstidens socialpolitik. Endelig er der en artikel af Lotte Kirkemose om kampen mod arbejdsløsheden i 30'erne, herunder De Arbejdsløses Organisation (DAO). Til slut er der en samlet litteraturliste med forslag til supplerende læsning.

Karakteristisk for samtlige artikler er, at de er skre-

vet ud fra en vensteroptionel position, der forholder sig kritisk til såvel socialdemokratiet som DKP. Naturligt nok er det derfor også især mellemkrigstidens oppositionelle bevægelser, der har forfatterne hovedinteresse. For en del bygges der på hidtil udforsket kildemateriale, men for en stor del bygger forfatterne også på den eksisterende forskning. Artiklernes forhold til denne lader sig imidlertid vanskeligt afgøre. Idet der i de fleste artikler er en irriterende mangel på kildeangivelser, er det nemlig ofte svært at kontrollere artiklernes oplysninger. I andre tilfælde, hvor kilden ganske vist er anført, kan der mangle en sideangivelse eller en dato. Der henvises til uddybende litteratur, men anføres intet om anvendt litteratur. Helt undgået gentagelser og overlapninger har man heller ikke f.eks. mellem artiklerne om AO og om Marie Nielsen og mellem artiklerne om socialpolitikken og om arbejdsløsheden. I nogle af artiklerne forudsættes der kendskab til en eller flere af de forudgående, hvilket gør artiklerne svære at læse enkeltvis. Med de mange forkortelser på organisationsnavne burde det i al fald som et minimum være god skik i hver artikel første gang der anvendes en forkortelse at anføre, hvad forkortelsen står for. Ellers skriver man jo kun for de indviede.

Bogen er en art efterfølger til Fagtryk 68 "De danske arbejdere på vej ind i det 20. århundrede", og i forhold til denne kan der dog glædeligvis konstateres en række forbedringer, som vil gøre bogen mere anvendelig i de undervisningssammenhænge (gymnasium, HF o.a.), som den er beregnet for. Artiklerne er gennemgående kortere, mere overskuelige og som helhed langt mere velskrevne. De fleste af dem har fået den stramning og afpudsning, som savnedes i den første samling. Fortsættes denne linje m.h.t. forbedringer, vil man ligefrem kunne glæde sig til måske at se et tredje bind i serien med bidrag om efterkrigstiden.

De svenska samerna och renskötseln i Sverige.

Bibliografiska anteckningar för åren 1970-74. Kungl. Skytteanska samfundets Handlingar nr. 21. Umeå 1979. 170 s. 50 Skr.

anm. af Ingvar Svanberg

Lars Thomassons nytkomna bibliografi över same- och renskötsellitteratur utgör en direkt fortsättning på två tidigare arbeten publicerade i samma skriftserie. Att litteraturen om och inte minst av samer under de senaste åren ökat kraftigt visar att de före-

gående delarna täckte ett helt decenium vardera (1950-59 resp. 1960-69) medan den senaste delen utgör litteratur utgiven enbart under förra hälften av 70-talet.

I bibliografin förtecknas böcker, uppsatser, artiklar och debattinlägg, men compilatören befattar sig inte enbart med tryckta bidrag utan även seminarieuppsatser från olika högskole- och universitetsdiscipliner liksom allehanda utredningsrapporter har medtagits. Även tidningsartiklar där det under 70-talet förts en intensiv debatt kring samefrågor, inte minst kring skattefjällen, förtecknas. Som Thomasson själv påpekar i förordet utgör dessa tidningsartiklar ett viktigt källmaterial, eftersom de ofta avspeglar dagsuppfattningen i olika samefrågor. Det är därför synnerligen värdefullt att Thomsson även förtecknat dem. Det är ju också så att många lokal- och kulturhistoriska uppsatser publiceras på dagstidningarnas kultursidor. Att han missat en del är dock ofrånkomligt. Man saknar t.ex. H. Westerbergs artikel om sockenlappar i Torsåker ("Vibyappen - Torsåkers siste sockenlapp") publicerad i Gefle Dagblad 14/6 1973, det enda som skrivits om de ofta, så och här! förbisedda sockenlapparna - om man bortser från några biografiska artiklar om Lapp-Nils - under den period som bibliografin avser att täcka.

Förutom att jag saknar någon form av ämnes- och ortregister (titlarna är ordnade efter författare) vilket onekligen hade gjort arbetet mera hanterligt, finns inget att anmärka på denna utmärkta bibliografi. När får vi motsvarande arbeten för Norge och Finland?

Fabeldyr og sagnfolk.

Politikens Forlag 1979. 2. udg. 447 s. ill.

Af Bengt Holbek og Iørn Piø

anm. af Otto Holzapfel

At anmelde en meget omfattende bog betyder at skulle rose den med én storslået håndbevægelse, eller at være nød til at slå ned på nogle enkeltheder, som kan virke ret tilfældige. Ros skal i dette tilfælde forlaget have for anden udgave (første udgave 1967; sml. den udførlige anmeldelse af Arild Hvidtfeldt i *Danske Studier*, 1969, 119.) i større format af denne udmærkede og velillustrerede håndbog, som nok som

den eneste overhovedet samler dette materiale i så speciel og koncentreret form.

Enkelthederne kan se ud som følgende. På sin rejse til Italien skrev Johan Thomas Lundbye i sin notesbog under en herlig skitse (*»See! der sidder Nissen ved sin Julegrød»*) den 19. april 1846: *»jeg er en Bakketrold.»* 1) Jeg kunne ikke rigtigt finde ud af, hvad der er forskellen mellem denne trold og den nisse-skikkelse, bag hvilken Lundbye ellers gemte sig - Lundbyes biograf Karl Madsen talte 1895 om en *»fylgie»* -, og gennem den han fik *»afløb for sin melankoli, for sine skuffelser og sine drømme.»* 2) Men den lille skæggede fyr er vel mere resultatet af en individuel og intellektuel fantasi end af en udpræget forkelig tradition. Når man kigger i håndbogen, får man omvendt mere indtryk af, at verdenen før i tiden virkelig var befolket med fantastiske figurer og væsner, end at det var et lukket og i denne henseende indeklemmt univers, som ligefrem havde behov for og blev støttet af disse traditionelle væsner. Holbek og Piø forklarer udemærket - så vidt dette kan gøres med fantasivæsner -, hvordan fabeldyr og sagnfolk så ud, hvad de gjorde, hvordan man kunne omgås dem og så videre. Man ved desværre for lidt om, hvad det dog var for mærkelige folk, der havde skabt sig denne verden. Når f.eks. maren behandles udførligt, henvises der blandt andet til den tyske Alb 3) og endda til dynen som kunne bevirke åndenød (s. 166). Men alt for kortfattet belyses en anden baggrund i menneskets angstdrømme, som forklarer en god del af alb-fænomenet 4) og er hvermands *»abløb for melankoli og skuffelse.»* I denne på sin måde og efter forlagets ønske fremragende håndbog genspejler sig en næsten uhæmmet glæde over folklorens og den traditionelle kulturs farverige verden. Baggrunden får vi mindre at vide om end man kunne ønske, til trods for at der så her måske skulle inddrages andre videnskabsdiscipliner.

Populæruddgaver af den art er ikke særlig velansete i f.eks. tysk forskningstradition. Desværre: det er nødvendigt at popularisere forskningsresultater, og man kan være mere tryk ved at se det gjort af fagkollegaer, som skriver så fantastisk spændende og let forståeligt, end af udefra kommende, som måske tolker væsentlige ting forkert. Man kan diskutere, om det er lykkedes her på hver side, f.eks. når jeg s. 26 læser noget om *»middelalderballader»*, der *»allerede omkr. 1200»* blev *»sunget under kædedansen»* af datidens *»bondeadel»*. Det er den gængse leksikaliske viden, men jeg ved, at Iørn Piø for tiden sidder over et større baldearbejde, som blandt andet vil gøre op med denne fordom. Jeg vil på den anden side ikke glemme de udmærkede enkeltanalyser af ballader i bogen, f.eks. DgF 42, s. 66-69; DgF 38 (fra slutningen af det 18. årh.!) m.fl., s. 82-87; DgF 34 m.fl., s. 102-106; DgF 33

m.fl., s. 154–158 og 390–391, 417; DgF 103, s. 344–346; DgF 59 m.fl., s. 354–357. Det samme gælder for enkeltheder fra sagnforskningens område.

Folkloristisk forskning har i de senere år – især i forbindelse med tværfaglig indsats – gjort fremskridt på nogle områder, som stærkere kunne have været inddraget i den nye udgave af bogen. Også her kun enkeltheder: enhjørningen får en meget bred beskrivelse fra den klassiske antik (s. 393–398). Den halve side om middelalderen (s. 399) kan efter Jürgen Einhorn (!) undersøgelser udvides betydeligt fra kunsthistorisk og litterær side. 5) Einhorn's bog er i sig selv en fremragende mediævistisk bog, som er værd at blænde i. Tilsidst vil jeg gøre opmærksom på den meget heftige diskussion, som for nogle år siden udløstes af Gotthilf Islers bog om en levendegjort »anima«, sjælens kvindelige behersker (efter C.G. Jung) i sveizisk sagnoverlevering. 6) Om det er en trolldom, en dværg eller en nisse: det er typisk at denne figur ikke kan klassificeres efter foreliggende håndbogs mønstre. Islers bog er ligeledes også metodisk en spændende bog, som for første gang udførligt fortolker folkesagn på dybdepsykologiens præmisser. Men det er et perspektiv, som går langt ud over denne håndbogs måske nødvendige ramme. Dog skulle man tro, at der set nok til en ny forskningsindsats også fra nordisk side.

- 1) J.Th. Lundbyes skitsbog *Troldom og Huletanker*, ed. Eigil H. Brünnicke, København 1953, uden pag.
- 2) Sa. sted, *Vejledende tekst*, s. 15.
- 3) Denne skrivemåde er – også imod *Duden* – at foretrække frem for Alp, og tilsvarende er mareridt på tysk »Alldruck«, ikke »Alpen-druck« som skrives s. 163.
- 4) Jf. Wolf v. Siebenthal, *Die Wissenschaft vom Traum*, Göttingen – Heidelberg 1953. XVI, 523 s. (med videreførende litteratur).
- 5) J.W. Einhorn, *Spiritualis unicornis: Das Einhorn als Bedeutungsträger in Literatur und Kunst des Mittelalters*. Munstersche Mittelalter-Schriften, 13. München 1976. 527 s. og 174 ill. (med videreførende litteratur).
- 6) G Isler, *Die Sennenpuppe: Eine Untersuchung über die religiöse Funktion einiger Alpensagen*. Schriften der Schweizerischen Gesellschaft für Volkskunde, 52. Basel 1971. 285 s. Sml. den udførlige anmeldelse af Lutz Röhrich, *Zeitschrift für Volkskunde*, 67 (1971), 308–312. Sml. også G. Isler, »Tiefenpsychologie und Sagenforschung,« *Probleme der Sagenforschung*, ed. Lutz Röhrich, Freiburg i Br. (Forschungstelle Sage), 1973, s. 149–164.

Historisk, Oeconomisk och Geographisk Beskrifning öfver Malmö Hus//Christianstads//Lähn uti Hertigdömmet. Skåne

af Johan Lorents Gillberg

Walter Ekstrand Bokförlag, Lund 1980. ca. 110 Skr

anm. af Ivo Holmqvist

”Denna Staden har i äldre tider varit på annan ort belägen, men hwarest, kan man icke med någon fullkomlig wisschet säga.”

Så inledde kommissionslantmätaren i Malmöhus län Johan Lorents Gillberg sin ”Historisk, Oeconomisk och Geographisk Beskrifning öfver Malmö Hus Lähn uti Hertigdömmet Skåne” som han, tydligen med ganska mycket bistånd från flera flitiga händer, gav ut i Lund 1765. Staden var förstas Malmö, som man får veta en hel del om i beskrivningen. Den hade 40 st handlande, plantagera var 54, ”med pileträn och Häckar wid giärdesgårdarne.” Och om Lund får man veta att den i ålder lär tävla med Skanör, att där finns publice Inrättningar av flera slag, både Biskopssäte, akademi, trivialskola och hospital. Också där fanns plantager med tobak, kummin, mullbärsträd med mera, ”som med god förmån hitintill planterade blifwit.” Och manufakturerna hade man också, både oljeslageri, garveri, tagelbruk och tobaksspinneri. Gillberg gjorde en generalinventering av nyttigheterna i länet, och ett par år senare fortsatte han med en motsvarande volym om Kristianstad län. Nu har lundaförlaget Walter Ekstrand låtit trycka de båda volymerna på nytt i tydligt faksimiltryck och i läckra välska band med skinnrygg som luktar som en hel skomakarbutik. Och så har man bifogat en kommentar till frakturstilen och en översättning av den till latinsk skrift, en pedagogisk välvilja som nog är välbetänkt för de sentida läsare som varken läst gamla biblar eller tyska böcker från före kriget.

I ett förord sätter Åke Werdenfels in Gillbergs beskrivningar i deras rätta sammanhang. Denne var inte först på plan, redan 1741 hade den mångsidige Jacob Faggot tänkt en del ”Tankar om Fäderneslandets Känning och beskrifwande”, även om resultatet av tankarna lät vänta på sig. Och tre år innan Malmöhus-volymen hade Adolf Samuel Edman skrivit ett svar på ”Förfrågan, Hwad wid et Landäkaps Beskrifning bör i akt tagas.” Men Gillberg var grundlig, och dessutom snabb och aktuell. Så drevs han också på av de båda landshövdingarna i Skåne, som också befallde en hel del av sina underlydande att skaffa fram uppgifter till Gillberg. Längst tid tog det att locka fram fakta från gods i Kristianstad län. Så blev också den volymen försenad, till landshövdingarnas irritation. Men när verket var färdigt kunde Gillberg vara stolt, det är utomordentligt

inhållsrikt vad gäller bestånd av skog, tillgång till fisk, utsträckning av åker och äng, antal gatehus i byar och städer. Inte minst intressanta är alla historiska notiser, en del tagna från äldre auktoriteter som Arild Hvitfeldts Danmarks rikets krönika, annat byggt på självsyn och egna samtal med präster och slottsherrar. Värmlänningen Gillberg slutade som postmästare i Vadstena, han dog 1793. Men hans stora insats gällde alltså Skåne i de böcker som tillägnats "Nådigste Kron Prints", han som inte långt därefter blev kung Gustav III.

Man ska inte förvänta sig samma livfullhet och personliga blick som i Linnés skånska resa femton år tidigare, Gillberg är mera katalogartad. Men det är intressant nog. Och som bokhantverk är beskrivningarna ytterst tilltalande, inte minst de avslutande kartorna. Ekstrands ska ha all heder för dessa nytryck.

Lokalhistorisk filmvejviser

Red. af Ole Brage

Bibliotekscentralens forlag, 1980. 246 s. 398 Dkr. för arkiver, biblioteker og museer (særpris). 466,50 Dkr.

Anm. af Hjejł Resen Steenstrup

Mange lokalhistorikere og andre med interesse for kulturhistorie – både på lokalt- og rigshistorisk plan – har længe ventet på, at Lokalhistorisk Filmvejviser skulle komme på markedet. Nu foreligger bogen, som er et katalog over de by- og egnehistoriske film, som findes på arkiver, museer, biblioteker og andre institutioner, offentlige som private. Lokalhistoriske arkiver, museer, biblioteker og historiske foreninger har i 1970'erne samarbejdet bl.a. med Danmarks Radio om indsamling af gamle film og fotografier. Den første indsamlingskampagne fandt sted i 1971 i Sønderjylland, og resultatet af denne anstrengelse blev så vellykket, at man gik i gang med en ny indsamlingskampagne kort efter, og i løbet af 8-9 år har man fået over 1 mill. fotografier og flere tusind film, som ellers let kunne være gået tabt.

Mange af de afleverede originalfilm er siden blevet kopieret og registreret. Efterhånden opstod der et mærkbart behov for en fortegnelse over, hvad

der faktisk eksisterede af lokalhistoriske film i Danmark og hvor de fandtes.

Nu er de by- og egnehistoriske film blevet registreret i Lokalhistorisk filmvejviser, og Ole Brage har i samarbejde med Bibliotekscentralen gjort et meget omhyggeligt arbejde – redaktøren har selv deltaget i alle indsamlingerne.

Filmvejviseren, der er en registrant, er baseret på lokalarkivernes egne oplysninger. Filmene er ordnet efter de kommuner, hvor filmoptagelsen er foregået, og der er angivet, hvornår den pågældende film er optaget, spilletid og størrelse (8 eller 16 mm). Både stum- og tonefilm er medtaget, og det samme gælder farve og sort/hvide film.

Mere end 1300 forskellige film, såvel professionelle som amatør-optagelser, er opført. De ældste film er Elfelts, som går tilbage til århundredskiftet. Danmarks radio, Historisk arkiv ejer Elfelts billedarkiv, hvor der findes mange sjældne fotografier og film, som kan ses på stedet, men ikke udlånes. Danmarks Radio har omkring 2000 film. Iøvrigt undrer det anderledes, at Elfelt ikke er kommet med i registeret.

Ikke alle film i kataloget kan udlånes eller ses – desværre. Hvor dette er oplyst fra arkivet, er det tilføjet efter en indholdsnote til den pågældende film, men i alle tilfælde betaler det sig nok at rette henvendelse til det enkelte arkiv/bibliotek.

Bogen har et register, der henviser til stikord, omfattende såvel begivenheder og håndværk som lokaliteter og personer (hvor disse er af interesse for en større kreds). Udarbejdelsen, der er gjort så detaljeret som muligt, er foretaget på basis af de fra arkiver o.a. indsendte indholdsnoter og ikke efter gennemsyn af filmene, hvorfor det i nogle tilfælde har været umuligt at konstatere, hvilken vægt visse emner burde have i forhold til andre. Anmelderen kan dog med tilfredshed konstatere, at filmen "Fest til hest" – om fastelavnssridning på Amager fra 1969 var kommet med. Etnologer vil sikkert blive glade for at få at vide, at emner som arbejderboliger og erhverv af forskellig slags er med. Det kan tilføjes, at der foran findes et afsnit om filmopbevaring, skrevet af Ole Brage. Heri fremsættes en række betragtninger over, hvordan man bør behandle og opbevare sine film – fx. er det vigtigt at filmene opbevares ved lav temperatur og luftfugtigheden må heller ikke være for lav.

Lokalhistorisk filmvejviser vil være et værdifuldt hjælpemiddel for lokalhistorikere, historikere, etnologer og folklorister, lærere, foredragsholdere – og andre, der interesserer sig for vort lands historie, og selvom bogen bærer titlen lokalhistorisk filmvejviser, bør læseren være klar over, at bogens emner har både lokal som rigshistorisk indhold. Bogen er let at arbejde med, og teksten er sat med en meget tydelig sats.

Visor och verser från haven

Af Anders Björklund og Gunnar Nordlinder
Liber förlag 1980. 113 Skr.

Anm. af Ivo Holmqvist

"Livet är en långsam kryssning/ vind i seglen mån-
gen stund/ Döden är ett slutligt skeppsbrott/ på ett
outplockat grund."

Den sjömansversen tyder på bekantskap med
mera höglitterära genrer, kanske psalmen, kanske
1800-talssignaturernas efterklangspoesi. Man skulle
säkert kunna hitta någon moraliserande sentens om
livets förgänglighet av sådant slag hos dem. Hur
sjömannens visor och verser förhåller sig till eventu-
ella litterära förebilder diskuteras inte i Anders
Björklunds och Gunnar Nordlinders utmärkta anto-
logi "Visor och verser från haven", men i inled-
ningen tas en del problem med denna genre upp.
Ett ligger förstas i avgränsningen mellan den primä-
ra och den sekundära sjömansvisan. Gränsen är svår
att dra mellan vad som sjöngs av sjömannen och
vad som sjöngs om honom. Sjömansvisan är en av
våra populära, kanske alltför populära, visgenrer,
och de båda redaktörerna gör klokt i att inlednings-
vis citera några rader från den undflyende B. Tra-
ven: "All sjömansromantik som man läser om i
veckotidningarna tog slut för länge sen ... det är
kanske en chans på hundra att romantik och även-
tyr någon gång fanns till för kaptener, styrmän
och maskinister." Det här problemet har för övrigt
diskuterats av Lars Lönnroth i kapitlet om Evert
Taube i "Den dubbla scenen, muntlig diktning från
Eddan till Abba". Taube var en vissångare som höll
på att snärjas av den genrens popularitet.

En hel del av sångerna ombord var arbetsvisor.
Men få av dem har kommit med i sjömannens egna
visböcker, kanske för att de var alltför obscena,
kanske för att de var alltför vardagliga. I "Visor
och verser" citeras en auktoritet på området, den
färgstarke svensk-engelske fackföreningsmannen Cha-
les Lindley som verkade både inom svenskt och
engelskt sjömansförbund och som blev en av
grundarna till den internationella transportarbetar-
federationen. Han talar om betydelsen av en förång-
ares shanties: "För att hala i rep eller trossar är
det nödvändigt att alla drar samtidig. En chanty ger
taktmässighet till gemensam kraftutlösning. Men
även för andra arbeten såsom pumpning, hivning
av ankarkätting med vindles eller kapsten eller hal-
ning av tåg och trossar betyder uppstämmandet av
en chanty ofantligt mycket för att höja stämningen
och arbetsprestationen".

Men shanties finns det få av i visböckerna, och
det var en visart som var dömd till undergång när
segelfartygen försvann. I visböckerna finns mer av
romantik och exotism, men också av kvalmig por-
nografi ("famntaggen blottar den snövita barmen,
brösten från linygets bojar fri" osv). Från vis-
böckerna har man också tagit en del illustrationer,
valhant tecknade ankare, kors och hjärtan, livbojar,
fullriggare i kvav, trogna handslag, yppiga fruntim-
mer, det mesta tatueringar (en provkollektion från
"Tatovør Ole, Nyhavn 17" finns också med). Annat
har tagits från fackförbundstidningar, som "Sjöman-
nen", men man har undvikit mera kända författan-
de sjömans alster. Inget av Harry Martinson eller
Josef Kellgren finns med t.ex. Förutom på Svenskt
Visarkiv har man funnit fram material främst i tre
samlingar: Sigurd Sternvalls (nu i Statens sjöhistoris-
ka museum), Olaus Olssons (i Institutet för folklore,
Göteborg), och den Bondessonska (i Dialekt- och
minnesarkivet, Uppsala).

Det är ett intressant och väl kommenterat urval.
Dock kunde Libers förlag för det väl tilltagna priset
ha kostat på sig dels ett mera professionellt omslag,
dels en mera driven notskrift.

Islandske folkesagn og eventyr Indsamling, tradition og traditionsmiljø

Af Elsebeth Vinten

Udgivelsesudvalgets samling af studenterafhandlinger
18. Odense 1980. 101 s.

Anm. af Lars-Erik Larsson

Det har saknats en sammanställning om isländskt
material rörande sägner och sagor på något av våra
vanligare nordiska språk. Det är därför värdefullt att
Elsebeth Vintens bok kommit. Möjligen kunde hon
ha kostat på sig att översätta de ofta ganska långa
citaten på isländska så hade boken blivit ännu till-
gängligare.

Boken försöker besvara tre frågor: Hur har mate-
rialet förmedlats till oss? Vad handlar det om? Vil-
ken miljö hör det hemma i? En redogörelse lämnas
för i synnerhet det tidigare arbetet med insamling
av material. Stort utrymme ges åt Jon Arnasons
arbete. Hans arbete *Islenzkar þjodsögur og æfintyri*,
1862-64, är ju också grundläggande. Intresset för
sagor och sägner består på Island. Som exempel på
sentida utgivare av material kan nämnas Oscar Clau-
sen på 70-talet och Bragi Thordarson 1977-80.

Innehållet i sägnerna behandlas tämligen utförligt
med utgångspunkt från Jon Arnasons indelning.
Särskild vikt läggs vid att presentera de motiv, som

är specifikt isländska t.ex. sägner om fredlösa – utilegumannasögur. Sagorna får en sparsammare behandling. Detta beror på att materialet är magrare och att mycket få av dessa har skapats på Island.

Kapitlet om tradtionsmiljön är en något rationa- liserad sammanställning av de använda källorna. Det måste dock sägas ge en god bild av förhållan- dena i det gamla isländska bondesamhället och är mycket användbart som en introduktion till studiet av isländsk folkkultur.

Boken i sin helhet bör kunna fungera väl som en introduktion till studier av isländskt sago- och sägen- material men den är även användbar som en väg till kunskap om andra isländska tradtionsområden. En god hjälp härvid är den ambitiösa bibliografin.

Between the Living and the Dead

Af Roger D. Abrahams

Helsinki 1980. 121 s. 60 Frk. (FF Communications No. 225)

Anm. af Ronald Grambo

Bakgrunnen for dette hæftet som omhandler gåter, er denne: I året 1961 inviterte Archer Taylor Abrahams til å arbeide med et fortsettelsesbind av English Riddles from Oral Tradition. I mellomtiden døde Taylor, og først ti år senere var Abrahams i stand til å trekke ut en viss del av manuskriptet og redigere det for offentliggjørelse. Denne delen dreier seg om gåter som det er knyttet en historie til. Det dreier seg her om situasjonsgåter. Skal en kunne løse gåten, bør en helst ha sett den scenen som beskrives i gåten, og som gåtemakeren har vært vitne til. Slik gåtene fremstilles i historiene som følger dem, er de egentlig resultat av en improvisasjon. Flere slike gåter er såkalte halsløsningsgåter: Et menneske slipper dødsstraff hvis han makter å tenke ut en gåte ingen klarer å løse. Det eldste litterære eksemplet mener Abrahams å finne i Egils saga, og her støtter han seg til Odd Nordlands doktoravhandling om Hofudlausn.

I en kort innledning redegjør forfatteren for visse grunnleggende prinsipper i gåtестrukturere. Abrahams mener at den moderne strukturalisme i mangt og meget er et utmerket hjelpemiddel til å forstå gåtens metaforiske teknikk. Han fremhever at gåtene opererer med motsetninger som god/dårlig, riktig/galt, rent/skittent osv. Slike motsetninger er elementer i vårt kulturelt determinerte kognitive mønster. Og disse elementene får ny verdi i gåtестrukturere. Metaforene er i seg selv konvensjoner som gåtene bygger på. Men gåtene leker med ord og begreper på sin egen måte som tjener til å forvirre tilhørerne. Det ser ut som om gåtene sammenblender de vante

kategorier, og således må tilhøreren skjerpe seg og tenke annerledes enn han er vant til. Når en konfronteres med fremmede kulturer, er det svært vanskelig å begripe grunnlaget for metaforene som anvendes.

Abrahams aksentuerer at halsløsningsgåter forekommer i eventyr (Jfr. AT 927).

Abrahams penses diskusjonen inn på forholdet mellom incest og gåter, noe som den kjente psykoanalytiker Geza Roheim vel var den første som funderte seriøst over. Claude Levi Strauss har forbundet enkelte gåter med det berømte Oedipus-kompleks i sine drøftinger av nord-amerikanske indianeres tradisjoner.

I hvilken utstrekning moderne psykoanalytiske problemstillinger kan belyse de forskjellige tradisjoners gåtemønstre er etter min ringe oppfatning meget uvisst. Og Abrahams gjør i alle fall intet for å oppklare forholdet, men nøyer seg med enkeltstående kryptiske referanser.

I det hele tatt er denne innledningen til Abrahams noe springende og enkelte steder direkte uklare. På s. 23 avslutter Abrahams med generelle uttalelser. Han postulerte at den såkalte "riddle-storyteller" ønsker å gjeninnføre en mytisk følelse av mysterium ved dysindig motsigelse, forvirring av kategorier og ved personlig så vel som kulturell "violation" (overtredelse). Det er ikke enkelt å få tak i hva Abrahams her mener, fordi begrepet "mythic sense of mystery" er og blir uklart. Etter innledningen gjennomgår Abrahams hver gåtekategori og forsøker å risse opp den kulturhistoriske bakgrunnen for dem. Han åpner diskusjonen med å drøfte gåten omkring temaet med datteren som gir sin fangne far bryst gjennom en eller annen åpning. Det eldste eksemplet på denne fortellingen fins i Valerius Maximus V, 4, 7. Abrahams peker på at dette er en kjent fortelling, men nevner ikke at det også forekommer et ganske rikholdig ikonografisk materiale (Se Nils-Arvid Bringeus: *Caritas Romana*. In Picture, print and folk tradition, i *Hereditas*, Duilearga-festskriftet Dublin 1975, Grambo: Ikonografi og struktur, i *Tradisjon og struktur* Oslo 1978 s. 263-264). Det er uråd å vite i hvilken utstrekning det ikonografiske materialet kan ha påvirket gåtetradisjonene, og Abrahams tar ikke problemet opp til drøfting i det hele tatt.

Her er et eksempel på hvordan slike gåter kan konstrueres: Det var en mann som var dømt til døden, men han bad om å bli spart, og dommeren samtykket i å sette ham fri, hvis han kunne lage en gåte som han ikke kunne løse. Neste dag kom mannen frem med denne gåten: Under the earth I go,/ Upon oak-leaves I stand/ I ride on a filly that never was foaled,/ And carry the mare's skin in my

hand. - Forklaringen var at han hadde lagt jord i luen sin, eikeblad i skoene sine og sprettet opp en gravid merr for å få tak i folen og laget en pisk av skinnen på merra. (Gåten er opptegnet i Nord-England ved the Borders).

På s. 39-59 diskuteres en Ridder-Blåskjegghistorie (AT 955). Det berettes her om mannen som blir observert av kjæresten sin, mens han graver en grav for henne. Her kunne vel Abrahams i alle fall ha vist til Nygards avhandling om balladetypen som tar for seg emnet (FF Communications 169, Helsinki 1958).

Abrahams har et kapittel om synekdokiske gåter (s. 84-93) der delen så å si fungerer for helheten. Et eksempel: Two legs sat on three legs eating one leg. Four legs came in and five legs ran away. - En mann sitter på stol med tre ben og spiser et kyllingben. En hund kommer inn og løper af sted med det.

Hvorvidt uttrykket synekdokisk gåte er så heldig i denne forbindelsen, skal være usagt. Det dreier seg her i så fall om synekdokker med en utpreget metaforisk funksjon.

Abrahams kommer ikke til noen samlende konklusjon på grunnlag av det materiale han legger frem. En skal for øvrig ha klart for seg at disse notatene er tatt ut fra et manuskript som var tenkt å dekke den engelskspråklige verden. Boken er mest å betrakte som en eksempelsamling med noen få nødtørftige kommentarer. Likevel vil den sikkert komme til nytte for den aktive parømiolog, fordi materialet er svært interessant. Litteraturlisten er noe selektiv. En savner blant annet Elli Kõngas Marandas betydningsfulle artikkel The Logic of Riddles, i Structural Analysis of Oral Tradition ed. Pierre Maranda, Philadelphia 1971 s. 189-232, samt Monique J. Layton: Luba and Finnish Riddles: A Double Analysis (Journal of American Folklore Vol. 89, s. 239-248). (Se nu også Grambo: Models of Metaphorical Riddles, i Acta Ethnographica Tomus 28 (1-4) s. 351-373).

Farvel til Danmark

De danske skillingvisers syn på Amerika og på utvandringen dertil 1830-1914.

Af Thomas Thomsen

Århus 1980. 149 s. Universitetsforlaget

Anm. af Ivo Holmqvist

Det danske skillingtrycket börjar efter hand att bli en väl utforskad litteraturart, tack vare Iørn Piø och andra, och att de folkliga visorna bevarar sin popularitet visar ju bland annat de många nytryckena av Julius Strandbergs vissamlingar. Och dansk emigrationsforskning börjar bli ett betydande fält för samtidshistorikerna, trots att det inte var så

värst länge sedan Kristian Hvidt framträdde som pionjär på detta område med doktorsavhandlingen "Danske veje vestpå". Men en kombination av de båda forskningsfälten har inte förekommit hittills konstaterar Thomas Thomsen: "Ser man på den danske litteratur om udvandring, findes der ikke en seriøs behandling af skillingviserne." Den lakunen har han nu rätt bot på, med sin utomordentligt läsvärda och informationsrika studie. Han visar med all önskvärd tydlighet att den folkliga visdiktningen i hög grad sysselsatt sig med massfenomenet utvandring, och det är alltså ett givande och rikt forskningsfält han här gett sig in på. Men forskarmödan måtte ha varit mycket stor. Han har lyckats vaska fram 156 visor av denna art, bland en uppsjö av skillingtryck i skilda arkiv, framför allt Dansk folkmindeksamling och Det Kongelige Bibliotek. Det rör sig om nära 30.000 tryck som gett denna inte särskilt stora utdelning. Och på arkiv som borde ha kunnat ge något har han inget hittat: Udvandrerarkivet i Ålborg, de olika landsarkiven, Arbejderbevægelsens arkiv osv. Såvitt man kan bedöma är det en imponerande stor forskningsinsats som ligger bakom denna skrift.

Det är lättare att spåra förläggare och tryckare till visorna än författarna. Thomsen har lagt ner stor möda på bådadera kategorierna, och har bl.a. funnit fram en hel rad förläggare både i Köpenhamn och i provinsen, bland dem Carl Aller - och så förstås den oundgänglige Julius Strandberg, som var ett fenomen på att utnyttja sensationers nyhetsvärden. Han var född 1834 och gjorde sitt första stora lyckokast i oktober 1861. Med hans egna ord: "saa var en Mand saa venlig at stjæle 2 Sølvlysestager i Slotskirken og lade sig gribe af en gammel Kone." Och av det blev det genast ett skillingtryck. I Strandbergs händer var skillingtrycket, bland mycket annat, också ett nyhetsblad. Inte alltid var det tillförlitligt, och dess värde som historisk källa får tas med många nypor salt, som Thomsen visar i fråga om emigrationsvisorna.

Men det fanns också andra författare, bland dem ett par namnkunniga: H.C.Andersen och Christian Winther. Den senares populära barndikt om "Flugten til Amerika" hör inte riktigt till skillingtrycksgenren, men det kan H.C.Andersens "Brødre meget langt herfra ..." sägas göra. Den lösgjorde sig snart ur sin ursprungliga infattning (i sånglustspelet "Festen på Kenilworth" från 1836) och blev mycket populär. En svensk variant är mycket sjungen: "Brøder vi har længt att gå ..." Uppfatningen av Amerika är ambivalent i den visan, liksom i de flesta andra.

Thomsen diskuterar visans verkningsätt. Det är troligt att författaren, och kanske hans ursprungliga publik bland de högre borgarklasserna, uppfattade

och uppskattade ironierna mot Amerika. Men det är också troligt att en bredare publik alls inte såg ironin utan tog alla överdrifter för kontanta sanningar om guldlandet i väster, om eldorado. Samma sak gäller en stor grupp sånger som handlar om guld-rushens framgångsrika lycksökare. Efter Californien 1848 kunde vem som helst bli en "Jens med guld-klumpen". I den genren besjungs ofta den lyckligt återvändande guldgrävaren, över hälften av visorna skildrar sådana. I verkligheten kom bara en tiondedel tillbaka, och av dem bara ett fåtal med guld på fickan.

I andra arter av utvandrarsånger var kritiken mot amerikanska företeelser desto mera uttalad, t.ex. i visorna om mormonerna. Ett par av dem är öppet sympatiserande med Brigham Youngs sekt i Utah, de är skrivna av en dansk-amerikansk mormon som blev en betydande missionär, Andrew Jenson. Men långt de flesta förfasar sig förstas över månggiften, och i en skräckvisa talas om två köpenhamnska murare som säljer sina hustrur till en mormonpräst. I verkligheten var kvinnliga mormonutvandrare i flertal, de lämnade Danmark av fri vilja.

Andra var mera nödtvungna. I ett intressant kapitel använder Thomsen visorna som källor för socialistiska utopier i USA. I den allmänt spridda norska "I Oleana der er det godt at være" besjungs Ole Bulls dåligt planerade projekt att upprätta den ideala kolonin i Pennsylvania, "Oleana". Den blev fort ett fiasko. Ett annat projekt startades senare i Kansas av de danska socialistpionjärerna Gerleff och Pio, som väl inte lämnade landet helt frivilligt. De fick välja mellan fängelse i Köpenhamn 1877 och betald resa till USA, med en ny start. Men av storståtliga idéer om socialistiska kommuner i Kansas blev inte mycket. På slutet av sin äventyrliga levnad hade Pio bättre framgång med sitt koloniseringsförsök i White City, Florida. Men då var han långt från den socialistiska utopin.

Skillingtrycken speglade också emigrantens vardag, t.ex. under överfarten, från segelfartygens sex veckor långa färd till ångfartygens två. Men också där överväger det sensationella, antingen det gäller ångaren Norges förlisning 1904 med 600 döda, de båda stora emigrantfartygen Thingvallas och Geisers sammanstötning 1888, eller Titanics förlisning 1912. Katastrofer var gångbara, liksom sentimentalitet. Många visor tar ett tårflödande farväl av hem, moder, fosterland, andra handlar om längtan och kärlek.

Avslutningsvis konstaterar Thomas Thomsen att skillingtrycken jämte tidningsartiklar och emigrantbrev format danskens syn på Amerika, emigrantbrev genom en positiv syn på utvandringen, visorna mestadels genom en negativ. Det är på tiden att visornas värde som källa för kunskap om utvandringen erkännes, konstaterar han, och han nämner fyra

skäl: att skillingtrycken såldes i massupplagor, att de olika visorna var relativt många, att författarna poängterade visornas nyhetsvärde – och konsumenterna lade vikt vid det, samt att ett utvidgat historiebegrepp bör kunna omfatta också denna sorts visor: "For en historiker skulle det ikke være vanskeligt at komme frem til en sådan erkendelse, da viserne trods et vist stereotypt præg alligevel er udtryk for udvandringens individuelle præg."

Kvinnfolksgöra

Den märkliga historien om kvinnors arbete och liv i Norden under tiotusen år

Text: Harriet Clayhills, teckningar Irene Lundholm, färgbilder Lotta Melanton

Prisma, Stockholm 1980. Ca. 70 Skr.
Tegningar Irene Lundholm, färgbilder Lotta Melanton
anm. af Ann-Marie Brockman

På ett mycket lyhört och säkert sätt har Harriet Clayhills, Irene Lundholm och Lotta Melanton tolkat kvinnans historia i Norden, just sådan den efterlysts av den moderna kvinnorörelsen. 1800-talets emancipationssträvanden avsatte kvinnohistoria som Ellen Fries' Märkvärdiga kvinnor. Det är biografisk historia om ett litet fåtal kvinnor, ofta ur adeln. Elin Wägner introducerade med sin Väckarklocka (1941) kollektivets kvinnohistoria, och det är i denna tradition Kvinnfolksgöra kommit till.

Författarna är aktiva inom kvinnorörelsen i Stockholm. Harriet Clayhills, som svarar för bokens text, ingår i redaktionskommittén för den välgjorda kvinnotidskriften Vi människor.

Kvinnfolksgöra är en historiebok utan ett enda årtal, utan ort- och personnamn. Men så känns det naturligt att läsa kvinnornas historia i Norden. Det är inte krigen och tronskiftena som utgör verkligheten, utan det vardagliga arbetet. Det är inte heller härskarinnorna och helgonen som betytt mest, utan alla de anonyma förmödrarna.

Kvinnors arbete och levnadsvillkor har alltid skilt sig från männens, och det är just kvinnoperspektivet som boken utgår från. Den handlar om arbete och möda, hungersnöd och död. Men också glädje över arbetsgemenskap, fyllda förråd och friska barn.

Den kronologi som förekommer i boken följer helt försörjningssätten, med rubriker som tundra-kvinnor, strandkvinnor, kvinnor sår. Tiden framställs som en jämn ström, just så diffus som den upplevs av den enskilda människan. Också huvudpersonerna, kvinnorna, nämns på samma oprecisa sätt, som kollektivt begrepp. Ibland träder enstaka kvinnor fram – jarlens hustru, arbetskvinnan i klost-

rets hjonagård, krogpiggen, kassörskan i snabbköpet – men fortfarande är de anonyma.

Boken skiljer sig alltså från det vanliga sättet att skriva historia, men för den skull är det inte fråga om fria fantasier. Texten baseras på forskningsresultat från en rad discipliner. Innehållsförteckningen kombineras med en kort, traditionell historik och med en resonerande litteratursammanställning. Där återfinns man etnologiska och folkloristiska arbeten av bl a Campbell, Højrup, S. Svensson, Grenander-Nyberg, Bente G Alver, Nylén. Det är tillfredsställande att se så många olika monografier och elementstudier använda i denna typ av större sammanhang.

Om angivelserna i tid, rum och social miljö är diffusa, så är texten i övrigt desto mer konkret. Vi får nära inblick i arbetet med fångst, jord och boskap, med mat och kläder. Också barnafödande och vård av barn och gamla finns med i denna historiebok, reproduktiva uppgifter som ju tagit en stor del av kvinnornas kraft i anspråk. Yttre fakta kompletteras på ett självklart sätt av tankar och känslor, ibland mer symboliskt än realistiskt: Då människan blev bofast fick kvinnan nya uppgifter, och "alla nya sysslor var sådana som band kvinnorna mera till husen. Ofta kom det en oro över dem, en längtan in i skogen och ut på vattnet. De fräste åt barnen och förbannade alla göromålen som hakade i varandra. En och annan försvann för att slå sig i lag med jägarna i vildmarken. Men de flesta övervann sin rastlöshet och gick in i sina omsorger" (s. 23).

Kvinnfolksköra ger en god uppfattning om kvinnoarbetets karakteristika, dess mångfald och splittning. Kvinnan var under förindustriell tid (som idag) den verkliga mångsysslaren. Hon tvingades behärska ett brett register av reproduktion och produktion, även delar av produktionen som räknades som manns. De reproduktiva uppgifterna styckade dagen i småbitar, många arbeten löpte parallellt och med ständiga avbrott. Denna kvinnoarbetets struktur är ett viktigt, men hittills obearbetat forskningsfält! "Hon kom in i en kretsång av sysslor med djuren och barnen, maten och kläderna. Mannes tid förblev i högre grad hans egen. Han kunde ägna sig åt att sitta i rådslag med de andra männen, att besluta om vad som var vems och hur allt skulle ordnas" (s. 23).

De båda citaten ger en uppfattning om att boken inte bara syftar till empirisk beskrivning av kvinnovardag. Lika viktig är nämligen tolkningen av kvinnans ställning under olika produktionsätt, klasskillnader kvinnor emellan, kvinnans förhållande till mannen. Just framväxten och institutionaliseringen av kvinnoförtrycket är ett centralt tema. Boken tar klart ställning för den livgivande kvinnokulturen,

mot den livsfientliga manskulturen. Varför låtsas vara värdenutral när verkligheten inte är det?

Illustrationerna harmonierar med texten: detaljtrogna teckningar av arbetsredskap, vackra färgbilder av kvinnor som fiskar, svedjar, väver och föder. Språket är lika poetiskt som bilderna, enklare men samtidigt dubbelbottnat. Ett barn kan läsa boken som en spännande berättelse, den vuxne ser bakom varje detalj mönstret, helheten.

Fiske og lokalsamfunn En artikkelsamling

red. af Iens Ludvig Høst og Cato Wadel
Tromsø, Oslo, Bergen: Universitetsforlaget 1980
352 s., fig. Scandinavian Books

anm. af Per Hetland

Artikkelsamlingen "Fiske og lokalsamfunn" har sitt utspring i miljøet ved Universitetet i Tromsø og er i første rekke laget for å dekke behovet ved fiskerikandidatstudiet på Institutt for Fiskerifag. Selv om boka ikke først og fremst er beregnet på et bredere publikum representerer den likevel et av de første mer tilgjengelige bidrag til nyere norsk fiskerisosiologi.

Alle artiklene, med ett unntak, er skrevet av enten sosialantropologer eller fiskerikandidater og artiklene begrenser seg til organisatoriske enheter på primærnivået. Boka er disponert i seks deler: 1) Arbeidsorganisasjon på fiskefartøyer, 2) Rekruttering til fisket, 3) Rekruttering av fartøyer og rederivirk-somhet, 4) Arbeidsorganisasjon, ledelse og eiendomsforhold i tilvirkningsbedrifter, 5) Samspill mellom bedrift og fiskeflåte, 6) Fiske og lokalsamfunn. Boka er forsynt med et forord som angir hvilken helhet de ønsker å sette artiklene inn i, samtidig som de enkelte delene er knyttet sammen med mindre innledninger. På tross av de mange bidragene (14) er det derfor likevel blitt en vellykket helhet over boka.

De to første artiklene av L.J. Chiaramonte og F. Barth gir en innføring i transaksjoner som empirisk fenomen og analytisk begrep, og utgjør en del av den mer teoretiske lest som boka er skodd over. Forholdet mellom teknologi og arbeid har blitt viet en stadig større interesse og I.L.Høst viser på en overbevisende måte hvorfor tråler-teknologien lett fører til høy "turnover": tekniske forbedringer av trålerne har gått i retning av å redusere muligheten til å utvikle ansvar, læring og sosial integrasjon. I del to framheves den uformelle sosialiseringen som finner sted i fisket, så godt som all opplæring til fiskeryrket går gjennom arbeidssituasjonen. Skole-

verket har i liten grad greid å fange inn denne situasjonen på en konstruktiv måte, skolen har derfor blitt en vei ut av yrket og lokalsamfunnet. Artiklene i del tre og fem viser hvordan de fleste fiskefartøyer/rederier er organisert som familieforetak. Dette gjør at bare en liten del av flåten inngår i vertikalt organiserte sammenslutninger mellom båttilvirkningsbedrift-marked. T.Trondsen har i denne sammenheng en artikkel hvor han viser utviklingen mot vertikal integrasjon i en situasjon med liten styring. Så godt som alle banklinebåtene i Tromsø kom i sin tid fra distriktene utenfor Tromsø, dette fikk følger både for arbeidsmarkedssituasjonen i de distriktene båtene kom fra og også for båtenes muligheter til å rekruttere nytt mannskap: Rekrutteringen var først og fremst stabil i de lokale fiskerimiljøer båtene kom fra. Den geografiske omlokaliseringen fikk derfor på lengere sikt negative følger både for rederiene og for de lokalsamfunn båtene kom fra.

Studier av tilvirkningsbedrifter viser at kjønn er en viktig organisatorisk faktor i arbeidslivet. Dette er et av de tema som blir satt i fokus i del fire. Arbeid på tilvirkningsbedrifter er som regel lite attraktivt, det er derfor arbeid som både kvinner og menn fortrinnsvis tar på seg i bestemte faser av sin arbeidskarriere. M.Lie viser at kvinner først og fremst tar arbeid på filetfabrikker etter endt skolegang, hvor man er i en søkende fase, og etter flere års karriere som husmor og barneoppdrager. Samtidig er bedriftene noe man kan ty til i mer uregelmessige faser av familiens utvikling.

De organisatoriske enheter som boka tar opp (den enkelte fisker, fiskerhushold, mannskap, rederi, den enkelte fiskeindustriarbeider og tilvirkningsbedrift) er alle beslutningsenheter som i Cato Wadels siste artikkel blir satt i forhold til lokalsamfunnet som arena eller sosialt felt. Cato Wadels artikkel kan sies å være opptatt av koordineringsproblemer på det lokale plan og setter dette i forhold til planlegging. Wadel argumenterer for at lokalsamfunnet må være en mer sentral planleggingsenhet i fiskerinæringa enn hva tilfellet er i dag.

Boka styrke ligger nettopp i den sterke fokuseringen på de enkelte beslutningsenheter på primærnivået, den dynamikk som karakteriserer disse enhetene blir ofte oversett i en større planleggingssammenheng. I en situasjon med stadig knappere råstofftilgang griper det offentlige styrende inn i fiskerinæringa på stadig flere felter. Tiltak som bygger på en statisk oppfatning av norsk fiskerinæring har vært satt ut i livet, noe de første tiltakene innenfor drivgarnsfisket etter laks er et eksempel på, med uheldige konsekvenser for lokale fiskerimiljøer.

Det problemer man står ovenfor i norsk fiskeriplanlegging, med knappere råstofftilgang og økt olje-

virksomhet i tilknytning til noen av de største fiskefeltene, må imidlertid løses ved at det drives fiskeriplanlegging både på sektorer og i lokalsamfunn. *Det motsetningsforhold som en kan finne mellom enkelte fiskerimiljøer, og som man så vidt aner enkelte steder i boka, må løses gjennom koordinering på overlokalt plan.*

Danske sagn I-VIII

af Evald Tang Kristensen
København 1980. 1326 Dkr.

anm. af Peter Ludvigsen

Evald Tang Kristensen (1843-1929) er uden sammenligning den største danske folkemindesamler. Som skolelærersøn var han vokset op i den pæne del af landproletariatet, og den indsigt han igennem sin opvækst fik i hverdagslivet kombinerede han som voksen med et højt ambitionsniveau og det mål af selvbevidsthed som skal til, når en hel klasse bliver mål for en enkelt persons totale interesse. Resultatet fylder flere meter på reolen. Af de mest kendte kan nævnes Jydske Folkeminder (bd. 1-13, 1871-97), Gamle Folks Fortællinger om det jyske Almuelev (bd. 1-6, 1891-94 og supplementbd. 1-6, 1900-05) og Danske Sagn (bd. 1-7, 1892-1901).

Danske Sagn er netop nu til at få i et genoptryk for (mange) penge. Og det er for så vidt godt. Spørgsmålet er, hvad der berettiger en genudgivelse i det prislag. Selve materialet har jo ikke ændret sig i et fotografisk genoptryk, og der må således være nye elementer i udgivelsen, som skal frigøre én for tanker om elementær spekulation i nostalgibølgen.

Tang Kristensens yngste søn har i den nye udgivelse bidraget med et biografisk indledningsafsnit, hvis indhold kunne tyde på, at genudgivelsen ikke er med bestemt adresse. Bengt Holbek nævner i sit forord, at man måske kan sige, at i sagnene har folket bearbejdet sine erindringer og erfaringer og uddraget essensen af dem i fortællingens form, og med den indstilling til materialet skulle der naturligvis være al mulig grund til en genudgivelse, hvis ide altså skulle være at etablere grundlaget for en bevidsthedsforskning (og det ville jo være noget af en befrielse, hvis flere folklorister fik lettet sig af sædet). For at etablere det nødvendige redskab, har Erik Høvring Pedersen så fået lov at lave det grove for således at gøre værket mere anvendeligt. Det er i registerbindet forsynet med meddelelser/optegnerregister, oversigt over anvendte forkortelser af personnavne (nyt), topografisk register og en meget praktisk ny topografisk nøgle. Alt i alt har EHP her gjort et stort arbejde, således at en række identi-

kationsindgange er mulige, selv om man nok kan have sin mistanke om hvilke typer forskning, der allerede i tilrettelæggelsen tilsyneladende har været tænkt på. Men når meddelerregisteret alligevel skulle ombyrdes, forstår jeg ikke, hvorfor det ikke er blevet gjort mere anvendeligt. Selv om opgaven på forhånd er gjort vanskeligt af Tang Kristensen, må man nok kunne forlange at registrenes alfabetisering indeholder den nødvendige ide. Jeg skal således hermed udlove en flaske rødvin i dusør til den, der kan forklare mig logikken i følgende udsnit af meddelerregisteret: Efter Mette Kirstine Pedersdatter kommer følgende række: Lærer Pedersens svigermøder, Udby; Postbud Pedersen, Fredericia; Pedersen, Hvalsø; Lærer Pedersen, Skibelund v. Vejen; Skomager A. Pedersen, Sorø; Seminarist A. Pedersen, Ulfborg; Anders Pedersen, Hvirring v. Horsens; Madam Pedersen, Vedsted by; Dyrslæge Andreas Pedersen, Samsø ...

På trods af indvendingerne er Tang Kristensens arbejde heldigvis det samme og nok en økonomisk overvejelse værd.

Tyrvään Manta eli Vaimo kun sairaita parantaa

(Manda från Tyrvis – eller Hustrun som botar sjuka) af Antti Nummi

Vammala 1980. ISBN 951-9352-03

anm. af Hindrik Strandberg

Sommaren 1980 utkom på Tyrvään Sanomats förlag en populärt skriven skildring på finska över ett par kvinnliga folkbotare som verkat dels i slutet av 1800-talet och dels i början av 1900-talet i Tyrvis socken i Satakunda i Finland. Tyrvään Manta på 77 sidor är skriven av Antti Nummi, en mycket flitig insamlare av folktradition för Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto (Folkdiktningens arkivet vid Finska Litteratursällskapet) Antti Nummi är till yrket filare men mycket intresserad av gammal folkmedicin.

Med det insamlade materialet som nu alltså föreligger i bokform vann Antti Nummi den av SKS år 1978 anordnade insamlingstävlingen om folkmedicin.

Skildringen av de två folkbotarna Amanda Pauliina Jokinen (1853-1922) och Hulda Maria Jokinen (1922-1962) inleds med en något invecklad och

svårförstådd genealogisk framställning av de båda botarna. I korthet kan man säga att Hulda Maria Jokinen är dotter till Amanda Pauliina Jokinen och hon fortsatte med sin mors verksamhet som folkboterska. En finländsk yngre parallell alltså till den nyligen i ett nordiskt sammanhang presenterade Hejnumkåringen från Gotland.

Den äldre folkboterskan Tyrvään Manta höll på med sin verksamhet som botare ända fram till sin död år 1922, men på senare år hade hon även hjälp av sin dotter som sedermera övertog moderns roll som folkboterska. Antti Nummi bygger sin framställning av de bägge folkboterskorna helt på det arkivaliska materialet för det mesta i form av efterlämnade brev av patienter som skrivit och bitt om hjälp. Några intervjuer med informanter som kommer ihåg boterskorna kompletterar framställningen.

Författaren säger att skildringen av Amandas och Huldass botarverksamhet är gjord av en lekman och avsedd för lekmän, den medicinska sakkunskapen skulle säkert betona helt andra saker i en dylik framställning.

Det äldsta brevet som bevarats är från år 1892 medan de yngsta breven är från år 1943.

Sammanlagda antalet besvarade brev rör sig omkring 3.000.

Det mest värdefulla med framställningen är att den ger oss en bild av den mångfald av sjukdomar som man hos dessa folkboterskor har sökt om hjälp för, samt om alla de olika mediciner som beskrivs i breven och som vid olika tillfällen har ordinerats.

I många fall utgör breven till Amanda och Hulda ett slags sista nödrop från olyckliga patienter runtom i landet. De båda boterskorna var nämligen kända vida omkring. Förutom de olika sjukdomar som man har sökt hjälp med så ger breven även en god bild av hur världen förändras med tiden.

I slutet finns en förteckning på en del av alla de olika mediciner som har ordinerats såväl av Amanda som av Hulda. Författaren påpekar att folkboterskorna i många fall har tillagt något ur sina egna förråd i de mediciner som de har ordinerat.

En stor del av de ordinerade medicinerna kunde köpas på apotek. Till slut ett axplock på några mediciner som ordinerats. Mot vilka sjukdomar medicinerna har ordinerats framgår det tyvärr inte. Förteckningen upptar bl.a. sådant som: Amerika plåster, Helvetets låga, Midsommarblommor, Kalkvatten, Enbärste, Konjak, Smultronsalva, Potatismjöl, Reumatismsalva, Kamfärtsprit, Smörsalva.

Den här sammanställningen på basen av de bevarade breven utgör som helhet ett intressant dokument över ett par folkboterskor framställt i en populär form. Materialet finns bevarat för vidare vetenskaplig forskning på området.

Maritim kontakt nr. 1

Udg. af Kontaktudvalget for dansk maritim historie- og samfundsforskning, Hellerupvej 51 E, st.th., 2900 Hellerup. 85 s. 35 Dkr.

Anm. af Torben Holm

Siden "Kontaktudvalget for dansk maritim historie- og samfundsforskning" blev etableret i 1974, har museer, foreninger og ikke mindst enkeltpersoner med interesse for maritime emner haft noget konkret at have deres interesse i. Det meget vitale kontaktudvalg har nemlig f.eks. taget initiativ til maritimhistoriske konferencer, ligesom det har udgivet en årlig bibliografi over maritim litteratur, en "Hvem forsker hvad?" og en guide til relevant kildemateriale i offentlige og private samlinger. Kontaktudvalget gæstredigerede ligeledes Nord Nytt nr. 5, (aug. 1979), hvor en nærmere præsentation af mål, midler og forskningsområde fandt sted.

Nu har man imidlertid yderligere ønsket at skabe en fælles platform i form af et tidsskrift: Maritim Kontakt, der for fremtiden skal udkomme "når muligheden er til stede".

Første nummer er især karakteriseret ved ikke alene et interdisciplinært samarbejde, men også et (tilsyneladende) frugtbart samarbejde mellem "fagforskere" og "fritidsforskere". Indholdet er følgende: Jørgen H. Barfod fortæller om en igangværende undersøgelse af Nyboder, Heine J. Kisby fortæller om sin personlige baggrund for at bygge modeller af Marstaljagten, Ole Mortensøn fremdrager en spændende sømandsdagbog fra 1800-tallet, Erling Pade beretter om en københavnsk urmagers opfindelse af et "Loggeuhr", Allan Hjorth Rasmussen udbygger sine undersøgelser af baggrunden for mistænkeliggørelse og selvtægt i 1870-80ernes indvandfiskeri, Birger Thomsen fortæller om den søværts bevogtning af De vestindiske Øer i 1760erne, Morten Gøthche fortæller om "Sluppen Ruth", der nu er under restaurering på Nationalmuseet, Jens Schou Hansen giver en oversigt over mulighederne for registrering af fortidsminder på havbunden ved hjælp af refleksions seismisk marinarkæologi og Hanne Poulsen advarer mod falske kaptajnsbilleder.

Det er urimeligt – og umuligt! – at vurdere et nyt tidsskrift på baggrund af redaktionsudvalgets hensigts erklæring og et enkelt nummer. Det fremgår imidlertid tydeligt, at bladet er udsprunget af et interessefællesskab og ikke af nogle formelle og overordnede 'videnskabelige' overvejelser. Men savnet af sidstnævnte opvejes af bidragsydernes konkrete og bærende glæde over at beskæftige sig med emnets mange aspekter.

Redaktionsudvalget understreger i forordet, at

man i bladet ønsker "at publicere studier fra både fagfolk og fritidsforskere til gensidig inspiration, således at disse arbejder udmærket kan være et skridt på vejen til noget, der endnu ikke er færdigarbejdet."

For mig at se er der her tale om en bemærkelsesværdig åbenhed på mindst to planer. Måske kunne den tjene som inspiration for andre faglige interessegrupper?

At maritim etnologi rummer store potentialer er åbenbart. Det mener jeg også, at Maritim Kontakt gør.

Sønderjyske Årbøger 1980

302 s. ill., medlemskrift for Historisk Samfund for Sønderjylland, pris 45 Dkr.

anm. af Inge Adriansen

Sønderjyske Årbøger er den største og mest omfattende blandt de danske lokalhistoriske årbøger. Dette skyldes, at Sønderjyllands historie er helt forskellig fra andre danske provinser. I den aktuelle årbog afspejler dette sig i mange af artiklerne, især i tre bidrag, der belyser de særlige forhold omkring landsdelens afstemning og genforeningen i 1920.

Af størst etnologisk interesse er arkivar Lars Henningsens afhandling om købmand og fabrikant Matthias Asmussen i Tønder (1755-1803). I dette bidrag til Tønder-egnens sociale og økonomiske historie belyses nogle af de første spirer til det industrialiserede samfund. Vanskelighederne med at skaffe teknik og kapital fremstår klart, ligeledes entreprenørens rolle i lokalsamfundet og hans opfattelse af almenvellet. Denne artikel fører naturligt videre til Helle Askgaards artikel om Danfoss, en af Danmarks største erhvervsvirksomhed, som ligger på øen Als. Artiklen benævnes som en montage om den befolkningsmæssige og bebyggelsesmæssige udvikling i Nordborg kommune. Også her berøres entreprenørens betydning for lokalsamfundet, men i denne samtidshistoriske skitse kan ikke gives så klare karakteristikker som i den førnævnte historiske artikel. Helle Askgaard påviser dog klart de fordele og de ulemper en stor erhvervsvirksomhed skaber for et lokalsamfund, og hun prøver at belyse deres politiske konsekvenser: Selvom halvdelen af kommunens vælgere er ansat på storvirksomheden, har det ikke betydet en venstredrejning. Socialdemokratiet er det rødeste parti, og fremskridtspartiet har mange vælgere.

Rømø

et bidrag til dens historie og beskrivelse

af Thade Petersen

280 s., ill., udgivet af Hist. Samfund for Sønderjylland 1979.

anm. af Inge Adriansen

Rømø er den sydligste af de danske vesterhavsøer. De særlige naturbetingelser i Vadehavet har været med til at sætte særpræg på øens kulturliv, ligesom de specielle statsretslige tilhørsforhold har gjort. En del af øen har hørt med til Sønderjylland (Slesvig), mens en anden del har været under rent dansk (kongerigsk) styre. En landsby som Juvre var delt, således at 7 gårde var danske, mens 4 gårde og 5 kådnersteder var under sønderjysk eller hertugeligt styre. Disse rester af middelalderlig forvaltning kunne spores i en række kulturelle forhold som gildeslag og landsbyfællesskab. Efter 1864 kom hele øen under tysk styre, og alle indbyggere fik nu samme statsretslige tilhørsforhold.

Bogen er en klassisk geografisk/historisk afhandling, der starter med en grundig redegørelse for landskabets dannelse, tidevandsforhold, sandflugt og slikaflejring. Øen kunne ikke føde befolkningen på ca. 1500 mennesker, og søfart blev derfor det helt dominerende erhverv. Sidste halvdel af 1700-årene var den store blomstring for søfarten, især på Grønlandsfarten blev der tjent store penge. Søfolk fra Rømø synes at have været helt uundværlige på hvalfangerskibe fra Holland, Hamburg og Altona, og mange rømøer blev kommandører, harpunerer eller bådsmand. Da mændene tog på havet, blev det kvindernes lod at fravriste den fattige jord det mest nødvendige udbytte. Driftsformen synes at have været meget primitiv, især på grund af dårlige redskaber. En bedring af landbruget skete først fra 1890'erne, hvor kraftfoder, roer, kalk og kunstgødning blev taget i anvendelse, og landbrug blev nu det vigtigste erhverv.

Bogens forfatter blev født i 1866 i den gård, der i dag kendes som Nationalmuseets Kommandørgård. Thade Petersen blev først journalist, senere præst, geograf og historiker. Det er en kyndig kulturgeograf og historiker, der har skrevet bogen ud fra kærlighed til Rømø's natur og folkeliv, kombineret med lyst til dybtgående studier over dens historie og evne til at fortælle i et levende sprog.

Thade Petersens beretning er skrevet af en dansksindet rømøer, men den suppleres på smukkeste vis af en række fotos, optaget 1905-21 af den tyske læge Th. Viswinkel, der flyttede fra Rømø efter grænsedragningen i 1920, da øen blev dansk.

Montaillou

En fransk by 1294-1324

Af Emmanuel Le Roy Ladurie

Atlantis förlag, Stockholm 1980

Anm. af Lars Lönnroth

Högt upp i franska Pyreneerna, nära gränsen till Spanien, ligger den lilla byn Montaillou. Den skulle säkert ha varit helt bortglömd av historien, om inte flertalet av befolkningen hade gått sta' och blivit kättare under medeltiden. Av denna orsak blev byborna på 1320-talet släpade inför Inkvisitionsdomstolen av den nitiske biskopen Jacques Fournier, som utsatte dem för närgångna förhör, redovisade i långa och utförliga rättegångsprotokoll på latin.

På grundval av dessa protokoll har den franske historikern Emmanuel Le Roy Ladurie nu byggt upp en fascinerande bild av livet i kättarbyn. Hans avhandling, som redan blivit en bestseller i Frankrike, USA och Tyskland, har på ett utmärkt sätt översatts till svenska av Jan Stolpe och presenterats i en underbart vacker, spännande och lärorik bok:

Le Roy Ladurie hör till de s.k. "nya historikerna", som framträtt i den franske tidskriften *Annales*. De försöker beskriva äldre tiders samhällen, speciellt de vanliga människornas levnadsvillkor, med hjälp av metoder lånade från folkdivsforskningen och socialantropologin. I stället för att granska regeringsdokument eller statliga räkenskaper i källkritisk belysning – som svenska historiker brukat göra – försöker de tolka de kulturmönster som kommer till uttryck i folkets egna berättelser, t ex sägner, sagor, skvallerhistorier, privatbrev, nedtecknade minnen, vittnesmål inför rätta osv. Inkvisitionens rättsprotokoll är för dessa "nya historiker" ett närmast idealiskt material, ty här får man faktiskt för en gångs skull *ordagranna* berättelser från medeltidens allmog om allt möjligt från häxor till klasskamp, från vardagsslitet på åkern till söndagens fester och skvallret om grannarna. Genom att systematiskt gå igenom hela det flöde av ord som utväxlades mellan inkvisitionsdomaren och de förhödra byborna kan Le Roy Ladurie rekonstruera hur deras bysamhälle och inte minst hur deras världsbild såg ut in i minsta detalj.

Man får t ex klart för sig, att montaillou-bornas religiösa kätterier var en social protest, som framför allt riktade sig mot det katolska prästerskapets girighet och utnyttjande av de fattiga bergsbönderna. Kättarna hade sina egna heliga män, som levde i absolut fattigdom och kyskhet upp i bergen och livnärdes av bönderna genom frivilliga gåvor. Böndernas egen livsföring var emellertid långtifrån puri-

nätterna igenom – har man en känsla av att ha levt i Montaignou i många år, allt mer knuten till dess kätterska invånare genom band av sympati och respekt för deras troskamp. Till denna förtrollning bidrar utan tvivel Le Roy Laduries stilkonst, som Jan Stolpes översättning gjort all möjlig rättvisa.

En invändning har jag trots allt mot den här på många sätt nyskapande avhandlingen. Varför har inte författaren diskuterat sina källor eller de problem som är förbundna med dem? På en nordisk forskarkurs i Danmark i somras gjorde han det faktiskt, och det framgick då bl a, att Montaignoubornas vittnesmål är starkt färgade av deras högsta naturliga önskan att slippa ut ur inkvisitionens klor: dāxxxx därför hade de också förmodligen diktat ihop åtskilliga detaljer som skulle göra ett bättre intryck på inkvisitionen. Varför tas inte detta problem upp till debatt, trots att Le Roy Ladurie utan tvivel varit högst medveten om det? Ur många svenska historikers synvinkel framstår en sådan underlåtenhet närmast som en döds synd.

När detta är sagt, skall det genast tilläggas, att en källkritisk detaljgranskning av inkvisitionsförhören med Montaignou-borna knappast kan ändra bokens huvudresultat. Ty de flesta av de kulturmönster som skildras är av en sådan art, att de inte har kunnat diktas ihop – de framgår så att säga indirekt och omedvetet av de goda Montaignoubornas vittnesframställning, vare sig de ljuger eller talar sanning. Sin sociala miljö och världsåskådning har de inte kunnat springa ifrån, inte ens inför förhördomarens stränga blickar.

Det är en fruktbar ny historieforskning som Le Roy Ladurie och Jan Stolpe nu introducerat i Sverige. Måtte den få många efterföljare! Måtte den också bidra till att historieämnet, som under senare år blivit skamligt försummat i skolorna, åter kommer till heders bland vanligt folk!

tansk. Några av dem levde så glatt och vällustigt som fattigdomen och inkvisitionsdomstolen tillät. Först mot slutet av sitt liv brukade de "omvända sig" till de heliga männens stränga levnadsregler.

Genom Le Roy Laduries framställning lär man känna inte bara byns sociala mönster och mer eller mindre "osynliga" regler för mänsklig samvaro, utan också en lång rad individer i Montaignou, t ex den fromme fåraherden Pierre Maury, den lidelsefulla adelsdamen Beatrice de Planisolle, den hycklande "helige mannen" Belibaste, den kärlekskranke intrigmakaren Pierre Clergue och många andra. Man får levande interiörer från kättarnas hemliv, t ex deras vana att avlusa varann inpå bara kroppen under vänskapligt småprat, deras sexuella tabun och fördomar, deras tankar om liv och död. När man till slut har läst färdigt – och man sträckläser den mer än gärna

14 augusti 1894

En bok om arbetarna i bokbinderi och emballage-industri i Lund.

Af Sven B. Ek

Etnologiska sällskapet i Lund 1974. 136 s. ill.

Anm. af Svend Aage Andersen

I sin første studie af arbejderkulturen i Lund foretog Sven B. Ek en nøjere undersøgelse af arbejderkvarteret Nöden fra dets fremkomst omkr. 1875 til omkr. 1920 ("Nöden i Lund" 1971). Undersøgelsen var primært baseret på interviews med den ældre arbejderbefolkning, taget i midten af 1960'erne af studerende ved Folkliivsarkivet i Lund under ledelse af Ek.

I sin anden Lund-studie beskæftiger Ek sig ikke med en særlig bydel (Nöden), men med en særlig arbejdergruppe, bogbinderne, og deres fagforening. Bogen er et jubilæumsskrift for Lunds bogbinderfagforening – og som sådan et bestillingsarbejde. Hermed sættes naturligvis visse rammer for bogen. Men både fagforening og forfatter ønskede imidlertid et anderledes jubilæumsskrift end det traditionelle. I stedet for at skildre selve fagforeningens udvikling har Ek valgt at skildre menneskene bag fagforeningen og produktionen. Udgangspunktet er den 14. august 1894, da fagforeningen blev til, og bogen handler så "om tiden for fackforeningens tilblivelse, om bokbindarnas miljö i hem och arbete, om deras och andra arbetares förhållande till boken och om hur de oplevde sig själva och ansågs av andra". (7) Herigennem belyses baggrunden for bogbinderens virksomhed i fagforeningen.

Men bogens første ti kapitler (ca. 80 s.) belyser bogbindermiljøet før og omkring århundredskiftet, bevæger Ek sig i de sidste fire kapitler (ca. 30 s.) frem til årene efter 1939, hvor fagforeningen som følge af en pludselig og kraftig medlemsforøgelse ændrede karakter. Parallelt hermed ændrer også fremstillingen karakter – i retningen af det traditionelle jubilæumsskrift. Udviklingen forfølges her primært ud fra fagforeningsprotokoller, årsberetninger o.l. Indenfor de afsatte rammer kan der dog her kun skitseres nogle hovedlinjer i udviklingen op til 1973, da afdelingen ophørte som selvstændig fagforening ved dannelsen af det Grafiska fackförbundet.

Også bogens tre første kapitler bliver stående ved det antydende, og først fra kap. 4 udfoldes der større analytiske bestræbelser. Ved hjælp af samtidige dokumenter (aviser, politijournaler, fagforeningsprotokoller m.m.) tegnes i de første kapitler et svagt rids af udgangssituationen: arbejdernes kår og fagforeningens start.

Gennem forøvrigt hele bogen lader Ek ved hyp-pige og lange citater i høj grad sine kilder tale for

sig selv. I kap. 4 tegnes der således bl.a. ud fra erindringsbøger og Martin Kochs roman "Elin" (1912) et billede af bogbindernes miljø. Omkring 1894 var håndværkssvenden blevet håndværksarbejder, men selv midt i en accelererende industrialiseringsproces levede resterne af et gammelt håndværksmønster videre. F.eks. boede flere af bogbinderne anno 1894 som lærlinge eller svende endnu hos deres mester, og det har naturligvis ikke været let at tilhøre sin arbejdsgivers husholdning og samtidig være aktiv fagforeningsmand.

Også interviews med bogbindere fra Lund viser, at meget af det gamle håndværksmønster levede videre frem i 1900-tallet. I kap. 5 gengives (iøvrigt uden nærmere kildeangivelse) en skildring (et erindringsuddrag?) af lærlingenes ansættelsesforhold omkring 1894, og i kap. 6 bringer Ek et uddrag fra den "bokbinderrapport", som i 1971 blev udarbejdet af en gruppe studenter fra Folkliivsarkivet i Lund i samarbejde med bogbinderforbundets Lundafdeling. Heraf fremgår det, at de fleste læredrenge måtte begynde som "springpojke", inden selve læretiden begyndte. Men når man først var blevet læredreng, steg man hvert år i graderne. Til gengæld kunne man være næsten sikker på at måtte forlade værkstedet, når man blev svend.

I kap. 7 belyses ud fra føromtalt interviewmateriale arbejdernes læsevaner omkring århundredskiftet. Interviewene viser, at avisen, evt. suppleret med et ugeblad (Allers familiejournal), var den eneste eller i al fald hovedlekturen i mange hjem (58). Det var især manden, der læste; for konen var der kun meget lidt tid dertil, idet aftnerne hyppigt tilbragtes med at sy eller strikke strømper. Af kap. 8 fremgår det, at spørgsmålet om børnenes fortsatte studier efter folkeskolen helt savnede aktualitet i mange af hjemmene – bl.a. som følge af dårlig økonomi, begrænsede lånemuligheder og manglende uddannelses-traditioner. I størstedelen af interviewmaterialet udtrykkes der imidlertid en positiv attitude til de arbejderbørn, som det lykkedes at få uddannelse ud over folkeskolen (65). Men optegningsmaterialet viser endvidere, at interessen for seriøs læsning og for børnenes videreuddannelse var størst i arbejderfamilier med håndværker- og bondetraditioner, med borgerlige sympatier og i arbejderfamilier, som ikke kan henføres til den udprægede kropsarbejderklasse (68).

Dette fører over i spørgsmålet om økonomiske og sociale afskygninger indenfor den samlede arbejderklasse, f.eks. grupper med stærkere uddannelses-traditioner og ambitioner end andre. Typografer og bogbindere ansås for lidt finere end kropsarbejderne, og bogbinderne nære relation til bøgerne kunne give anledning til at tro, at bogbinderne udgik fra de mest læseinteresserede familier i arbejderklassen.

Denne tese kan imidlertid ikke bekræftes af interviewmaterialet. Dette viser derimod, at en meget stor del af bogbinderne havde sigtet mod studier, som aldrig blev til virkelighed. Ek antager her, at bogbindererhvervet da fremstår som et "næstbedste" erhverv både for forældre og børn. Meget taler således for, at bogbinderne udgjorde en stor del af tidens "intelligensreserve" (72). Hertil kommer, at de interviewede bogbindere sjældent havde industriarbejdere og grovarbejdere som fædre, men i stor udstrækning rekrutteredes af "överklassen inom samhällets ekonomiska underklass" (dvs. håndværkere, kvalificerede arbejdere el. lavere tjenestemænd).

I kap. 10 undersøger Ek grunden til, at bogbinderne – ligesom typografer og litografer – blev anset for at være "arbejderklassens aristokrater", selv om deres økonomiske vilkår ikke var meget bedre end andre arbejderes og deres arbejdsvilkår næppe var sundere. Det viser sig, at bogbinderne pæne tøj

– man kunne tillade sig at gå med "slips og krave" – var af afgørende betydning. Det pæne hverdagstøj gav bogbinderne en prestige, som indebar en større agtelse. Da dragten var "en symbol för människans ställning i klassamhället" (78), fik den for de store arbejdergrupper i tunge arbejder karakter af økonomisk klassemærke. Gennem en undersøgelse i "Bokbindarrapport" finder Ek endvidere belæg for, at også andre arbejdergrupper betragtede bogbinderne som lidt finere.

Sammanfattende om jubilæumsskriftet må det siges, at det er et meget læt læst, velskrevet og for de fleste kapitlers vedkommende virkelig spændende og interessant skrift. Forskningsmæssigt indtager de enkelte kapitler en noget forskellig status; det er i denne sammenhæng de sidst og mest udførligt refererede kapitler, som har størst værdi.

Det skal nævnes, at bogen er illustreret og foruden et engelsksproget sammendrag medtager en række bilag bagest i bogen.

Jahrbuch für Volkskunde und Kulturgeschichte. Jahrgang 1978

Akademie-Verlag, Berlin. 282 s. DDR 25,- M

anm. af Svend Aage Andersen

I DDR er interessen for kulturhistorien ligesom i Vesteuropa i løbet af de seneste 10-15 år blevet mærkbart forstærket. Som herhjemme er kulturhistorieskrivningen dog i sammenligning med den økonomiske og specielt den politiske historieskrivning endnu ringe udviklet. Men selv om de østtyske forskere synes at være enige om, at man endnu ikke har nogen fuldt udarbejdet videnskabelig "marxistisk-leninistisk" kulturteori, kan man dog roligt

fastslå, at man i DDR er kommet ganske langt – både med hensyn til kulturteori og hvad angår *historisk-empirisk* forskning. Der er derfor god grund til for folkelivsforskere og kulturhistorikere at vende sig mod DDR, for der er noget at hente.

I DDR er "Jahrbuch ..." et vigtigt forum for den kulturteoretiske og kulturhistoriske diskussion. For den der vil følge med i den forskningsmæssige udvikling i DDR – og i Østeuropa i det hele taget – er "Jahrbuch..." således et uundværligt orienteringsgrundlag. Årbogen, der er på næsten 300 trykte sider, indeholder foruden en række selvstændige enkeltafhandlinger dels beretninger og meddelelser om forskningsaktiviteter og -resultater, dels en række yderst kvalificerede anmeldelser af de nyeste publikationer indenfor forskningsfeltet.

Da centralkomiteen for SED (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands) afholdt sin 6. kongres i 1972, fremførte Kurt Hager i sin tale for første gang et bredt kulturbegreb omfattende helheden af livsbetingelserne som grundlag for den officielle kulturpolitik. Allerede i årene forinden havde dobbeltbegrebet "kultur og levevis" vundet almindeligt indpas blandt folkelivsforskerne. Ved den 8. partikongres i 1971 anvendtes i forbindelse med de kulturpolitiske redegørelser begrebet "den socialistiske levevis" – et begreb, som kulturteoretikerne siden har arbejdet ihærdigt på at udmøntge. Sideløbende med udbredelsen af begrebsparret "kultur og levevis" etablerede sig endnu et par komplementærbegreber, "Kulturgeschichte/Volkskunde", i den videnskabelige sprogbrug. I konsekvens af denne udvikling var man i 1969 på centralinstituttet for historie ved Videnskaberne Akademi i Berlin begyndt at opbygge et nyt videnskabsområde med betegnelsen "Kulturgeschichte/Volkskunde". Herfra udarbejdedes værket "Zur Geschichte der Kultur und Lebensweise der werktätigen Klassen und Schichten des Deutschen Volkes vom 11. Jahrhundert bis 1945" (1972), der nok må siges at udgøre en foreløbig milepæl i DDR-Volkskundens nyere udvikling.

Som en følge af disse faglige og fagpolitiske udviklingsprocesser indledte "Jahrbuch...", der til og med årgang 1972 udelukkende havde været fagorgan for Volkskunde-faget, i 1973 en ny serie, hvor årbogen blev organ for såvel Volkskunde som Kulturgeschichte. Den marxistiske kulturhistorieskrivning, som altså endnu må betragtes som værende i sin vorden, fik hermed sit første DDR-periodikum. Endnu med årgang 78, det 6. bind i den nye række, er det dog som før Volkskunde-bidragene, der dominerer.

Af årbogens seks afhandlinger falder de fire ind under folkemindoforskningens traditionelle genstandsområde. De to sidste er derimod blevet til indenfor rammerne af den forskning i de arbejdende klassers

og lags kultur og levevis i overgangen fra feudalisme til kapitalisme, som siden 1975 har været igang på forskningsområdet Kulturgeschichte/Volkskunde. Den ene omhandler det tyske landbrug i senfeudalismen, og den anden belyser ud fra en Dresdner pottemagerfamilies historie overgangen mellem håndværk og manufaktur. Årbogen har således ikke noget egentligt fælles tema, men de fire andre bidrag omhandler dog alle folkeviser og folkedigtning. Her skal først og fremmest nævnes Hermann Strobachs forholdsvis lange afhandling om Herders folkevisebegreb, der vurderes for sin betydning for henholdsvis Herders samtid og for nutiden. Fremhæves må endvidere Brigitte Emmrichs interessante afhandling om viseforbudet efter den franske revolution og den dermed sammenhængende konfiskation af samfundskritiske viser.

I årbogen findes også en kort beretning om den tysk-polske historikerkommissions 23. samling i Magdeburg i sommeren 1976. Konferencen, der var helliget kulturhistoriske problemstillinger, gav klare signaler for en tendens til genstandsudvidelse i historievitenskaben over mod kultur. Man var enige om, at et fuldstændigt billede af historien også måtte indebære en inddragelse af kulturen som en væsentlig side af samfundsprocessen. Såvel østtyske som polske deltagere i konferencen tog udgangspunkt i et bredt kulturbegreb, der ikke reducerer kultur til et samfunds eller en classes åndelige liv, men omfatter arbejdskulturen, familierelationer, fritid og rekreation, arbejderfolklore, skik og brug, moralske og kunstneriske værdier og normer osv. (178). Den marxistiske kulturhistorieskrivnings genstand betegnedes af østtyskeren Peter Schuppan som "en række komplekse samfundsmæssige virkningssammenhænge, som lader sig opdele i tre forskningsområder." (177). Det drejer sig her for det første om "livsbetingelserne og levemåden hos medlemmerne af en klasse, et lag eller en gruppe", for det andet om "de institutioner som traderer, styrer og formidler livsbetingelserne, levemåden, det åndelige livs former og indhold, behovene og individualudviklingen", og for det tredje om "de verdensanskuelsesmæssige opfattelser og idealer i en classes verdens- og menneskebillede, som vurderer og bevidstgør livsbetingelserne, levevisen, behovene og personlighedsegenskaberne samt artikulerer klassebetingede målfremstillinger." (177f). På linje hermed fremhævede polakken A. Grabski kulturhistorien som en af historievitenskabens tre hovedområder ved siden af den politiske og den økonomiske historie. Indenfor kulturhistorien skitserede Grabski tre retninger: 1. udforskningen af hverdagslivets historiske former, 2. åndelig kultur som verdensanskuelsesmæssigt værdisystem, og 3. enkelte klassers og lags socialhistoriske udviklingsprocesser. (178).

På konferencen drøftedes foruden mange andre problemer også spørgsmålet om den kulturhistoriske udviklings periodisering. Der var her enighed om, at den kulturhistoriske periodisering ikke kunne ske på grundlag af "en skematisk overtagelse af forskellige andre historiske fagdiscipliners periodiseringer." (180). Kulturhistorien måtte derimod foretage sin historiske periodisering ud fra specifikt egne kriterier og ikke støtte sig til f.eks. litteraturhistorien.

Fra konferencen, der havde deltagere fra de fleste historiske fag og discipliner, skal til sidst nævnes, at den østtyske litteraturforsker Rainer Rosenberg fremførte den tese, at udforskningen af de kulturhistoriske aspekter var et immanent og anliggende hos litteraturvidenskaben, specielt når denne ikke begrænsede sin forskningsgenstand til rent "intralitterære" processer og forandringer. (180)

Som et vigtigt resultat af konferencen blev der fra de tyske deltageres side ytret ønske om at få etableret et interdisciplinært samarbejde på det kulturhistoriske område. Dette ønske søges efter konferencen omsat til praksis gennem konstitueringen af en interdisciplinær arbejdsgruppe.

Afslutningsvis skal det til alle årbogens bidrag bemærkes, at de naturligvis alle er udformet på grundlag af KP-marxismens officielle overordnede verdensanskuelse, "marxismen-leninismen", hvilket på sine steder kan give dem en ideologisk, dogmatisk karakter, men dog samtidig ikke hindrer dem i også at udvikle videnskabeligt holdbare og inspirerende erkendelser.

Seksualundertrykkelsens historie

Af Jos van Ussel

København 1978

Anm. af Martin Zerlang

Jos van Ussel har skrevet en aldeles glimrende bog om seksualundertrykkelsens historie. Den er skrevet i et fræsende, medrivende tempo, drevet frem af et engageret, men også velfunderet overtryk.

Bogen er god, fordi den skildrer seksualundertrykkelsens historie som et led i en bredere socialhistorisk udvikling. Familiens historie, skolens og opdragelsens historie, arkitekturens, interiørets og etikettens historie såvel som nær- og fjernsansernes historie må med i skildringen for at give den bund.

Seksualiteten bliver på intet tidspunkt taget for givet. Den er slet ikke en selvfølgelig, rent biologisk kraft, som i løbet af historien udsættes for tabuer. Tværtimod viser van Ussel, at seksualitet ikke bare i sine ytringsformer, men overhovedet som fænomen er et historisk produkt.

Det er tesen, at først med samfundets borgerliggørelse samlede de seksuelle komponenter fra talrige adfærdsmåder til et hele. Først med arbejdsdelingen, den markedsrettede produktion, opdelingen af samfundet i private og offentlige sektorer, og adskillelsen af opdragelsen fra produktionen ændrede menneskenes indstilling til de andre og den egne krop på en sådan måde, at bestemte ytringer blev opfattet som decideret seksuelle og som repræsentanter for det nye begreb "seksualitet". Opmærksomheden på disse ytringer var ligefrem proportional med den moralske/hygieniske/religiøse e.l. undertrykkelse af disse. For så vidt kunne man sige, at seksualundertrykkelsen skabte seksualiteten som samlet fænomen.

Dermed handler bogen ikke bare om en af de hvide pletter på historieskrivningens landkort. Den handler også om, at historikerne skal lære at se *historisk* på historien, istedet for anakronistisk at tolke den gennem moderne begreber. Når vi ved mere om forgangne århundreders love, læreanstalter og krige end om menneskene, så er det fordi historikerne har forudsat en tidløs menneskemodel. (s. 131)

Jos van Ussels primære kilde til seksualundertrykkelsens historie er "undertrykkernes" bøger, dvs. de etikettebøger og opdragelsesskrifter, som fra 1500-tallet til 1900-tallet er blevet holdt frem for børnene, de unge og de voksne. Han indlejrer sine tolkninger i en socialhistorisk beskrivelse, der viser at barndommen, ungdommen og kernefamiliens opdragelsesmønstre er historiske fænomener ligesom seksualiteten. Men herfra følger han så, hvad Erasmus, Rousseau, filantropisterne Campe og Salzmann og den moderne tids sexologer har haft at sige om "det seksuelle".

Hos de tidlige humanister diskuteredes seksuelt samkvem for det første som et led i en bred vifte af kropslige udtryksformer, der den gang endnu ikke var sammenfattet og synligt som en dæmonisk seksualitet; og for det andet opfattedes de "seksuelle" problemer som mellem menneskelige problemer.

Med den stigende grad af samfundsmæssig isolering af menneskene og individualisering af omverdensforholdet forvandlede disse mellem menneskelige problemer til moralske problemer. Skamtærsklen blev flyttet ind i sjælen, og "man" følte ikke så meget skam over for andre, som over for sig selv. Men samtidig med at kropslig udfoldelse blev hæmmet på alle mulige måder – med stole, der bandt den enkelte krop til den mest isolerede, asekuelle og (for bestemte samfundslag) optimale arbejdsstilling, med tøj, der snørede og snørede kroppen ind, med gafler og knive, der gav afstand til det dyriske kød, med lommetørklæder der fjernede oplevelsen af den egne krop osv. osv. – samtidig med denne hæmning af kropsligheden udvikledes en langt mere intens psykisk følsomhed over for kroppen og

det seksuelle.

Selve det sansmæssige forhold til omverdenen skiftede karakter. Ligesom vidt forskellige kropstyper efterhånden samledes til fænomenet seksualitet, således samledes smagen, følelsen lugten og hørelsen under synets overblik. Øjet blev lystens formidler. Og klart nok: da både seksualundertrykkelsen og formidlingen af sanseligheden gennem synet var led i udformningen af en instrumentel-rationel indstilling til omverdenen, så måtte filantropistpædagogerne *rationelt* erkende at de, hvis deres indsats i kampen mod masturbation osv. skulle bære frugt, måtte forbinde det seksuelle med det sociale:

"Året 1787 danner højdepunktet i den tyske seksualoplysnings historie. Den problematik, som før kun optog nogle sider i en bog, er nu blevet til hovedtemaet i talrige bøger. De bedste blandt opdragerne, lægerne og moralisterne var nået til den indsigt, at et antal problemer, såsom konditioneringen af skamfølelserne, de uægte børn, barnemordet, selvtilfredsstillelsen, retarderingen, blot er dele af en helhed ... Man nåede til den erkendelse, at individuelle aktioner, som Rousseau, Basedow eller Salzmann endnu anbefalede, ikke slog til, idet problemet var strukturelt bestemt. Man appelerede derfor til fyrsten og forlangte større spredning af den økonomiske velstand og mindre udbygning af børnene fra forældrenes side". (228)

Etableringen af seksualiteten som problem medførte således efterhånden samtidig en erkendelse af problemets sociale og historiske oprindelse. Hos disse filantropister spillede megen psykologisk styring imidlertid endnu med, og slørede erkendelsen. Deres forhold til publikum gav dem lejlighed til at kanalisere deres egen hæmmede seksualitet ud i sadistiske trusler mod de masturberende og i ikke mindre sadistiske terapier.

Jos van Ussel fortsætter videre fra denne kulmination i seksualundertrykkelsens historie til den seksuelle emancipation fra slutningen af 1800-tallet og frem til den nyeste tid. Han demonstrerer overbevisende, at denne moderne tids problemer har sine historiske forudsætninger i det, han kalder borgerliggørelsen, — og at historisk bevidsthed er forudsætningen for en videreførelse af opgøret med denne borgerliggørelse. Et sted man kan hente meget historisk bevidsthed er her i Jos van Ussels bog om seksualundertrykkelsens historie.

Vardagslivets generativa grammatik — vid gränsen mellan natur och kultur

Af Erik Wallin

CWK Gleerup, Malmö 1980. Skr. 95,-

Anm. af Martin Zerlang

Det er et spændende emne, som Erik Wallin tager op i sin store afhandling: Hvad er hverdagen for noget? Hvorfor er den så forsømt i det praktiske-politiske liv? Hvorfor findes der ingen interesseorganisationer, "som bevakar detta enkla intresse: *att under vardagsdygnets 24 timmar inte krasas sönder* av alla de nya påfund och sinsemellan motstridande krav som ställs på människorna"? Og hvordan udarbejder man en "grund-model" eller en "samvetenskab" (bemærk ordspillet på samvittighed) som gør det muligt at beskrive hverdagen og opstille samlede, begrundede fremtidsperspektiver for samfundsudviklingen?

Og det er også et spændende sted, at EW søger denne grundmodel — omend et selvfølgeligt sted for en kultur- og tids-geograf. Grundlaget for tilværelsen og hverdagen finder han i sammenhængen tid-rum-materie. Disse tre grund-dimensioner behandles i de forskellige videnskaber ud fra forskellige synsvinkler: men hvis de "i grunden" er en og samme ting, uanset om de kan anskues biologisk, geografisk, psykologisk, økonomisk osv., så må man også, hævder EW, kunne finde et fælles beskrivelsesapparat for disse forskellige videnskaber, ja, ligefrem overskride det gamle skel mellem natur- og kulturvidenskaber.

Videre hævder han, at da tid-rum-materie ikke bare er beskrivelsesdimensioner, men også "*resurs-dimensioner*" (41), så fører beskrivelsen direkte over i, eller er ligefrem det samme som en konkret forankret ideologikritik af de herskende forhold og en begrundet politik for det kommende samfund. Beskrivelsen bliver nemlig samtidig "en budgetering av hur handlingsutrymmen skall disponeras för att ett visst fenomen skal *äga rum och tid*". (41).

Og mere i det små betyder det, at han selv har lagt op til, at bogen anmeldes og kritiseres af folk fra andre fag.

Mit faglige udgangspunkt er litteraturvidenskab, men det er (også) et fag, som så at sige i kraft af emnet har orienteret sig mod en række andre videnskaber og søgt at sammenkæde f.eks. socialhistoriske, psykoanalytiske og lingvistisk-litterære analyse-måder. Og det man kunne kalde hverdagsbevidsthed er også kommet i focus her.

Fra marxisten Georg Lukacs og hans beskrivelse af kapitalens bevidsthedsformer går der en lige linje til Agnes Hellers teorier om behov og om hverdagen. Sigmund Freuds beskrivelse af "hverdagslivets psykopatologi" har haft en stor betydning og er blevet opfattet som en subjekt-orienteret fremstilling af de samme problemer, som (f.eks.) Lukacs belyste ud fra objektive socialvidenskabelige positioner.

Og koblingen mellem marxisme og psykoanalyse — bl.a. via sprogvidenskabelig inspiration — har givet resultater som Henri Lefebvres store "Critique de la vie quotidienne" og Thomas Leithäusers bøger om "Alltagsbewusstsein".

Alle steder spiller tid-rum-materie dimensionerne en central rolle. Freud kalder sin model af det psykiske apparat "topologisk" – og spørgsmålet om fortrængning og erindring handler jo i bund og grund om tidsdimensionen. Lukacs har beskrevet tingsliggeren som en effekt af, at tiden bliver lønarbejdets værdimål – og derfor stivner til et rum. Lefebvre har hentet begrebet isotopi – det af betydningssammenhænge befinder sig "samme-sted" – fra sprogvidenskaben, men anvendt det på sociale processer som urbaniseringens historie.

Osv. osv. Men det overraskende er, at EW bortset fra et vagt andenhåndskendskab til Marx og Freud har styret fuldstændig uden om denne type litteratur. Selv om den altså både har tid-rum-materie som akse og hverdagen som emne. Og det er ærgerligt, for EWs spændende projekt kunne utvivlsomt være faldet bedre ud, hvis han havde suppleret sin meget anglo-saxiske orientering med studier i disse andre forskningstraditioner, som der her er blevet peget på.

Som hans "grund-model" ser ud nu, synes jeg, at den er alt for skematisk, alt for tavs om, hvordan der springes fra de forskellige niveauer, fra klasseplassering til karakterstruktur f.eks., og at den er alt for styret af inspirationen fra "de biologiske livsvidenskaber".

Freud var – i øvrigt sans comparaison – også styret af datidens naturvidenskabelige videnskabsideal. Han håbede gennem det meste af sit liv at finde et neurologisk og biologisk grundlag for de psykiske processer; men han stødte igen og igen ind i problemer, som tvang ham til nuancering og revision af sine teorier. EW udnævner uden videre teoretiske dikkedarer cellen og stofskiftet til "prototypen för en dialektisk storhet" (171) og går rask videre fra cellen til samfundet.

Cellen både anskueliggør og grund-lægger "en mer allmän trialitet i tillvaron" (65). Denne trialitet viser sig ikke bare i, at der er tre vekselvirkende dimensioner (tid-rum-materie), men også i selve den "kløvning" af tid-rum-materien som giver en entitet ex-sistens. (s. 65, skilletegnene der fremhæver ordenes bogstavelige betydning er EWs). EW skriver:

"Klyvningen kan vara mycket konkret som vid förlösning av ett människobarn, eller mer abstrakt som vid personbildning då 'Jag' kan särskilja 'Sig-Själ' från resten av tillvaron. Ur varelsernas synsvinklar etableras ett *inre* och ett *yttre*. Ett inre och yttre skulle emellertid sakna mening om det inte fanns något/någon *däremellan*. Det är detta mellan-skikt, detta intermedium mellan det inre och det yttre, som en stor del av avhandlingen går ut på att försöka lära känna. Det gäller att inta den tredje ståndpunkten, den som finns mellan den ena och den andra 'sidan' och som möjliggör att 'sidorna'

får mening". (65)

EW støtter sig i denne fremstilling af tilværelsens "trialitet" på nogle franske matematikers opstilling af tre grundmønstre, som skulle optræde i de mest forskellige sammenhæng, og som Jean Piaget har anvendt på kompetance-udviklingen hos mennesker. EW bearbejder denne opfattelse til en såkaldt Ana-Dia-Kata-logik, som dels opstiller et vel principielt uendeligt antal "trialiteter" eller "triangler" og dels kobler dem sammen som f.eks. i denne betragtning af *tid*:

Ana-versionens "det fremtidige", Dia-versionens "det nuværende" og Kata-versionens "det forgangne" kobles vertikalt med "trianglerne "før-mens-efter", "livstid-årstid-klokke-tid" og "frembringer-tilbagevender-går". (67)

Koblingen sker ikke gennem analogier, men homologier, dvs. påvisning af strukturelle, formmæssige ligheder (173) mellem de mest forskellige fænomener – fra cellen til samfundet. Således kan personer svarer til celler ligesom opvækstmiljø kan svarer til cytoplasma og socialhistorie til histologi.

Homologier kan være en udmærket ting, så længe man savner præcise forestillinger om de konkrete formidlinger, hvorigennem et individ f.eks. psykisk internaliserer en række sociale omgangsformer og dermed udvikler en karakterstruktur, der svarer til social placering. Men EWs homologier forekommer mig i bund og grund at sætte cellens tendenser og poler som det sted, hvorfra konflikter osv. "emanner" eller stråler ud i psykiske lidelser, klassekamp og så fremdeles. Efter opstillingen af en Ana-, en Dia- og en Kata-kosmologi skriver han således:

"Mot ovanstående bakgrund blir det 'som upplagt' att betrakta de olika *konflikterna* i tillvaron, både de stora konflikterna mellan olika 'klasser' och de 'små' konflikterna i vardagslivet *som uttryck för dessa olika tendenser*". (77)

Glidningerne fra niveau til niveau, opstillingen af homologier hjælper gang på gang frem af ordspil og bogstavelig læsning af forskellige begreber. Men når han hjælper Marx' vare-analyse over i sin Ana-Dia-Kata-logik med et sådant ordspil ser man både hvor afhængig mange teser er af det sprog, bogen er skrevet på, og hvor unødige krumspring der gøres. For Marx' vare-analyse er om noget en materialistisk beskrivelse gennem tid- og rum-kategorier. Men EW foretrækker ordspillet:

"Marx såg tydligtvis (handels-)varan som en fundamental och grundläggande 'cell', 'holon', 'integron', 'entropia' eller dialektisk storhet i de västeuropeiska samhällsbyggnaderna på 1800-talet. Genom att 'förstå' varan som fenomen, så 'förstår' man (nästan) hela samhällsbyggnaden. Tyvärr har jag själv inte haft möjlighet att läsa Marx's skrifter på original-språket (tyska). Eventuellt kan dock Marx's varu-begrepp

vara *generellare* än att avse (enbart) det vi kallar handels-varor. Säger man *ett* vara i stället för *en* vara, så inser man att begreppet vara (åtminstone på svenska) kan *orienteras mot tiden eller rummet*, i stället för mot materien". (173)

I den avsluttande eksemplifikation på analysmåden – den i övrigt på mange måder fine og inspirerende beskrivelse af idrættens rolle og udvikling i Sverige – er det påfaldende at det netop er de steder, hvor der foretages konkrete historiske analyser og socialpsykologiske antagelser (s. 250, 253), at beskrivelsen bliver specifik i stedet for skematisk. Og omvendt er historieskemaet med krikens, -kronens og nationalstatens epoker koblet med vegetale, insektale og animale celletyper et eksempel på den type beskrivelser, hvor jeg står af. "triangleerne" og koblingerne synes mere at skulle bekræfte skematikken end belyse socialhistorien.

Jeg har selv gjort (meget mindre ambitiøse) forsøg på at nærme mig et fælles beskrivelsesapparat ved sammenkædningen af socialhistorie, socialpsykologi og tekstanalyse – med særlig vægt på tidsstrukturer som den samlende størrelse. (Se tidsskriftet Kultur & Klasse nr. 38) Og læsningen af EWs bog har givet mig mange impulser til at gå videre med dette. Men læsningen har også gjort mig opmærksom på de problemer, der står tilbage at løse, før selv mindre ambitiøse grundmodeller kan give praktiske resultater.

Krøniker.

Beretninger på vendelbomål.

Af Ejnar Jensen

Aalborg Universitetsforlag, serie om folkekultur nr. 3, 1980. 46,- Dkr

Redigeret af Maren Bak og Mogens Baumann Larsen

Anm. af Peter Ludvigsen

Alborg universitetscenter er som nyt universitet vældig opsat på at legitimere sig i en region, der qua sin placering som udkantsområde i mange henseender ligger under for de konservative, populistiske tendenser, der serveres som skandalækvivalerende stof i den lokale dagspresses monopol. Den slags legitimeringsforsøg bliver let krampagtige, og bestræbelserne derfor også engang imellem lidt grinagtige, men ind imellem kaster de nogle gode sager af sig. Ejnar Jensens Krøniker hører til den sidste gruppe.

Under arbejdet med en undersøgelse af kvindernes forhold på landet søgte sociologen Maren Bak og historikeren Anna-Birte Ravn en dag ly for solen på plejehjemmet i Taars midt i Vendsyssel, og her mødte de den forhenværende smed Ejnar, der dels var gået i gang med at skrive sine krøniker, dels

blev vældig ansporet, da det viste sig, at nogen var interesseret (en af krønikerne omfatter netop "pigerne" besøg).

Han skriver på vendelbomål, og det er nogenlunde lige så svært at læse som ny-norsk, men når man først har overvundet den vanskelighed går det op for en, at de er gode, enkle folkelivsskildringer fra Midtvejsyssel: "A er føj dæj 2-1-1894 å a hjeer Ejnar Eniel Jensen. Men no seen a er kommen ledt op i Oren så er a bløven novkon vag te å hov, Så de a skryver hær, de er a injt hilt sekkel åpå er saj de hile, men to hvad en bette Smol Løvn eej i mel de blyver mæ val injt straffe for."

Krønikerne er redigeret, så de følger Ejnars livsforløb. Han kommer fra temmelig kummerlige forhold. I "I ondeli Knejt" beretter han bl.a. om, hvordan deres udhus var af en sådan kvalitet, at de måtte tage færene ind i bedsteforældrenes stue, hvis de læmmede for tidligt. Bedsteforældrene, der jo havde bedst plads, måtte så både sove og spise sammen med færene, "...mæ kaj injt seej at de var hyge-ænsk", og hans skildring af julen i barndomshjemmet er bemærkelsesværdig organisk ved faktisk ikke at være nogen skildring, fordi der næsten intet var at skildre.

Erindringer er jo temmelig populære – også for tiden – og de fleste folkelige bliver let til lumre idylliseringer. Den tendens kan naturligvis også anes i den foreliggende udgivelse. Sommerdagens opdagelse af den skrivekyndige smed på plejehjemmet får ligefrem en til at tænke på sognefogeden på Hebriderne, der blev dybt fornærmet på Boswell, da denne under "A Tour to the Hebrides" udtalte sin dybe undren over det "primitive" hjems bogbestand. Akja. Men tendensen holdes på god afstand ved sprogforskeren Mogens Baumann Larsens afsluttende redøgelse for de dialektale forhold. Der forklares nemlig den lokale integritets forhold til omverdenen således at Krønikerne i mere end en henseende bliver en identitets figurlike udtryk.

Anatolische Hirtenerzählungen.

Af Elsa Sophia von Kamphoevener

Reinbek bei Hamburg 1979. 300 s. 6.80 DM.

Anm. af Ingvor Svanberg

Från sitt fjärde levnadsår och fyrtio år framåt levde den tyska författarinnan baronessan Elsa Sophia von Kamphoevener (1878-1963) i Istanbul. Hennes far var diplomat och militär reorganisationsör vid den osman-ske sultanens hov. I den kosmopolitiska miljön i det gamla Istanbul eller Konstantinopel lärde hon sig inte

bara turkiska utan de flesta språk som talas i Medelhavsområdet. Ofta utklädd till man genomkorsade hon tillsammans med två tjänare Anatolien till häst och kamel. På samma sätt reste hon även vida i Syrien, Arabien och Persien.

Baronessan von Kamphoeven lærde under sina resor i Nordre Asien turkiska folksagor, i synnerhet från de nomadiserande yörükerna. I den här volymen återges några av hennes turkiska sagor. Hon var själv en skicklig återberättare av de turkiska sagorna och en uppskattad estradör som stämmingsmättat återgav berättelserna från de anatoliska högslätterernas lägereldar. Detta återspeglas även i återgivningen av sagorna i boken. Någon vetenskaplig utgivning är det inte och torde därför ha ett begränsat intresse för folklorister. Men den ger underhållande läsning och en inblick i en sagoskatt som få kan njuta på originalspråket.

Sverige, Minoriteterna och Framtiden.

Rapport från ett symposium i Göteborg 7-9 maj 1979.

Delegationen för långsiktigmotiverad forskning
Rapport nr. 25. 239 s. Stockholm 1980.

Inte lika men jämlika.

Af Kerstin Persdotter

Helsingborg 1980. 69 s.

Anm. af Ingvar Svanberg

Delegationen för långsiktigmotiverad forskning har till uppgift att stödja tvärvetenskapligt arbete som på lång sikt förväntas ha praktisk betydelse för det svenska samhällets utveckling. En av de stora förändringarna i den svenska befolkningssammansättningen för närvarande sker genom invandringen. Sverige har förvandlats från ett kulturellt och språkligt tämligen enhetligt land till en mångkulturell och mångspråkig nation. I maj 1979 anordnades ett symposium kring invandrarfrågor i Göteborg. Symposiet hade till syfte att försöka belysa hur samhällsplaneringen bör utformas för att minimera befarade framtida problem som kan uppstå mellan invandrarna och majoritetsbefolkningen. I den nu publicerade rapporten återges föredrag och åtföljande diskussionsinlägg som togs upp på symposiet. Alexandra Alund behandlade bl.a. jugoslaver, vilka har en synnerligen brokig bakgrund i sitt hemland, och deras möte med det svenska samhället, Ingela Josefsson talade om bildboken som läromedel i invandrarundervisningen och Bengt G. Rundblad om strukturomvandlingens effekter på invandrarna. En längre del av rapporten ägnas åt en mycket nyttigt översikt av vad som forskats om in-

vandrarna, vilken forskning som pågår och vad som bör göras. Tendenserna inom den aktuella forskningen sammanfattas i fyra punkter: 1) studier av förhållanden i utvecklingsländer blir allt vanligare för att ge bättre kunskap om invandrarnas kulturella bakgrund; 2) forskning kring invandrarna från geografiskt och kulturellt mera avlägsna områden blir allt vanligare; 3) forskning kring invandringens långsiktiga effekter (t.ex. andragenerationsproblem) börjar framträda; 4) tvärvetenskaplig forskning börjar förekomma även om den än så länge är undantag snarare än regel. Däremot finns en del områden som inte forskats alls kring. Religionen spelar t.ex. en stor roll hos många invandrargrupper men om det har nästan inte forskats alls, kanske beroende på att religionen spelar så liten roll för svenskarna. Det finns också många andra oplöjda fält där inte minst etnologerna kan göra en insats.

Kerstin Persdotter, journalist vid Sveriges Radio, gjorde i anslutning till symposiet en rad längre intervjuer som hon sammanställt till en bok. Sex av de intervjuade deltog själva på symposiet, bl.a. sociologerna Bengt Rundblad och Alexandra Alund och de får ge sina synpunkter på invandrarnas situation i Sverige inför 80-talet.

Uzbekische Märchen.

Af Karl Reichl

Materialia Turcica. Beiheft 1. Bochum 1978. 156 s.
DM 14.00

Anm. af Ingvar Svanberg

Det största turkiska språket i Centralasien och efter Turkiet-turkiskan det näst största turkspråket överhuvudtaget är özbekiskan. Özbekerna uppgår i dag till ca. 12 miljoner människor. Merparten bor i den sovjetiska delrepubliken Özbekistan. Vidare finns özbeker i Afghanistan, Kina och i Turkiet.

Den tyske filologen Karl Reichl har sammanställt denna samling av özbekiska folksagor med syftet att dels bekantgöra ett litet urval av den özbekiska folkdiktningen för sagointresserade och dels att ge övningstexter åt turkologistuderanden. I boken återges 8 sagor i dels özbekisk version med den i Sovjetunionen gängse kyrilliska ortografin, dels i tysk tolkning. Sagorna är försedda med kommentarer där utgivaren förklarar svårare språkliga avsnitt, vidare klassificerar han sagorna och ger hänvisningar till besläktade versioner hos andra folk. För fabeln om storken och räven (A-Th nr. 37) återges i kommentaren en närbesläktad text om räven och gåsen från det föga kända kaukasiska folket avarerna i tysk översättning.

En längre özbekisk-tysk ordlista på 28 sidor avslutar boken.

Udgivelsespolitik	3
Kattegat-Skagerak.	
Et stykke fællesnordisk, regionalt kulturhistorie	
af Peter Ludvigsen	4
Bruden og dæmonerne	
af Ronald Grambo	6
Det lange tids perspektiv på museum	
af Eino Kann Rasmussen	10
NYT OG NOTER	
Institutt for folkeminnevitenskap, Oslo	12
The Second Annual Mythos Conference	13
International Oral History Conference	14
Från en filmfestival i Stockholm	15
ANMELDELSER	
Turkish Miniature Painting.	
af Metin And	22
Karagöz. Turkish Shadow Theatre	
af Metin And	22
Jämten 1980	23
I utlandet Sverige	23
Das Märchen von dem Machandelboom	
af Michael Belgrader	24
Among Cannibals	
af John Murray	25
The published works of Professor Sture Lagercrantz 1932-1975	
af Anna-Britta Wallenius	28
Magyar neprajzi lexikon, Bd. 2. F-Ka	
red. af Gyula Ortutay	28
Matters of Ethnological Interest in Swedish Missionary Reports from Southern Sinkiang	
af Gunnar Jarring	28
Orientalia Suecana vol. XXVII-XXVIII	
Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft Bd 130	
Finnisch-Ugrische Forschungen	29
Blood Feuding among Finnish Gypsies	
af Martti Grönfors	29
Odlingslandskap och livsform	31
Jordens skönhet, singalesiska minnen och myter	
af Knut Ahnlund	31
Sønderjyske Årbøger	
Sønderjylland. Historisk billedbog 1864-1920	
Slesvigske gejstlige og slesvig-holstenismen indtil 1850	
af Asger Nyholm	32
Jørgen Moe og folkeeventyrene	
af Ørnulf Hodne	33
Gamla ljuskronor av glas og bergkrystal	
Eva Dyrssen og Katarina Årre	35
Dansk Socialhistorie.	
Bd. 1: Oldtidens samfund	
af Jørgen Jensen	
Bd. 3: Fra standssamfund til rangssamfund	
af E. Ladewig Petersen	
Bd. 4: En samfundsorganisation i opbrud 1700-1870.	
af Hans Chr. Jobansen	36

Historie og erindring	
af Lone Brems Dalgård og Hasse Bildt Lindegren	38
Arbejderkvinder og kvindearbejde i København ca. 1870-1906	
af Birgitte Possing	40
Brumleby's Historiebog	
af Hans Helge Madsen	41
Jordfælleskab og Udskiftning på Færøerne	
af Johs. Ewens	42
Fåreavl på Færøerne	
af Robert Joensen	43
Arbejdere, arbejderbevægelse i Danmark	
red. af Knud Knudsen og Jan Kaare Knudsen	43
De svenska samerna och renskötseln i Sverige	44
Fabeldyr og sagnfolk	
af Bengt Holbek og Iørn Piø	45
Historisk, Oeconomisk och Geographisk Beskrifning öfver Malmö Hus//Christianstads//Låhn uti Hertigdömmet Skåne	
af Johan Lorents Gillberg	46
Lokalhistorisk filmvejviser	
red. af Ole Brage	47
Visor och verser från haven	
af Anders Björklund og Gunnar Nordlinder .	48
Islandske folkesagn og eventyr	
af Elsebeth Vinten	48
Between the Living and the Dead	
af Roger D. Abrabams	49
Farvel til Danmark	
af Thomas Thomsen	50
Kvinnfolksgöra	
Harriet Claybills	51
Fiske og lokalsamfund	
red. af Iens Ludvig Høst og Cato Wadel	52
Danske sagn I-VIII	
af Evald Tang Kristensen	53
Tyrvään Manta eli Vaimo kun sairaita parantaa	
af Antti Nummi	54
Maritim kontakt nr. 1	55
Sønderjyske Årbøger 1980	55
Rømø	
af Thade Petersen	56
Montaillou	
af Emmanuel Le Roy Ladurie	56
14 augusti 1894	
af Sven B. Ek	57
Jahrbuch für Volkskunde und Kulturgeschichte. 1978	58
Seksualundertrykkelsens historie	
af Jos van Ussel	60
Vardagslivets generativa grammatik	
af Erik Wallin	61
Krøniker	
af Ejnar Jensen	63
Anatolische Hirtenerzählungen	
af Elsa Sophia von Kamphoevener	63
Sverige, Minoriteterna och Framtiden	
Inte lika men jämlika	
af Kerstin Persdotter	64
Uzbekische Märchen	
af Karl Reichl	64